

ALKALMAZOTT PSZICHOLÓGIA

2024/3

XXVI. ÉVFOLYAM

ALKALMAZOTT PSZICHOLÓGIA

2024/3
XXVI. évfolyam

Alapítás éve: 1998

Megjelenik a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,
az Eötvös Loránd Tudományegyetem
és a Debreceni Egyetem együttműködésének keretében,
a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával.

A szerkesztőbizottság elnöke

Prof. Oláh Attila

E-mail: olah.attila@ppk.elte.hu

Szerkesztőbizottság

Demetrovics Zsolt	Faragó Klára
Jekkelné Kósa Éva	Juhász Márta
Kalmár Magda	Katona Nóra
Király Ildikó	Kiss Enikő Csilla
Molnárné Kovács Judit	N. Kollár Katalin
Münnich Ákos	Szabó Éva
Urbán Róbert	

Rovatvezetők

Balázs Katalin	Bertalan Eszter
Csukonyi Csilla	Kovács Karolina
Oláh Katalin	Pántya József

Főszerkesztő

Kocsel Natália

E-mail: kocsel.natalia@ppk.elte.hu

A szerkesztőség címe

ELTE PPK Pszichológiai Intézet
1064 Budapest, Izabella u. 46.

Nyomdai előkészítés

ELTE Eötvös Kiadó

E-mail: info@eotvoskiado.hu

Kiadja

az ELTE PPK dékánja

ISSN 1419-872 X

DOI: 10.17627/ALKPSZICH.2024.3

TARTALOM

EMPIRIKUS TANULMÁNYOK

Félelem a kimaradástól. Az önértékelés, okoseszköz-függőség és nemi különbségek szerepe serdülők körében	7
<i>P. Remete Eszter, Schröter Petra, Nagy Kata, Aranyi Gábor</i>	
A Narratív Bevonódás Skála magyar nyelvű adaptációja	29
<i>Papp-Zipernovszky Orsolya, Deák-Kovács Tímea, Balint Katalin Eva, Kovács András Bálint</i>	
A kutyaorientált nevelési stílusok és dimenziók kérdőív magyar validációja	51
<i>Selmeci Hajnalka Eszter, Gyömbér Noémi</i>	
Hallottad? A pletyka jótékony hatással van a jóllétre	67
<i>Pusztai Tímea, Kiss Kitti Mária</i>	
Koraszülött kisdetek expresszív nyelvi fejlődése. Az atipikus nyelvi fejlődés rizikófaktorainak vizsgálata	87
<i>Nagy Eszter, Kas Bence, Bolodár Anna, Szabó Miklós, Nagy Anett, Varga Zsuzsanna</i>	

MÓDSZERTANI ÁTTEKINTÉSEK

A Rorschach Performance Assessment System (R-PAS) igazságügyi alkalmazásának lehetőségei	119
<i>Szabó-Műhelyi Viktória</i>	

EMPIRIKUS TANULMÁNYOK

FÉLELEM A KIMARADÁSTÓL. AZ ÖNÉRTÉKELÉS, OKOSESZKÖZ-FÜGGŐSÉG ÉS NEMI KÜLÖNBΣÉGEK SZEREPE SERDÜLŐK KÖRÉBEN

P. REMETE Eszter

ELTE PPK Pedagógiai és Pszichológiai Intézet, Szombathely
remete.eszer@ppk.elte.hu

SCHRÖTER Petra

ELTE PPK Pedagógiai és Pszichológiai Intézet, Szombathely
petrasch19@student.elte.hu

NAGY Kata

ELTE PPK Pedagógiai és Pszichológiai Intézet, Szombathely
nkataaa@student.elte.hu

ARANYI Gábor

ELTE PPK Pedagógiai és Pszichológiai Intézet, Szombathely,
Faculty of Psychotherapy Science, Sigmund Freud Private University, Vienna, Austria
aranyi.gabor@ppk.elte.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: A félelem a kimaradástól (FoMO: Fear of Missing Out) arra a szorongás-érzésre utal, hogy esetleg kimaradunk mások által megtapasztalt élményekből. Ez arra készteti az egyént, hogy folyamatosan kövesse mások viselkedését, jellemzően közösségimédia-platformokon, okoseszközök használatával. A FoMO-nak problémás társas, érzelmi és viselkedéses következményei lehetnek, különösen serdülők körében. Szakirodalmi adatok arra utalnak, hogy a fiatal lányok különösen veszélyeztetettek lehetnek, de a nem és a FoMO összefüggése nem egyértelmű. Vizsgálatunk célja a FoMO-ban fellelhető nemi különbségek vizsgálata az önértékelés és okoseszköz-függőség figyelembevételével magyar serdülők körében.

Módszer: Keresztmetszeti kutatásunkban 266 serdülő (144 lány és 122 fiú, életkori átlag: 14,16, szórás: 1,65 év) adatait elemeztük útvonalelemzés segítségével, amiben a nemi különbségek és a lefekvés előtti okoseszköz-használat összefüggését a kimaradástól való félelemmel az önértékelés és okostelefon-függőség szintjein keresztül vizsgáltuk.

Eredmények: A lányok átlagosan magasabb FoMO-szintje összefügg a fiúkénál átlagosan alacsonyabb önértékelésével és magasabb okoseszköz-függőségével, a lefekvés előtti okoseszköz-használat hatásának figyelembevétele mellett. A lefekvés előtt okoseszközt használó lányok jellemezhetők a legmagasabb FoMO-szinttel. Az esti okoseszköz-használat az okoseszköz-függőségen keresztül hat a kimaradástól való félelemre. Vizsgálati mintánk közel 30%-a jellemezhető az okoseszköz-függőség rizikójával. A nemi különbségek szerepe a FoMO megélésére hasonló mértékű az önértékelés és okoseszköz-függőség útján, melyek figyelembevétele mellett megszűnik a nem és kimaradástól való félelem közvetlen kapcsolata.

Következtetések: Eredményeink hozzájárulnak a FoMO-ban tapasztalható nemi különbségek lélektani tényezőkkel (vö. önértékelés, okoseszköz-függőség) való magyarázatához, melyek a különösen veszélyeztetett egyének azonosítása mellett elősegítik az intervenciók tervezését. A tudatos okostelefon-használati szokások elősegítése különösen figyelmet igényel a serdülő korosztályban. Az eredmények alapján javaslatokat teszünk gyakorló szakemberek számára.

Kulcsszavak: félelem a kimaradástól, FoMO, önértékelés, okoseszköz-függőség, problémás mobiltelefon-használat, serdülők, mediációs elemzés

ELMÉLETI ÁTTEKINTÉS

A 'Fear of Missing Out' (FoMO) jelensége

Mindennapjaink felgyorsult ingeráradatában könnyen érezhetjük azt a szorongató érzést, hogy nem tudjuk tartani a lépést, kimaradunk valamiből. A jelenség egyre növekvő prevalenciájának következtében tudományos fogalmi meghatározás is született róla. Az angol FoMO kifejezés a 'Fear of Missing Out' szókapcsolat rövidítése, és magyarul leginkább kimaradástól való félelemnek fordítható. Tartalmában egy átfogó nyugtalanságérzés, mely abból fakad, hogy az egyén úgy érzi, lemarad valamilyen (online van offline térben megjelenő) fontos információról, vagy kimarad valamilyen örömteli tevékenységből, melyben társai vesznek részt (Przybylski et al., 2013). A jelenségnek kognitív, affektív és viselkedéses komponensei is vannak (Gupta &

Sharma, 2021), melyek rendszerint együtt jelentkeznek. Fellép egy negatív affektus, az egyén distresszt él át a kimaradás érzéséből fakadóan, mely rendszerint együtt jár egy kognitív kiértékeléssel, ami akár rumináció formájában is jelentkezhet. Mindezek előidézhetik a társas hálózathoz való kapcsolódás vágyát, ami konkrét viselkedési stratégia kialakulásához, például a közösségi média állandó monitorozásához vezethet (Elhai et al., 2020). A FoMO jelensége tehát két fő folyamatot foglal magában: először megtörténik a kimaradás percepciója, melyet az információ elérésére és a társas kapcsolatok fenntartására való törekvés követ (Gupta & Sharma, 2021).

Przybylski és munkatársai (2013) szerint a FoMO háttérében három pszichológiai alapszükséglet jelenik meg: az autonómia igénye, a kompetenciaigény és a valahova tartozás szükségletének kielégítési vágya – ahogy ezt az Öndeterminációs elmélet (Self-Determination Theory;

SDT) korábban leírta (Deci & Ryan, 2013). A FoMO jelenségét eszerint az alapszükségletek kielégítésének hiányából fakadó átható aggodalomként is értelmezhetjük, mely az egyén viselkedésének befolyásolásához vezet (Przybylski et al., 2013). Ezt támasztják alá a FoMO problémás okostelefon-használattal (Gul et al., 2022; Przybylski et al., 2013), valamint okostelefon-függőséggel (Alt, 2015; Chotpitayasunondh & Douglas, 2016; Elhai et al., 2020) való összefüggéséről beszámoló szakirodalmi adatok is. Tovább árnyalja a képet Konok és munkatársai 2017-ben végzett kutatása, melynek eredményei alapján a fiatal felnőttek interperszonális kapcsolatokban tapasztalhatóhoz hasonló kötődést képesek kialakítani okostelefonjukkal, így az attól való elszakadás esetén stresszt élnek meg (Konok et al., 2017). Ez a mobil eszköz-kötődés serdülőkorban negatívabb önértékeléssel jár együtt (Hegyi & Jagodics, 2020). Ugyanakkor a magasabb önértékelés alacsonyabb FoMO-szinttel társul (Packer & Flack, 2023), ami magyarázható azzal, hogy a magas önértékelés egyfajta védőfaktorként szolgál a társas összehasonlítással szemben, így az abból adódó negatív érzelmekkel szemben is, mint például a kimaradástól való félelem (Liu et al., 2017a). Összességében a FoMO intrapszichésen, a mentális egészségre gyakorolt hatása által és interperszonálisan, a társas kapcsolatok alakulásának befolyásolása által is megjelenhet mint rizikófaktor (Astleitner et al., 2023).

Z generáció és a FoMO

A FoMO jelenségét vizsgáló kutatások szakirodalmi áttekintése arra világított rá, hogy abban generációs sajátosságok figyelhetők meg (Bautista & Saavedra,

2020; Pásztor & Bak, 2020). Leginkább az ún. „Z generáció”, azaz az 1995 után születettek lehetnek érintettek. Ennek hátterében az e generációra jellemző konstans digitális jelenlét és fokozott okoseszköz-használat állhat, mely a jelenség más területekre is kiterjedő meg tapasztalását idézi elő (Pásztor & Bak, 2020). A Z generáció ifjabb tagjai jelenleg épp a serdülőkor normatív krízisén esnek át, és addikció szempontjából veszélyeztetett csoportnak számítanak (Bányai et al., 2017). Ebben az életkorban az identitáskeresés központi feladata mellett a kortárs kapcsolatok szerepe felértékelődik – a csoporthoz tartozás élménye biztonságot ad a kamasz számára, míg azok hiánya bizonytalanságot, bizalmatlanságot okoz (Fonagy, 1996). Az online kapcsolattartás térhódításával számos olyan lehetőség és nehézség előtt állhatnak a fiatalok, melyekkel az előző generációknak még nem kellett megküzdnie, így bevett megküzdési stratégiák sem állnak rendelkezésre (Pais, 2013). Példaként a folyamatos online jelenlét lehetősége kecsegtető lehet a társas kapcsolatok szempontjából, azonban a közösségi média használata szűrt valóságot is mutathat, legfőképp a való életben ismeretlen emberek tartalmaival szemben.

Okoseszköz-függőség és önértékelés – nemi különbségek

Az online világ egyik fő veszélye, hogy mások életéről a tökéletesség benyomását keltheti, mely negatív hatással lehet az egyén önértékelésére (Chou & Edge, 2012; Rosenberg & Egbert, 2011). Számos kutatási eredmény azt mutatja, hogy a fokozott közösségi média- (Kelly et al., 2018; Sinkkonen et al., 2018; Sherlock & Wagstaff,

2019) és okoseszköz-használat (Widyanto & Griffiths, 2011; Mei et al., 2016) negatív összefüggésben van az egyének önértékelésével, ugyanakkor az empirikus vizsgálatok többsége fiatal felnőtt populáció vizsgálatát célozta. Vélhetően az önértékelés fokozott életkori sérülékenysége (Kőrössi, 2017) súlyosbítja a serdülőkorúak veszélyeztetettségét, és ebben nemi eltérések is fennállhatnak. A serdülő lányok különösen érintettek az alacsonyabb globális önértékelés és a depresszív tünetek magasabb előfordulása miatt (Bányai et al., 2017). Ehhez hozzájárulhat, hogy a nők nagyobb valószínűséggel alapozzák önértékelésüket külső tényezőkre, például mások jóváhagyásának elnyerésére (Zeigler-Hill & Myers, 2012), ami lehet akár egy közösségimédia-felületről érkező visszajelzés is. Fontos kiemelni az eszközhasználati szokások nemi eltéréseit, mely meghatározhatja az esetleges addikció kialakulásának valószínűségét (Coskun & Karayagiz Muslu, 2019; Su et al., 2020). A szórakozás célú felhasználás (pl. közösségimédia-használat, játék) addiktívabb, mint ha információkeresésre vagy chatelésre használjuk az okoseszközt (Kliesener et al., 2022), de a tevékenység típusán kívül a felhasználás mintázata is kihathat a függőség kialakulására. Kiemelendő az esti, éjszakai, valamint a lefekvés előtti eszközhasználat, mivel ezen használati formák rizikót jelenthetnek a mentális egészség mutatóira. Serdülőkorúak adatait felhasználó metaanalízisek eredményei szerint a lefekvés előtti eszközhasználat összefügg az elégtelen alvásminőséggel, késleltetett lefekvéssel, rövidebb alvásidővel és nappali fáradtsággal (Thomée, 2018; Brautsch et al., 2023). Egy depresszív tüneteket is vizsgáló kutatás arra is felhívta a figyelmet, hogy nem önmagában az alvási idő csökkenése,

hanem az alvási nehézségek lehetnek összefüggésben a depresszív kamaszkori tünetekkel (Lemola et al., 2015). Fontos kiemelni, hogy azok a felhasználók, akik jellemzően az esti órákban használják okostelefonjukat, általánosan is többen használják az eszközt, illetve nagyobb valószínűséggel okostelefon-függők (Randjelovic et al., 2021). Randler és munkatársai (2016) német serdülőkön végzett felmérésében a lányok szintén nagyobb okostelefon-függőséget mutattak, amiben lényeges szerepet játszott a kronotípus: az esti orientációjú felhasználók magasabb okoseszköz-függőséget mutattak a reggelorientált társaikkal szemben.

Az elmúlt évek tendenciái azt mutatják, hogy az interneten eltöltött idő napi mennyisége folyamatosan emelkedik. Hazai vizsgálatok szerint a 16–24 éves korosztály fele több mint 5 órát internetezik naponta (KSH, 2021), és ez a használat többségben (71%) már minden korosztályban okostelefonokhoz kötött (NMHH, 2023).

A szakirodalmi adatok szerint a serdülőket (Haug et al., 2015; Van Deursen et al., 2015) és a nőket (Kliesener et al., 2022; Park & Lee, 2022) erőteljesebben érinti az okoseszköz-függőség, mely során kontrollálhatatlanság és kényszeresség társul a használat mellé (Andreassen, 2015). Az okostelefon-függőség az internetfüggőség egy formája, mivel az okoseszköz fő jellemzője, hogy folyamatos internet-elérést biztosít a felhasználó számára (Lin et al., 2014). Kérdéses azonban, hogy az okoseszköz-függőség és önértékelés nemi különbségei a FoMO szintjében is tetten érhetők-e. Ezzel kapcsolatban ellentmondó szakirodalmi eredmények születtek. Bizonyos vizsgálatok a fiúk (Gul et al., 2022), mások a lányok (Franchina et al., 2018)

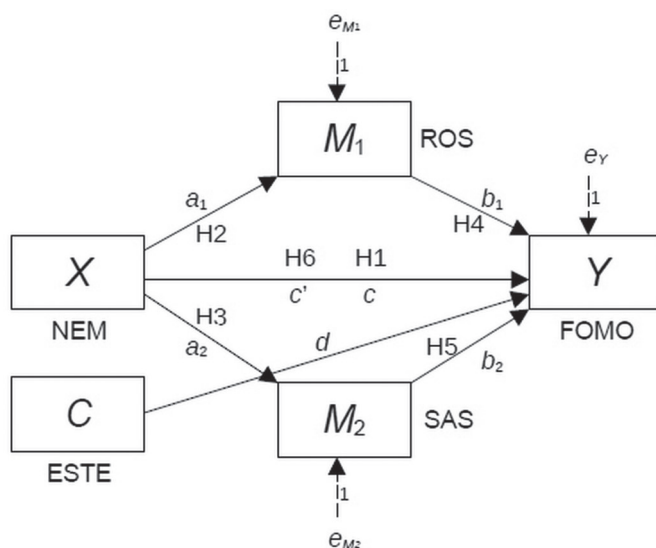
nagyobb fokú FoMO-érintettségét emelik ki, míg megint más vizsgálatok nem tapasztaltak nemi különbségeket (Oberst et al., 2017). A felnőtteken végzett vizsgálatok hasonlóan vegyes képet mutatnak: egyesek a férfiak nagyobb fokú FoMO-érintettségét emelik ki (Brailovskaia et al., 2023), míg más kutatások nem tapasztaltak nemi különbségeket (Rozgonjuk et al., 2021; Li et al., 2022).

A jelen kutatás célja, kutatási kérdés és hipotézisek

Kutatásunk célja hazai, serdülőkorú mintán feltérképezni a FoMO viszonyát az önértékeléssel és okoseszköz-függőséggel. A szakirodalmi áttekintésben ismertetett FoMO-jelenség nemi különbségeit vizsgáló kutatások ellentmondásos eredményeinek háttérében feltételezésünk szerint a fenti

lélektani tényezők kapcsolatai állhatnak. Kutatási modellünk útvonalelemzés segítségével vizsgálja a FoMO kialakulásában szerepet játszó két tényező, az okoseszköz-függőség és önértékelés szerepét, az esti okoseszköz-használat hatásának kontrollja mellett. Ez a megközelítés elősegítheti a magas rizikójú csoportok azonosítását, valamint hatékony és célzott intervenció kialakítását. Kutatási kérdésünk, hogy a serdülők esetében az okoseszköz-függőség és önértékelés miképp függ össze a kimaradástól való félelemmel, illetve milyen szerepe van ebben a nemi különbségeknek.

A kérdés megválaszolása céljából az önértékelés, az okoseszköz-függőség, valamint a nem és esti okoseszköz-használat kimaradástól való félelemre gyakorolt hatásainak együttes vizsgálatára az alábbi útmodellt alakítottuk ki (1. ábra).

1. ábra. Az elemzéseket összefoglaló kutatási modell

Megjegyzés: Az esti eszközhasználat (C) változó kovariánsként szerepel az elemzésben, az ábra olvashatósága érdekében a mediátorokhoz vezető útvonalakat nem jelöltük.

Kimeneti változónk (Y) a kimaradástól való félelem (FOMO), melynek közvetlen előzménye (X) a válaszadó neme (NEM). A FOMO további előzményei az önértékelés (ROS – lásd: Mérészközök) és az okoseszköz-függőség (SAS – lásd: Mérészközök), melyek közvetítik a nem (X) hatását a kimaradástól való félelemre (Y). A két közvetítő változót (mediátor; M1 és M2) korrelálnak tekintjük, de nem feltételezünk közöttük hatásirányt (párhuzamos mediációs modell). A fenti strukturális összefüggések vizsgálata az esti okoseszköz-használat (ESTE) mint kovariáns (C) hatásának kontrollja mellett történik. Ezen struktúra a következő hipotézisek együttes tesztelését teszi lehetővé:

- H1: A serdülőkorú fiúk és lányok átlagos FoMO-szintje különböző. Mivel a szakirodalmi áttekintések alapján ezen összefüggés iránya nem egyértelmű, a H1 a priori nem irányított és feltáró jellegű.
- H2: A serdülőkorú lányok átlagos önértékelése alacsonyabb a fiúkénál.
- H3: A serdülőkorú lányok átlagos okoseszköz-függősége magasabb a fiúkénál.
- H4: Serdülőkorban a magasabb önértékelés alacsonyabb FoMO-szinttel függ össze.
- H5: Serdülőkorban a magasabb okoseszköz-függőség magasabb FoMO-szinttel függ össze.
- H6: A FoMO-ban fellelhető esetleges nemi különbségek magyarázhatók az önértékelésben és az okoseszköz-függőségben megfigyelhető nemi különbségekkel.

A fenti hipotézisek tesztelése mellett jelentjük a nemi különbségek és esti okoseszköz-használat közvetett (mediátorokon keresztül továbbított) hatásainak elemzését.

MÓDSZEREK

Résztvevők

Keresztmetszeti kutatásunkban 285 vidéki általános és középiskolás diák vett részt. Az adatgyűjtés hozzáférhetőségi mintavétellel zajlott 2022 tavaszán. A kutatás résztvevőit általános és középiskolák (gimnáziumi és szakképző iskolák) keresztül toboroztuk. A részvételhez az intézmény beleegyezésén túl szükség volt a gyermekek és szüleik beleegyezésére is. Az adatfelvétel csoportos formában, személyesen, papír alapú kérdőívek használatával történt osztálytermi környezetben, pedagógus jelenlétében. Az adatgyűjtést az ELTE PPK Kutatásértékelési Bizottsága hagyta jóvá (engedély száma: 2022/160).

Vizsgálati mintánkban a nemek aránya kiegyenlítettnek tekinthető: 134 fiú és 150 lány (egy diák nem nyilatkozott a neméről). A vizsgálati személyek kora 11 és 17 év között volt ($M = 14,16$, $SD = 1,65$). A diákok nagyjából egyenlően oszlottak el a különböző évfolyamokban: 80 fő 6. osztályba járt, 35 diák 7. osztályba, 66 pedig 8. osztályba; a minta 64%-a általános iskola. A középiskolások a minta 36%-át teszik ki: 34 fő 9. osztályos, 68 fő 10. osztályos. Lakóhely szerint a megkérdezettek 49%-a falun él ($n = 139$), 23% kisvárosban ($n = 64$), 28% pedig nagyvárosban ($n = 81$).

Mérészközök

Demográfiai adatok. Saját szerkesztésű demográfiai és okoseszköz-használati szokásokat felmérő kérdőív a kitöltők nemére, életkorára, iskolai évfolyamára, lakóhelyére, okoseszköz-használati szokásaira (időtartam, használt okoseszközök száma, online végzett tevékenységek típusa, esti lefekvés

előtti okoseszköz-használat: igen/nem) vonatkozóan. A kitöltő nemét binárisan kódoltuk: 0 – lány, 1 – fiú. A lefekvés előtti okoseszköz-használatról szintén önbevallás alapján számoltak be a kitöltők, melyet bináris numerikus kóddal láttunk el a statisztikai elemzésekhez: 0 – nem, 1 – igen.

Félelem a kimaradástól. Az angol nyelvű Fear of Missing Out Skála (Przybylski et al., 2013) magyar validálása e cikk megjelenéséig nem történt meg (bár más friss hazai kutatás sikerrel alkalmazta, Kővári et al., 2023). A kérdőív magyar adaptálására kutatócsoportunk elvégezte annak fordítását, majd ezt követően független személy általi visszafordítását. A magyar nyelvű tételsor véglegesítését a szerzők közösen végezték. A magyarra fordított skála tételeinek érthetőségét serdülőkkel végzett kognitív interjúk segítségével is teszteltük, mely ezek során jónak bizonyult. A 10 tételes kérdőívben a kitöltő ötfokú Likert-skálán jelöli, hogy mennyire ért egyet a mindennapi tapasztalatokra vonatkozó állításokkal. Az állítások az egyén félelmeit, aggodalmait és szorongásait tükrözik, melyek azzal kapcsolatban jelenhetnek meg, hogy a társas környezetükben zajló eseményekkel, tapasztalatokkal és beszélgetésekkel nincsenek kapcsolatban (pl. „Aggodalommal tölt el, amikor megtudom, hogy a barátaim nélkülem szórakoznak.”). A skálán kapott pontszám a 10 tétel összege, minél nagyobb pontszámot ér el a kitöltő, annál nagyobb mértékben tapasztalja a FoMO érzését a mindennapok során. Az eredeti angol változat megbízhatósága magasnak bizonyult (Cronbach- α : 0,87), jelen kutatásban elfogadhatónak (Cronbach- α : 0,72).

Önértékelés. A Rosenberg-féle Önértékelési Skála (Rosenberg, 1965; Sallay et al.,

2014; Rózsa & Komlósi, 2014): öt pozitívan fogalmazott tétel (pl. „Úgy érzem, értékes ember vagyok, legalább annyira, mint mások.”) mellett öt fordított tételt (pl. „Úgy érzem, nem sok dologra lehetek büszke.”) tartalmaz. A kitöltő négyfokú Likert-skálán jelöli, mennyire ért egyet az adott állítással. A skálán elért pontszámot a kapott értékek összeadásával kapjuk meg; minél magasabb pontot ér el egy adott személy, a globális önértékelése annál magasabbnak tekinthető. A skála megbízhatóságát becsülő Cronbach- α mutató értéke a hazai adaptációs vizsgálat során (Rózsa & Komlósi, 2014) és jelen kutatásban is magas volt (előbbi esetén: Cronbach- α : 0,83, utóbbi esetén: Cronbach- α : 0,88).

Okoseszköz-függőség. Az Okostelefon-függőségi Skála (SAS-SV: Smartphone Addiction Scale – Short Version; Kwon et al., 2013) a problémás okoseszköz-használat kiszűrésére alkalmas. A résztvevők hatfokú Likert-skálán jelölik, mennyire értenek egyet az adott állítással. A kérdőív 10 tételt tartalmaz (pl. „Türelmetlennek és ingerlékenynek érzem magam, amikor nincs nálam az okostelefonom.”); a pontszám a 10 tétel összege. A kapott pontszám egyenes arányban áll az okostelefon-addikcióval. Előre meghatározott standardjai nincsenek, azonban az eredeti, angol nyelvű kutatás során az adatokat összevetették klinikai pszichológusokkal folytatott konzultációk eredményeivel – így határozva meg határértékeket az okoseszköz-függőségre vonatkozóan. E határérték lányoknál ≥ 33 -as, fiúknál ≥ 31 -es pontszám (Kwon et al., 2013). A SAS-SV-nek bár jelenleg nincs hivatalos magyar fordítása és validált formája, a Pikó és Kiss (2019) által fordított és más kutatásokban is alkalmazott verziót használtuk (Pikó & Kiss, 2019; Simon et al., 2021). Kutatásunk során

a kérdőív Cronbach α értéke 0,82 volt (az eredeti angol nyelvű kérdőívé 0,91).

A statisztikai elemzések során az alábbi rövidítésekkel hivatkozunk a változókra: Fear of Missing Out Skála: FoMO; Rosenberg-féle Önértékelési Skála: ROS; Okostelefon-függőségi Skála: SAS; esti okoskész-köz-használat: ESTE; nem: NEM.

Statisztikai elemzés

A statisztikai elemzéseket az R programmal végeztük (verzió: 4.3.0; R Core Team, 2019). Az adatmanipulációkhoz és vizualizációhoz a tidyverse csomagot (verzió: 2.0.0; Wickham et al., 2019), mediációs elemzéshez a process makró (verzió: 4.1.1; Hayes, 2022) használtuk. A statisztikai tesztek $p < 0,05$ kritérium mellett végeztük; a tesztekhez egzak p értékeket vagy bootstrap konfidenciaintervallumokat jelentünk. A kétcsoportos összehasonlításokhoz Welch-tesztet használtunk, a szóráshomogenitás sérülésének függvényében módosított szabadságfokokkal (Field et al., 2012). A normalitás feltételét Shapiro–Wilk-tesztel ellenőriztük. Az eloszlási feltétel sérülése esetén Wilcoxon-féle előjeles rangtesztet is jelentünk. Cohen (1988) konvencióit használjuk a hatásméret szöveges értelmezésére: korrelációs együttható és Cramer's V : 0,1 – kicsi, 0,3 – közepes, 0,5 – nagy; Cohen's d : 0,2 – kicsi, 0,5 – közepes, 0,8 – nagy.

EREDMÉNYEK

Leíró elemzés

A pszichometrikus skálák (FoMO, ROS, SAS) leíró statisztikáit és eloszlási jellemzőit az 1. táblázat és 2. ábra tartalmazza.

Adatfelvételi hibák (hiányzó értékek és problémás válaszmintázatok) miatt 19 személy adatait kizártuk az elemzésből, így a statisztikai elemzéshez használt tényleges mintaméret $N = 266$ (144 lány és 122 fiú). Az okoskész-köz-függőség (SAS) skála eloszlása statisztikailag szignifikáns mértékben eltér a normálistól. A fiúk és lányok esetében is jellemző az alacsony SAS-pontszámok felhalmozódása (pozitív ferdeség), ami a fiúknál erősebb. A fiúk SAS-eloszlása továbbá erősen csúcsos. Az önértékelés (ROS) pontszámok eloszlásában a fiúknál a magasabb pontok felhalmozódása jellemző. Mindhárom skála belső konzisztenciája elfogadható (Cronbach- α : FoMO = 0,72; ROS = 0,88; SAS = 0,82).

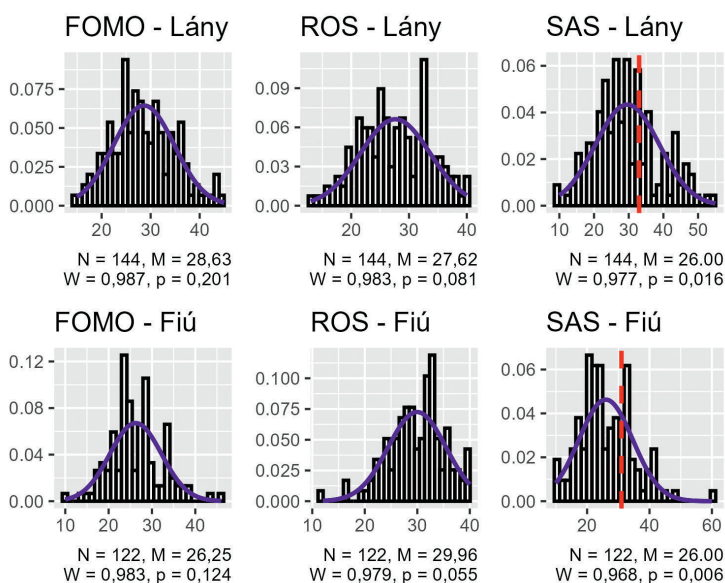
Nem találtunk továbbá összefüggést a nem (lány/fiú) és esti okoskész-köz-használat (igen/nem) között, $\chi^2(1) = 0,077$, $p = 0,781$, $V = 0,025$ (kicsi), így a kutatási modell közvetlen előzménye (X) és kovariánsa (C) függetlennek tekinthető. A fiúk 29,5%-a és a lányok 29,9%-a lépte át a Kwon és munkatársai (2013) által meghatározott, okoskész-köz-függőségre vonatkozó klinikai rizikó határértékét (lányoknál ≥ 33 -as, fiúknál ≥ 31). Ezekre a határértékekre hüvelykujj-szabályként tekintünk, és nem tulajdonítunk nekik diagnosztikai jelentőséget, de elmondható, hogy a vizsgálati mintánk közel egyharmada esetén nagyobb a rizikó a feltételezett okoskész-köz-függőségre.

A leíró elemzés alapján a pszichometrikus skálák kovarianciái megfelelő mértékűek a modellezéshez, értékeik széles variabilitást mutatnak, illetve eloszlási jellegzetességeik nem sérültek túlzó mértékben, ezért az eredmények közvetlen értelmezhetősége érdekében transzformáció nélkül kerülnek további elemzésre.

1. táblázat. A pszichometrikus skálák (FoMO, ROS, SAS) leíró statisztikai nemi bontásban

Skála	FoMO		ROS		SAS	
Nem	Lány	Fiú	Lány	Fiú	Lány	Fiú
<i>n</i>	144	122	144	122	144	122
Átlag	28,63	26,25	27,62	29,96	29,62	26,00
Szórás	6,19	5,95	6,02	5,50	9,20	8,62
Min.	15	10	13	12	10	10
Medián	28	25	28	30,5	28,5	25
Max.	45	46	40	40	55	60
Ferdeség <i>z</i>	1,40	1,95	-0,14	-1,99	2,15	3,26
Csúcsosság <i>z</i>	-0,61	1,63	-1,66	0,62	-0,27	2,76
Shapiro–Wilk (<i>W</i>)	0,99	0,98	0,98	0,98	0,98	0,97
<i>p</i> (<i>W</i>)	0,201	0,124	0,081	0,055	0,016	0,006

Megjegyzés: A csúcsosság és ferdeség *z* értékeihez tartozó kétfarkú határérték: $p = 0,05$ mellett: 1,96. Minden skálapontszám a skála tételeinek összegeként adódik (10 tétel skálánként).

2. ábra. A pszichometrikus skálák eloszlása és korrelációs elemzése

Megjegyzés: N = elemszám; M = átlag; W = Shapiro–Wilk-tesztstatisztika. **: $p < 0,01$. A piros szaggatott vonal a SAS esetén az eredeti tanulmányban megjelölt klinikailag releváns határértékeket jelöli: lányoknál ≥ 33 -as, fiúknál ≥ 31 (Kwon et al., 2013). ESTE = esti okostelefon-használat; NEM = résztvevő neme; SAS = okoseszköz-függőség; ROS = önértékelés; FOMO = félelem a kimaradástól. A NEM és ESTE változók pszichometrikus skálákkal való összefüggése pont-biszerialis korrelációként értelmezendő.

Hipotézisek tesztelése

A pszichometrikus skálák (FoMO, ROS, SAS), valamint a nem (0 – nő, 1 – férfi) és esti okoseszköz-használat (0 – nem, 1 – igen) közötti korrelációkat a 2. ábra tartalmazza; az egyszerű (páronkénti) asszociációk bemutatása leíró jellegű, a hipotézisek tesztelése a változók együttes elemzését alkalmazó kutatási modell alapján történik. A kutatási modell paramétereit és illeszkedési mutatóit a 2. táblázat tartalmazza. A nem és az esti okoseszköz-használat mediátorokon (önértékelés és okoseszköz-függőség) keresztül való közvetett hatásait, illetve a nem FoMO-ra gyakorolt teljes hatását a 3. táblázat mutatja.

H1: a fiúk és lányok átlagos FoMO-szintje különbözik. Az első hipotézis alátámasztást nyert. A lányok a lefekvés előtti közvetlen okoseszköz-használat hatásának kontrollja mellett átlagosan 2,31 ponttal magasabb FoMO-értéket mutattak a fiúknál (3. táblázat, Teljes hatás).

H2: a lányok átlagos önértékelése alacsonyabb a fiúknál. A második hipotézis alátámasztást nyert. A fiúk átlagosan 2,31 ponttal magasabb önértékelés-pontszámot mutattak a lányoknál a lefekvés előtti közvetlen okoseszköz-használat hatásának kontrollja mellett (2. táblázat, a_1 -es útvonal).

H3: a lányok átlagos okoseszköz-függősége magasabb a fiúknál. A harmadik hipotézis alátámasztást nyert. A lányok átlagosan 3,49 ponttal magasabb okoseszköz-függőséget mutattak a fiúknál a lefekvés előtti közvetlen okoseszköz-használat hatásának kontrollja mellett (2. táblázat, a_2 -es útvonal).

Az esti okoseszköz-használat statisztikailag szignifikáns pozitív, gyenge összefüggést mutatott az okoseszköz-függőséggel, $r_{pb} = 0,28, p < 0,01$ (2. ábra). Fontos azonban kiemelni, hogy az ESTE közvetlen hatása

a FoMO-ra statisztikailag nem szignifikáns (2. táblázat, d útvonal); a lefekvés előtti okoseszköz-használat az okoseszköz-függőségen keresztül statisztikailag szignifikáns hatást gyakorolt a FoMO-ra, míg az önértékelésen keresztül közvetített hatása nem statisztikailag szignifikáns (3. táblázat, C közvetlen, közvetett és teljes hatása).

H4: a magasabb önértékelés alacsonyabb FoMO-szinttel függ össze. A negyedik hipotézis alátámasztást nyert. Egységnyi ROS-pontszámnövekedés 0,21 egységnyi FoMO-pontszámcsökkenéssel hozható összefüggésbe a nem, okoseszköz-függőség, valamint a lefekvés előtti okoseszköz-használat hatásának kontrollja mellett (2. táblázat, b_1 -es útvonal).

H5: a magasabb okoseszköz-függőség magasabb FoMO-szinttel függ össze. Az ötödik hipotézis alátámasztást nyert. Egységnyi SAS-pontszámnövekedés 0,25 egységnyi FoMO-pontszámnövekedéssel hozható összefüggésbe a nem, önértékelés, valamint a lefekvés előtti okoseszköz-használat hatásának kontrollja mellett (2. táblázat, b_2 -es útvonal).

H6: a FoMO-ban fellelhető esetleges nemi különbségek magyarázhatók az önértékelésben és az okoseszköz-függőségben megfigyelhető nemi különbségekkel. A hatodik hipotézis alátámasztást nyert. A NEM direkt hatása a FoMO-ra nem statisztikailag szignifikáns (2. táblázat, c' útvonal; 3. táblázat, Direkt hatás), míg az összesített indirekt hatása a ROS és SAS változókra keresztül statisztikailag szignifikáns (3. táblázat, Indirekt hatás). A NEM közvetett hatása statisztikailag szignifikáns mind a ROS, mind a SAS változón keresztül az ESTE kontrollja mellett, a két közvetett hatás kontrasztja azonban nem statisztikailag szignifikáns (3. táblázat),

2. táblázat. A kutatási modell összegzése és regressziós paraméterek

	Kimeneti változó											
		M_1 (ROS)				M_2 (SAS)				Y (FoMO)		
Előzmény		b	SE	p		b	SE	p		b	SE	p
X (NEM)	a_1	2,307	0,709	0,001	a_2	-3,492	1,058	0,001	c'	-0,952	0,669	0,156
C (ESTE)		-1,442	0,755	0,057		5,344	1,127	0,001	d	1,164	0,721	0,108
M_1 (ROS)		---	---	---		---	---	---	b_1	-0,211	0,059	0,001
M_2 (SAS)		---	---	---		---	---	---	b_2	0,250	0,040	0,001
Tengelym.	i_{M1}	28,610	0,707	0,001	i_{M2}	25,944	1,055	0,001	i_Y	26,247	2,337	0,001
		$R^2 = 0,052$				$R^2 = 0,115$				$R^2 = 0,283$		
		$F(2, 263) = 7,277, p < 0,001$				$F(2, 263) = 17,089, p < 0,001$				$F(2, 263) = 25,726, p < 0,001$		

Megjegyzés: NEM = lány – 0, fiú – 1; a pozitív együtthatók a fiúk nagyobb értékével függenek össze a kimeneti változón; az együtthatók értéke megfelel a lányok és fiúk átlagkülönbségének az adott kimeneti változón a többi előzmény kontrollja mellett. ESTE = esti (közvetlen lefekvés előtti) okoseszköz-használat (0 – nem, 1 – igen). ROS = önértékelés. SAS = okoseszköz-függőség.

FoMO = félelem a kimaradástól. A b értékek nem-standardizált regressziós együtthatók. SE : standard hiba. X: fokális prediktor (NEM). C: kovariáns (ESTE). M: mediátor.

3. táblázat. A nem (X) és esti okoseszköz-használat (C) közvetett hatása a kimaradástól való félelemre (Y) az önértékelés (M1: ROS) és okostelefon-függőség (M2: SAS) mediátorokon keresztül

Útvonal	Közvetett hatások			
	Hatás	SE (boot)	LLCI	ULCI
$X \rightarrow M_1 \rightarrow Y$	-0,487	0,195	-0,913	-0,158
$X \rightarrow M_2 \rightarrow Y$	-0,874	0,290	-1,485	-0,343
Kontraszt	0,387	0,342	-0,252	1,079
$C \rightarrow M_1 \rightarrow Y$	0,305	0,182	-0,002	0,699
$C \rightarrow M_2 \rightarrow Y$	1,338	0,341	0,7250	2,060
C közvetett teljes	1,642	0,409	0,8858	2,463
	X hatásai Y-ra			
	Hatás	SE (boot)	LLCI	ULCI
$X \rightarrow Y$ Direkt	-0,952	0,669	-2,27	0,367
$X \rightarrow Y$ Indirekt	-1,361	0,357	-2,091	-0,674
$X \rightarrow Y$ Teljes	-2,313	0,732	-3,75	-0,87

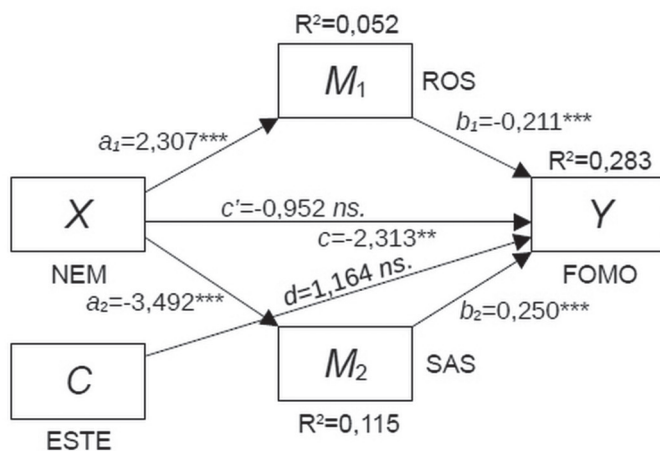
Megjegyzés: A 95%-os konfidenciaintervallum alsó (LLCI) és felső (ULCI) $N = 5000$ bootstrap mintán készült. A NEM ($b = -2,313$, $SE = 0,732$, $p = 0,002$) és ESTE ($b = 2,806$, $SE = 0,780$, $p < 0,001$) változók teljes (nem közvetett) hatása a FoMO-ra statisztikailag szignifikáns. A 0-t nem tartalmazó konfidenciaintervallumok statisztikailag szignifikáns indirekt útvonalakra utalnak.

Kontraszt: a FoMO-ra gyakorolt közvetett nemi hatások összehasonlítása.

ami arra utal, hogy e két lélektani változó hasonló mértékben közvetíti a nem hatását a FoMO-ra.

A fentiek együttesen alátámasztják, hogy a FoMO-ban tapasztalt nemi különbségek magyarázhatók a lányok fiúknál átlagosan alacsonyabb önértékelésével, valamint magasabb okoseszköz-függőségével

a lefekvés előtti okoseszköz-használat mértékének kontrollja mellett. A nem, lefekvés előtti okoseszköz-használat, önértékelés és okoseszköz-függőség a kimaradástól való félelem varianciájának együttesen 28%-át magyarázzák (2. táblázat, FoMO R^2). A kutatási modellt és hipotézisteszteket a 3. ábra összegzi.

3. ábra. Kutatási modell és hipotézisteszteket: az önértékelés (ROS) és az okoseszköz-függőség (SAS) közvetítő hatása a nem és a FoMO kapcsolatra a lefekvés előtti okoseszköz-használat (ESTE) kontrollja mellett

KÖVETKEZTETÉSEK

Kutatásunk a félelem a kimaradástól (FoMO) jelenségét vizsgálta serdülők körében, ahol a nemi különbségek szerepét az okoseszköz-függőség és önértékelés, valamint a lefekvés előtti okoseszköz-használat hatásai mellett értelmeztük.

Elsőként azt vizsgáltuk, hogy a FoMO szintje eltér-e nemek szerint. Adataink a lányok nagyobb érintettségét jelezték, ahogy azt Franchina és munkatársai (2018) flamand serdülőkkel kapott vizsgálata is tapasztalta. További kutatások

azonban ellentmondó eredményeket is közölnek (Gul et al., 2022; Oberst et al., 2017; Rozgonjuk et al., 2021, Brailovskaia et al., 2023), melyek háttérében érvelésünk szerint a nemi különbségekkel szintén összefüggő tényezők, mint az önértékelés eltérő szintje és okoseszköz-használati sajátosságok különbségei állhatnak.

Eredményeink demonstrálják, hogy nem önmagában a FoMO-ban tapasztalható közvetlen nemi különbségek a lényegesek, hanem hogy milyen, egyes populációkban (jelen esetben serdülők) nemi különbségeket mutató, lélektani tartalommal bíró

tényezők mutatnak jelentős összefüggést a kimaradástól való félelemmel. Eredményeink szerint a nem közvetlen FoMO-ra gyakorolt hatása megszűnik, ha figyelembe vesszük az önértékelés és okoseszköz-függőség, valamint lefekvés előtti okoseszköz-használat hatásait. Ezért érdemes áttekinteni az önértékelés és okostelefon-függőség nemi eltéréseit, illetve az esti használat jelenlétének összefüggéseit.

A vizsgálatunkban részt vevő serdülők globális önértékelésszintje a hazai vizsgálatok tükrében relatív alacsonynak mondható (Szabó Hangya et al., 2019; Perge et al., 2019), mely a minta sajátossága mellett a pandémia utóhatásával hozható időleges, átmeneti összefüggésbe. Goto és munkatársai (2022) a pandémia különböző szakaszaiban mérték fel a serdülők önértékelését, és eredményeik alapján az általunk is vizsgált 12–17 éves korosztály rendelkezett a legalacsonyabb önértékeléssel, illetve a lányok minden mérésnél alacsonyabb önértékeléssel rendelkeztek, mint a fiúk. A jelen vizsgálatban is a lányok alacsonyabb önértékelését találtuk.

A lányok negatívabb globális önértékelése serdülőkorban a legkifejezettebb (Daniels & Leaper, 2006; Bányai et al., 2017), melyben hangsúlyos lehet a külső tényezők általi megerősítésnek való kitettség (Zeigler-Hill & Myers, 2012), illetve a kortársakkal való összehasonlítás (Chang et al., 2019) nagyobb szerepe. Ebből kiindulva fontos kiemelni, hogy a serdülőkorú lányok különösen érzékenyek a közösségi média által sugárzott, sokszor irreális szépségideálokra (Yang et al., 2020). Továbbá a lányok körében az érzelmszabályozás fokozottabb nehézségei is hatással lehetnek az önértékelés és a közösségimédia-használat közti kapcsolatra (Kiss & Pikó, 2019; Lo Coco et al., 2022).

Az alacsonyabb önértékeléssel az okostelefon-függőség és FoMO magasabb szintje is együtt járt. Bár az eredeti kérdőív eltérő kulturális kontextusa nem teszi lehetővé a klinikai határértékek direkt használatát, vizsgálatunkban mind a fiúk, mind a lányok közel egyharmada a klinikai szakértők által megállapított rizikós okoseszköz-függőség régiójába tartozott (Kwon et al., 2013), mely mintánk alapvetően nem rizikós jellege miatt figyelemfelkeltő. Vizsgálatunkban a lányok átlagosan magasabb okoseszköz-függőségének rizikóját találtuk, ami megfelel a szakirodalomban szereplő adatoknak (Kwon et al., 2013; Randler et al., 2016; Kliesener et al., 2022). Az okostelefon-függőség magasabb szintje sem a hazai, sem a nemzetközi eredmények alapján nem jár olyan negatív következményekkel felnőttkorban, mint más viselkedési függőségek vagy addikciók általában (Király et al., 2021), ugyanakkor a későbbi internethasználati szokások kialakítása szempontjából meghatározó a serdülőkor időszaka (Kang, 2020). Hazai adatok azt mutatják, hogy Magyarországon átlagosan 10 évesen kapnak saját, internetezésre alkalmas okostelefont a gyerekek (NMHH, 2021), így a tudatos eszközhasználat kialakítása már ebben a korai életkorban lényeges. Több szakirodalmi eredmény is arra utal, hogy az okostelefon problémás használata összefüggést mutat olyan mentális egészséget veszélyeztető tünetekkel, mint például a szorongás és a depresszió (Elhai et al., 2020).

Az okostelefon problémás használatának egy intő jele lehet a késő esti/éjszakai okoseszköz-használat, mely az elégtelen alvásminőségen keresztül a serdülők mentális egészségére is kihathat (Lemola et al., 2015). Az alvásdepriváció stressztriggerként szolgálhat azzal, hogy megakadályozza

az agy regenerálódását, optimális fejlődését (Kang, 2020), és ezzel a kamaszok mentális egészségét (Lemola et al., 2015) és az iskolai előmenetelük sikerességét egyaránt befolyásolja (Lin & Zhou, 2022). Eredményeink azt mutatják, hogy a serdülők esti okostelefon-használata nem különbözik nemek szerint, ahogy ezt más hasonló kutatás sem tapasztalta (Lemola et al., 2015). Elemzéseink során az okostelefon-függőség mellett figyelembe vettük az esti, közvetlen lefekvés előtti okostelefon-használatot. A két változó összefüggése statisztikailag szignifikáns és pozitív, de alacsony mértékű volt, ami arra utal, hogy a lefekvés előtti használat nem feltétlenül jelent problémás okoseszköz-használatot, ahogy azt más előző kutatások sem tapasztalták (Brautsch et al., 2023). Ugyanakkor a kimaradástól való félelem legalacsonyabb szintje azoknál a fiúknál várható, akik lefekvés előtt már nem használják okoseszközüket. Ezt követik azok a fiúk, akik este is használják okoseszközüket, de az ő várható FoMO-szintjük így is alacsonyabb, mint az este már nem telefonozó lányoké. A lányok közt is alacsonyabb a FoMO szintje az este inaktív felhasználóknál. A FoMO szempontjából leginkább kitett csoport az esti lefekvés előtt még okoseszközt használó lányok. Eredményeink azt jelzik, hogy a serdülőkorú lányok nagyobb FoMO-kitettsége az alacsony önértékelésen és magasabb okostelefon-függőségen keresztül érvényesül, mely jól magyarázhatja az ellentmondó szakirodalmi eredményeket. Mivel az önértékelés és okostelefon-függőség hasonló mértékben közvetítették a nem hatását a kimaradástól való félelemre, ez felhívja a figyelmet mindkét tényező együttes fontosságára az edukáció, prevenció és intervenció szervezésében az érintett korosztályban. Tehát

a kimaradástól való félelem megelőzésében és kezelésében lényeges az okostelefon-függőség és önértékelési problémák korai szűrése, mely segíthet a rizikócsoportok azonosításában és a lehetséges beavatkozás minél korábbi megkezdésében.

Az egészséges internet- és okoseszköz-használati szokások kialakításához segítséget nyújthatnak az edukációs és intervenció programok, mint például az úgynevezett Tech Diéta (Kang, 2020). A Tech Diéta a különböző eszközhasználati szokások besorolásával igyekszik kizárni az ártalmas technológiahasználatot (pl. bullying, FoMO), korlátozni az instrumentális célok nélküli szórakoztató technológiafogyasztást (pl. játék, közösségi média), és maximalizálni az egészséges technológiahasználat (online kapcsolódás barátokkal, új készségek elsajátítása, pl. fotózás) és öngondoskodás (pl. megfelelő mennyiségű alvás, mindfulness elsajátítása) arányát a mindennapokban. Egy, a témában végzett metaanalízis beszámolója alapján a többalkalmas, hosszabb távú elköteleződést (8–12 alkalom) igénylő beavatkozások hatékonyabbnak tűnnek az alkalmazott terápiás módszer típusától függetlenül (Malinauskas & Malinauskiene, 2019). Egy példa erre a török iskolásokkal tesztelt Healthy Internet Use Program, amely során egészséges internethasználati szokások kialakítása történt nyolc ülés során, három hónapos időszámban (Uysal & Balci, 2018). Felmerül továbbá a technológia időnkénti teljes megvonása, az úgynevezett Digital Detox, mint kezelési lehetőség, azonban az ezt alkalmazó programok sikeressége egy kurrens metaanalízis alapján kétségesnek tűnik (Radtko et al., 2022).

Jelen kutatási eredmények azt sugallják, hogy az egészséges okostelefon-használati szokások kialakítása mellett az önértékelés

és az ebben szerepet játszó háttértényezők erősítése lehet szükséges, főként lányok esetében. Egy kizárólag okostelefon-függőségben érintett serdülő lányokat célzó ázsiai program például az önkontroll és önbecsülés megerősítését találta a leghatásosabbnak a probléma kezelésében (Chun, 2018). Kiemelve, hogy mintánkban az okostelefon-függőség rizikója a serdülők közel harmadát érinthette önbevallásos adatok alapján, így a már kialakult okostelefon-függőség intervenciója mindkét nem esetén szükséges lehet. Szakirodalmi adatok azt jelzik, hogy a problémás eszközhasználat kezelésében változatos terápiás formák lehetnek sikeresek (pl. kognitív viselkedésterápia, sportintervenció stb.), melyek több szakember együttes munkáját igénylik (Malinauskas & Malinauskiene, 2019; Liu et al., 2017b), és a diákok iskolai hétköznapijaiba megfelelően beilleszthetők.

Vizsgálatunk rávilágított a FoMO-val kapcsolatban álló tényezők, az okostelefon-függőség, az önértékelés, valamint a lefekvés előtti okoseszköz-használat szerepére magyar serdülők körében. A tudatos okostelefon-használati szokások edukációja

előtérbe helyezendő a serdülő korosztályban, ahogyan kiemelt jelentőséggel bír a már kialakult okostelefon-függőség kezelése is. Az önértékelés erősítése hangsúlyozott feladat, melyben a lányok veszélyeztetettsége aláhúzendó a gyakorló szakemberek számára. A függőségi adatok tisztábban látásához a jövőben érdemes lenne az önbevallásos esti használat mellett részletesebb mérést alkalmazni, mint például a kronotípus és alvási szokások mérése pszichometrikus tesztekkel és/vagy naplózással (lásd: Randler et al., 2016). Jövőbeni vizsgálatokban továbbá érdemes figyelembe venni a használat típusát, kiemelve a közösségi média használatával kapcsolatos szokásokat, melyek befolyásolhatják az eszközhasználati mintázatok és FoMO viszonyát. Eredményeink alapján a kimaradástól való félelem jelentős részét magyarázza az önértékelés és okostelefon-függőség, de a FoMO egyéni variabilitásának jelentős része továbbra is magyarázatra szorul. Lényeges azonban megkezdni a megelőzéssel és kezeléssel kapcsolatos gyakorlati munkát, melyhez jelen eredmények optimális kiindulópontot nyújthatnak a hazai szakemberek számára.

SUMMARY

FEAR OF MISSING OUT: THE ROLE OF SELF-ESTEEM, SMARTPHONE ADDICTION AND GENDER DIFFERENCES AMONG ADOLESCENTS

Background and aims: Fear of missing out (FoMO) refers to a feeling of anxiety that one might miss out on experiences others are having. This prompts people to constantly monitor the behaviour of others, typically on social media platforms using smart devices. FoMO can have problematic social, emotional, and behavioral consequences, especially among adolescents. Research suggests that adolescent girls may be particularly vulnerable, however, the relationship between gender and FoMO remains unclear. Our study investigates gender differences in FoMO considering self-esteem and smartphone addiction in Hungarian adolescents.

Methods: We analyse cross-sectional data collected from 266 adolescents (144 female and 122 male, M: 14,16 year SD: 1,65) in a path model, where the effects of gender and using smartphones before bedtime on FoMO are mediated by self-esteem and smartphone addiction.

Results. Higher average levels of FoMO in girls can be explained by their lower self-esteem and higher smartphone addiction while controlling the effect of bedtime smartphone use. Girls using smartphones before going to sleep had the highest level of FoMO. The effect of bedtime smartphone use on FoMO is mediated by smartphone addiction, while gender has an indirect effect through both self-esteem and smartphone addiction with similar magnitude, rendering its direct effect statistically non-significant. Almost 30% of our study sample had a clinically relevant risk of smart-device addiction.

Discussion: Our results contribute to accounting for gender differences in FoMO by psychologically meaningful constructs (cf. self-esteem, smartphone addiction), which informs the identification of vulnerable individuals and facilitates the planning of interventions. Promoting conscious smartphone-use habits is especially relevant for adolescents. We draw on our results to provide practical recommendations for practicing professionals.

Keywords: Fear of missing out, FoMO, Self-esteem, Smart-device addiction, Problematic smartphone use, Adolescents, Mediation analysis

IRODALOM

- Alt, D. (2015). College students' academic motivation, media engagement and fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 49, 111–119. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.02.057>
- Andreassen, C. S. (2015). Online Social Network Site Addiction: A Comprehensive Review. *Current Addiction Reports*, 2(2), 175–184. <https://doi.org/10.1007/s40429-015-0056-9>
- Astleitner, H., Bains, A., & Hörmann, S. (2023). The effects of personality and social media experiences on mental health: Examining the mediating role of fear of missing out, ghosting, and vaguebooking. *Computers in Human Behavior*, 138, 107436. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107436>
- Bautista, R., & Saavedra, C. M. (2020). Are you „in” or are you „out”? Impact of FoMO (Fear of Missing Out) on Generation Z's Masstige-brand Apparel Consumption. *Asia-Pacific Social Science Review*, 20(2), 106–118. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.12864.76804>
- Bányai, F., Zsila, Á., Király, O., Maraz, A., Elekes, Z., Griffiths, M. D., Andreassen, C. S., & Demetrovics, Z. (2017). Problematic Social Media Use: Results from a Large-Scale Nationally Representative Adolescent Sample. *PLOS ONE*, 12(1), e0169839. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0169839>
- Brailovskaia, J., Ozimek, P., Rohmann, E., & Bierhoff, H. (2023). Vulnerable narcissism, fear of missing out (FoMO) and addictive social media use: A gender comparison from Germany. *Computers in Human Behavior*, 144, 107725. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2023.107725>

- Brautsch, L. A., Lund, L., Andersen, M. M., Jennum, P. J., Folker, A. P., & Andersen, S. (2023). Digital media use and sleep in late adolescence and young adulthood: A systematic review. *Sleep Medicine Reviews*, 68, 101742. <https://doi.org/10.1016/j.smr.2022.101742>
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum.
- Coskun, S., & Karayagız Muslu, G. (2019). Investigation of problematic mobile phones use and fear of missing out (FoMO) level in adolescents. *Community Mental Health Journal*, 55(6), 1004–1014. <https://doi.org/10.1007/s10597-019-00422-8>
- Chang, L., Li, P., Loh, R. S. M., & Chua, T. H. H. (2019). A study of Singapore adolescent girls' selfie practices, peer appearance comparisons, and body esteem on Instagram. *Body Image*, 29, 90–99. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2019.03.005>
- Chotpitayasunondh, V., & Douglas, K. M. (2016). How “phubbing” becomes the norm: The antecedents and consequences of snubbing via smartphone. *Computers in Human Behavior*, 63, 9–18. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.05.018>
- Chou, H. G., & Edge, N. C. (2012). “They Are Happier and Having Better Lives than I Am”: The Impact of Using Facebook on Perceptions of Others’ Lives. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 15(2), 117–121. <https://doi.org/10.1089/cyber.2011.0324>
- Chun, J. (2018). Conceptualizing effective interventions for smartphone addiction among Korean female adolescents. *Children and Youth Services Review*, 84, 35–39. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2017.11.013>
- Daniels, E., & Leaper, C. (2006). A Longitudinal Investigation of Sport Participation, Peer Acceptance, and Self-esteem among Adolescent Girls and Boys. *Sex Roles: A Journal of Research*, 55(11–12), 875–880. <https://doi.org/10.1007/s11199-006-9138-4>
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2013). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. Springer Verlag.
- Elhai, J. D., Yang, H., & Montag, C. (2020). Fear of missing out (FOMO): Overview, theoretical underpinnings, and literature review on relations with severity of negative affectivity and problematic technology use. *Brazilian Journal of Psychiatry*, 43(2), 203–209. <https://doi.org/10.1590/1516-4446-2020-0870>
- Field, A., Miles, J., & Field, Z. (2012). *Discovering statistics using R*. SAGE Publications.
- Fonagy, P. (1996). Patterns of attachmentinterpersonal relationships and health. In Blane, D., Brunner, E. & Wilkonson, R. (Eds.), *Health and Social Organization*. Routledge. 125–151.
- Franchina, V., Vanden Abeele, M., Van Rooij, A. J., Lo Coco, G., & De Marez, L. (2018). Fear of missing out as a predictor of problematic social media use and phubbing behavior among Flemish adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(10), 2319. <https://doi.org/10.3390/ijerph15102319>
- Goto, R., Piedvache, A., Hangai, M., Yamaoka, Y., Sampei, M., Sawada, N., Okubo, Y., Tanaka, K., Morisaki, N., & Hosozawa, M. (2022). Time trends in emotional well-being and self-esteem in children and adolescents during the COVID-19 pandemic. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 16, Article 89. <https://doi.org/10.1186/s13034-022-00525-3>

- Gul, H., Firat, S., Sertcelik, M., Gul, A., Gurel, Y., & Kilic, B. G. (2022). Effects of psychiatric symptoms, age, and gender on fear of missing out (FoMO) and problematic smartphone use: A path analysis with clinical-based adolescent sample. *Indian Journal of Psychiatry*, 64(3), 289. https://doi.org/10.4103/indianjpsychiatry.indianjpsychiatry_34_21
- Gupta, M., & Sharma, A. (2021). Fear of missing out: A brief overview of origin, theoretical underpinnings and relationship with mental health. *World Journal of Clinical Cases*, 9(19), 4881–4889. <https://doi.org/10.12998/wjcc.v9.i19.4881>
- Haug, S., Castro, R. P., Kwon, M., Filler, A., Kowatsch, T., & Schaub, M. (2015). Smartphone use and smartphone addiction among young people in Switzerland. *Journal of Behavioral Addictions*, 4(4), 299–307. <https://doi.org/10.1556/2006.4.2015.037>
- Hayes, A. F. (2022). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach* (3rd edition). The Guilford Press.
- Hegyi, Á., & Jagodics, B. (2020). Az okostelefon- és YouTube-használat, valamint a serdülők attitűd- és normarendszerének összefüggései az önértékeléssel és a diákok kiegészével: Serdülők online normarendszere. *Iskolakultúra*, 30(12), 59–80.
- Kang, S. (2020). *The tech solution: Creating Healthy Habits for Kids Growing Up in a Digital World*. Penguin.
- Kelly, Y., Zilanawala, A., Booker, C. L., & Sacker, A. (2018). Social Media Use and Adolescent Mental Health: Findings From the UK Millennium Cohort Study. *EClinicalMedicine*, 6, 59–68. <https://doi.org/10.1016/j.eclinm.2018.12.005>
- Király, O., Szabó, A., Demetrovics, Zs., & Paksi, B. (2021). Mobiltelefon-használat és a telefontól való függés. In *Addiktológiai problémák Magyarországon: Helyzetkép a lakossági kutatások tükrében. II. Viselkedési addikciók. RendSzerTan – Addiktológiai Elméletek és Kutatások, II (21)* (pp. 28–36). ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar – L'Harmattan Kiadó.
- Kiss, H., & Pikó, B. (2019). Problémás okostelefon- és internethasználat középiskolás és egyetemista fiatalok körében – a veszélyeztetettség meghatározása klaszteranalízis alapján. *Új Pedagógiai Szemle*, 68(5–6), 22–43.
- Kliesener, T., Meigen, C., Kiess, W., & Poulain, T. (2022). Associations between problematic smartphone use and behavioural difficulties, quality of life, and school performance among children and adolescents. *BMC Psychiatry*, 22, Article 195. <https://doi.org/10.1186/s12888-022-03815-4>
- Konok, V., Pogány, Á., & Miklósi, Á. (2017). Mobile attachment: Separation from the mobile phone induces physiological and behavioural stress and attentional bias to separation-related stimuli. *Computers in Human Behavior*, 71, 228–239. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.002>
- Központi Statisztikai Hivatal (KSH). (2021). A naponta internetezők megoszlása az internetezésre fordított napi átlagos idő szerint, korcsoportonként, 2021. <https://ksh.hu/s/helyzetkep-2021/#/kiadvany/digitalis-tarsadalom/a-naponta-internetezok-megoszlasa-az-internetezésre-fordított-napi-atlagos-ido-szerint-korcsoportonkent-2021>
- Körössy, J. (2017). Az „én” fogalma, az én-fejlődés elméletei. In *Pedagógusok pszichológiai kézikönyve I.* (pp. 97–122). Osiris Kiadó.

- Kővári, E., Hargitai, D., & Liska, F. (2023). Aki kimarad, az tényleg lemarad? – Hallgatók mindennapi és munkahelyi fomo-jelenségének és közösségimédia-függőségének össze-függés-vizsgálata három magyar egyetemen. *Vezetéstudomány-Budapest Management Review*, 54(6), 17–31.
- Kwon, M. S., Kim, D., Cho, H., & Yang, S. Y. (2013). The Smartphone Addiction Scale: Development and Validation of a Short Version for Adolescents. *PLOS ONE*, 8(12), e83558. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0083558>
- Lemola, S., Perkinson-Gloor, N., Brand, S., Dewald-Kaufmann, J. F., & Grob, A. (2015). Adolescents' electronic media use at night, sleep disturbance, and depressive symptoms in the smartphone age. *Journal of Youth and Adolescence*, 44(2), 405–418. <https://doi.org/10.1007/s10964-014-0176-x>
- Li, L., Niu, Z., Mei, S., & Griffiths, M. D. (2022). A network analysis approach to the relationship between fear of missing out (FoMO), smartphone addiction, and social networking site use among a sample of Chinese university students. *Computers in Human Behavior*, 128, 107086. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2021.107086>
- Lin, Y., Chang, L., Lee, Y., Tseng, H., Kuo, T. B., & Chen, S. (2014). Development and Validation of the Smartphone Addiction Inventory (SPAI). *PLOS ONE*, 9(6), e98312. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0098312>
- Lin, Y., & Zhou, X. (2022). Bedtime smartphone use and academic performance: A longitudinal analysis from the stressor-strain-outcome perspective. *Computers and Education Open*, 3, 100110. <https://doi.org/10.1016/j.caeo.2022.100110>
- Liu, Q.-Q., Zhou, Z.-K., Yang, X.-J., Niu, G.-F., Tian, Y., & Fan, C.-Y. (2017a). Upward social comparison on social network sites and depressive symptoms: A moderated mediation model of self-esteem and optimism. *Personality and Individual Differences*, 113, 223–228. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.03.037>
- Liu, J., Nie, J., & Wang, Y. (2017b). Effects of group counseling programs, cognitive behavioral therapy, and sports intervention on internet addiction in East Asia: a systematic review and meta-analysis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(12), 1470. <https://doi.org/10.3390/ijerph14121470>
- Lo Coco, G., Salerno, L., Giordano, C., Di Blasi, M., & Rodgers, R. F. (2022). Understanding the smartphone generation: Is problematic smartphone use associated with low body esteem among adolescent girls and boys? *Current Psychology*, 41(5), 3173–3184. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00847-5>
- Malinauskas, R., & Malinauskiene, V. (2019). A meta-analysis of psychological interventions for Internet/smartphone addiction among adolescents. *Journal of Behavioral Addictions*, 8(4), 613–624. <https://doi.org/10.1556/2006.8.2019.72>
- Mei, S., Yau, Y. H., Chai, J., Guo, J., & Potenza, M. N. (2016). Problematic Internet use, well-being, self-esteem and self-control: Data from a high-school survey in China. *Addictive Behaviors*, 61, 74–79. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2016.05.009>

- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH). (2021). Egyre fiatalabban kezdenek netezni a magyar gyerekek, de a szülők harmada továbbra sem lát feladatot a digitális felkészülésben. https://nmhh.hu/cikk/224644/NMHHkutatas_egyre_fiatalabban_kezdenek_netezni_a_magyar_gyerekek_de_a_szulok_harmada_tovabbra_sem_lat_feladatot_a_digitalis_felkeszulesben
- Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH). (2023). Internethasználati szokások, digitális média- és tartalomfogyasztás. https://nmhh.hu/cikk/235951/Internethasznalati_szokasok_digitalis_media_es_tartalomfogyasztas
- Oberst, U., Wegmann, E., Stodt, B., Brand, M., & Chamarro, A. (2017). Negative consequences from heavy social networking in adolescents: The mediating role of fear of missing out. *Journal of Adolescence*, 55, 51–60. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2016.12.008>
- Packer, J., & Flack, M. (2023). The Role of Self-Esteem, Depressive Symptoms, Extraversion, Neuroticism and FOMO in Problematic Social Media Use: Exploring User Profiles. *International Journal of Mental Health and Addiction*. <https://doi.org/10.1007/s11469-023-01094-y>
- Pais, E. R. (2013). *Alapvetések a Z generáció tudománykommunikációjához*. TÁMOP-4.2.3-12/1/KONV-2012-0016 Tudománykommunikáció a Z generációnak projekt. Pécsi Tudományegyetem.
- Park, Y., & Lee, S. (2022). Gender differences in smartphone addiction and depression among Korean adolescents: Focusing on the internal mechanisms of attention deficit and self-control. *Computers in Human Behavior*, 136, 107400. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107400>
- Pásztor, J., & Bak, G. (2020). *Z generáció online – Közösségimédia-használat, FoMo és társas kapcsolatok közötti összefüggések*. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.12751049.v1>
- Perge, A., Rucska, A. & Kiss-Tóth, E. (2019). „Milyen vagyok?” Középiskolás tanulók önértékelésének vizsgálata. In Karlovitz, J., T. (ed.) *Tanulmányok a tanügy és az oktatás világából*. 30–36. Miskolci Egyetem Egészségügyi Kar, Miskolc.
- Przybylski, A. K., Murayama, K., DeHaan, C. R., & Gladwell, V. (2013). Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out. *Computers in Human Behavior*, 29(4), 1841–1848. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.02.014>
- R Core Team (2019). *R: A Language and Environment for Statistical Computing*. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria.
- Radtke, T., Apel, T., Schenkel, K., Keller, J., & von Lindern, E. (2022). Digital detox: An effective solution in the smartphone era? A systematic literature review. *Mobile Media & Communication*, 10(2), 190–215. <https://doi.org/10.1177/20501579211028647>
- Randjelovic, P., Stojiljkovic, N., Radulovic, N., Stojanovic, N., & Ilic, I. (2021). Problematic Smartphone Use, Screen Time and Chronotype Correlations in University Students. *European Addiction Research*, 27(1), 67–74. <https://doi.org/10.1159/000506738>

- Randler, C., Wolfgang, L., Matt, K., Demirhan, E., Horzum, M. B., & Beşoluk, Ş. (2016). Smartphone addiction proneness in relation to sleep and morningness–eveningness in German adolescents. *Journal of Behavioral Addictions*, 5(3), 465–473. <https://doi.org/10.1556/2006.5.2016.056>
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the Adolescent Self-Image*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400876136>
- Rosenberg, J., & Egbert, N. (2011). Online Impression Management: Personality Traits and Concerns for Secondary Goals as Predictors of Self-Presentation Tactics on Facebook. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 17(1), 1–18. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2011.01560.x>
- Rózsa, S., & Komlósi, A. V. (2014). A Rosenberg Önbecsülés Skála Pszichometriai Jellemzői: A pozitívan és negatívan megfogalmazott tételek működésének sajátosságai. *Pszichológia*, 34(2), 149–174.
- Rozgonjuk, D., Sindermann, C., Elhai, J. D., & Montag, C. (2021). Individual differences in Fear of Missing Out (FoMO): Age, gender, and the Big Five personality trait domains, facets, and items. *Personality and Individual Differences*, 171, 110546. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110546>
- Sallay, V., Martos, T., Földvári, M., & Szabó, T. & Ittész, A. (2014). A Rosenberg Önértékelés Skála (RSES-H): alternatív fordítás, strukturális invariancia és validitás [Hungarian version of the Rosenberg Self-esteem Scale (RSES-H): An alternative translation, structural invariance, and validity]. *Mentálhigiéne és Pszichoszomatika*, 15(3), 259–275. <https://doi.org/10.1556/Mental.15.2014.3.7>
- Sherlock, M., & Wagstaff, D. (2019). Exploring the relationship between frequency of Instagram use, exposure to idealized images, and psychological well-being in women. *Psychology of Popular Media Culture*, 8(4), 482–490. <https://doi.org/10.1037/ppm0000182>
- Simon, A. C., Mészáros, N. Z., Pachner, O., & Kiss, O. E. (2021). Az okostelefon- és közösségimédia-addikció hatásai a munka világában. In The impact of smartphone and social media addiction in the world of work. *Alkalmazott Pszichológia*, 21(2), 33–51.
- Sinkkonen, H. M., Puhakka, H., & Meriläinen, M. (2018). Adolescents' internet use in relation to self-esteem and adaptability in career decision-making. *British Journal of Guidance & Counselling*, 46(6), 738–751. <https://doi.org/10.1080/03069885.2018.1455169>
- Su, W., Han, X., Yu, H., Wu, Y., & Potenza, M. N. (2020). Do men become addicted to internet gaming and women to social media? A meta-analysis examining gender-related differences in specific internet addiction. *Computers in Human Behavior*, 113, 106480. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106480>
- Szabó Hangya, L., Jámbori, S., Gál, Z., Kasik, L., & Fejes, J. B. (2019). Serdülők és fiatal felnőttek identitása az önértékelés és a társas támogatás függvényében. *Iskolakultúra*, 29(6), 36–48. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2019.6.36>
- Thomée, S. (2018). Mobile phone use and mental health. A review of the research that takes a psychological perspective on exposure. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(12), 2692. <https://doi.org/10.3390/ijerph15122692>

- Uysal, G., & Balci, S. (2018). Evaluation of a school-based program for Internet addiction of adolescents in Turkey. *Journal of Addictions Nursing*, 29(1), 43–49. <https://doi.org/10.1097/JAN.0000000000000211>
- Van Deursen, A. J. a. M., Bolle, C. L., Hegner, S. M., & Kommers, P. (2015). Modeling habitual and addictive smartphone behavior. *Computers in Human Behavior*, 45, 411–420. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.12.039>
- Wickham, H., Averick, M., Bryan, J., Chang, W., McGowan, L. D., Francois, R., ... Yutani, H. (2019). Welcome to the tidyverse. *Journal of Open Source Software*, 4(43), 1686. <https://doi.org/10.21105/joss.01686>
- Widyanto, L. & Griffiths, M. (2011). An Empirical Study of Problematic Internet Use and Self-Esteem. *International Journal of Cyber Behavior, Psychology and Learning (IJCBL)*, 1(1), 13–24. <http://doi.org/10.4018/ijcbpl.2011010102>
- Yang, H., Wang, J. J., Tng, G. Y. Q., & Yang, S. (2020). Effects of Social Media and Smartphone Use on Body Esteem in Female Adolescents: Testing a Cognitive and Affective Model. *Children*, 7(9), 148. <https://doi.org/10.3390/children7090148>
- Zeigler-Hill, V., & Myers, E. M. (2012). A review of gender differences in self-esteem. In S. P. McGeown (ed.), *Psychology of Gender Differences* (pp. 131–143). Nova Science Publishers.

A NARRATÍV BEVONÓDÁS SKÁLA MAGYAR NYELVŰ ADAPTÁCIÓJA

PAPP-ZIPERNOVSZKY Orsolya
ELTE PPK Pszichológiai Intézet
papp-zipernovszky.orsolya@ppk.elte.hu

DEÁK-KOVÁCS Tímea
PTE BTK Pszichológiai Intézet
timea.deak.kovacs@gmail.com

BÁLINT Katalin Éva
Faculty of Social Sciences, Communication Science, Vrije Universiteit Amsterdam
k.e.balint@vu.nl

KOVÁCS András Bálint
ELTE BTK Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet
kovacs.andras.balint@btk.elte.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: Elmerülni a történetben a filmnézés egyik legfőbb motivációja, az átélt élvezet forrása. A filmfogyasztás előretörésével fontosnak tartjuk a nemzetközileg is elismert, számos pszichológiai korrelátummal rendelkező Narrative Engagement Scale magyar nyelvű validálását.

Módszer: Hozzáférhetőségi mintavételt alkalmazó keresztmetszeti kutatásunkban 406 fő vett részt (234 nő; átlagéletkor: 30,8 év, $SD = 10,9$), akik a *Valami kék* és/vagy az *Apa és lánya* c. rövidfilmeket nézték meg.

Mérőeszközök: Narratív Bevonódás Skála (NBS), Interperszonális Reaktivitás Index (IRI), Tellegen Abszorpció Skála (TAS), Élvezet Skála, Tetszés Index és demográfiai, illetve filmnézési szokásokra vonatkozó kérdések.

Eredmények: A konfirmatív faktoranalízisben a négyfaktoros modell illeszkedési mutatói a *Valami kék*-nél kitűnőek, az *Apa és lánya* c. filmnél pedig elfogadhatóak voltak. A skála és az alskálák belső konzisztenciái mindkét filmnél az elfogadható 0,7 feletti tartományba estek (Cronbach- α : 0,72–0,93). A konkurens validitásnál a Narratív Bevonódás összpontszám minden alskálával közepes vagy erős, szignifikáns korrelációt mutatott ($r = 0,55$ – $0,76$) mindkét filmnél. A konvergens validitás vizsgálatánál a narratív bevonódás szignifikáns,

gyenge, pozitív összefüggésben állt a vonásabszorpcióval és a vonásempátiával. A prediktív validitásnál mindkét filmnél a narratív bevonódás összpontszáma és bizonyos alskálák jelentősen előrejelezték a Tetszés és az Élvezet mértékét, valamint a *Valami kéknél* három nemi erőszakra vonatkozó attitűdállítással való egyetértés változását is előrejelezte a Figyelmi fókusz és az Érzelmi bevonódás alskálája, azonban elhanyagolható mértékben. A nők, a magasabb iskolai végzettségűek és az idősebbek átlagosan jobban bevonódtak a narratívába mindkét filmnél.

Következtetések: A Narratív Bevonódás Skála érvényes és megbízható mérőeszköz eltérő műfajú filmek esetében is.

Kulcsszavak: Narratív Bevonódás Skála, Narrative Engagement Scale, validálás, Interperszonális Reaktivitás Index, Tellegen Abszorpció Skála

BEVEZETÉS

A történetben való elmerülés az olvasás és filmnézés egyik legfőbb motivációja, az átélt élvezet forrása. Vizsgálata – a filmtudományi és a művészetpszichológiai elméletalkotás gazdagítása mellett – olyan gyakorlati haszonnal is jár, mint a médiaismeretek oktatási tudásbázisának megszilárdítása, a meggyőzés és attitűdváltozás elősegítése a reklámpszichológia és a politikai pszichológia alkalmazott területén, vagy a filmterápia hatásának jobb megértése.

A bevonódás fogalmi előzményei és rokon konstruktumai

A fiktív világ hatása fennmaradhat az olvasás közvetlen befejezése után is – lebegő hangulatok, a világról és önmagunkról alkotott elképzelések változása formájában (Kuiken et al., 2004). Coleridge esztétikai elméletéből bontják ki a bevonódás különböző formáit, mint például *identifikáció*, *empátia*, *szimpátia*, *egyesülés* vagy *rezonancia*.

Az elnevezésbeli sokféleség mögött a szerzők szerint minden fogalom tartalmazza a szöveg kifejező potenciáljának

jelentésteli megragadását, illetve egy másik szemszögének érzelmekkel átszőtt megértését. Azonban különböznek például abban a tekintetben, hogy a bevonódás affektív, kognitív és cselekvéses dimenzióiból melyiket foglalják magukban; kiterjednek-e a szelf és a másik közötti hasonlóságok észlelésére; vagy irányulnak-e érzelmek a másik felé.

A személyes bevonódás feltételeit és hatásait vizsgáló 2004-es *Poetics* különszám előszavában Lauwerse és Kuiken a narratív világ élénk jelenvalóságát hangsúlyozza az előbb említett jellegzetességek mellett, ami a *transzportáció*, *abszorpció*, illetve *jelenlét* gyűjtőfogalma alatt került a vizsgálatok fókuszába.

Az abszorpció mint vonás

Az abszorpciót Tellegen és Atkinson (1974) olyan vonásként határozták meg, mely a személy összes reprezentációs (perceptuális, képzeleti, fogalmi, motoros) forrását lekötve a teljes, integrált figyelem epizódjainak előfordulási valószínűségeit határozza meg. A figyelem ilyen típusú működése feltételezésük szerint tárgyának – legyen az egy műalkotás, a természet, egy másik ember, saját szelfünk vagy egy

emlék – valóságosságát felfokozó érzékeléshez vezet, kizár minden más elterelő ingert, és általánosságban a valóság és a szelf megváltozott érzékelését eredményezi. Az abszorpció kognitív komponense felöleli az eltérő reprezentációs modalitások szinergikus, szinesztetikus működését az integrált mentális kép kialakításának érdekében. Ezen kívül tartalmazza a reprezentációk sokféleségét és empatikus minőségét. Motivációs-affektív összetevője pedig az élményekre való nyitottság érzékeny, toleráns formája, amely magában foglalja a mély bevonódást lehetővé tevő tárgyakapcsolatok iránti vágyat és felkészültséget.

Transzportáció egy fiktív világba

Az abszorpciókutatásban újabb lépést jelentett Gerrig *Experiencing Narrative Worlds* (1993) című munkája, melyben két metaforához köti az olvasók fenomenológiai bevonódásélményeit: az elragadtatáshoz (*transportation*) és az eljátszáshoz (*performance*). A befogadók gyakran számolnak be arról, hogy a narratívum elragadta, hatalmába kerítette őket annak révén, hogy eljátszatja az egyes szerepeket velük. Miközben az „itt és most” helyett a fiktív világ válik élményeik keretévé, gyakori érzés a szelf elvesztése. Gerrig tételesen felsorolja a transzportáltság jellemzőit: az olvasót átszállítják egy másik világba egy transzportációra alkalmas eszközzel, miközben figyelmeztetik rá, hogy igazodjon a helyi szokásokhoz. Ennek eredményeként bizonyos cselekvések elvégzésén keresztül az utazó nagyobb távolságba kerül eredeti világától, aminek egyes aspektusai, tényei így elérhetetlenné válnak számára. Végül az élmények hatására megváltozva tér vissza eredeti világába, például abban a tekintetben, hogy milyen emberek is vagyunk

mi. Az eljátszás alatt Bartlett nyomán azokat a kognitív készségeket érti, melyek révén az olvasó saját korábbi tapasztalatait felhasználva meg tudja alkotni a fiktív világ reprezentációját. A két metaforából Green és Brock a transzportáció fogalmát fejlesztette tovább a figyelemnek, a képzeletnek és az érzelmeknek a történet eseményeire irányított, integratív összeolvadásaként. Egy lenyűgöző történet olvasói elvesztik az idő fonalát, nem érzékelik a körülöttük zajló eseményeket, és teljes mértékben belemerülnek a fiktív világba. Meghatározásukat a Tellegen-féle abszorpció, illetve Csikszentmihályi flow fogalmához érzik közelállónak, azzal a különbséggel, hogy a narratívumokra adott élményjellegű választ igyekszik megragadni, amit általánosságban a narratív hatás kulcsának tartanak. Kísérleteik elsősorban a transzportációból következő meggyőzésre, hiedelemváltásra irányulnak (Green & Brock, 2004). A narratív fikciók az attitűdváltozást nem direkt retorikai üzenetekkel, hanem érzelmi helyzetek modellezésével, érzelmi válaszok kiváltásával érik el (Bálint, 2012; Djikic et al., 2009; Mar et al., 2006; Oatley, 1999).

A narratív bevonódás elmélete

Busselle és Bilandzic (2009) kritikája szerint a transzportáció Green és Brock által felállított összetevői elméleti megfontolásokból származnak, és nem tapasztalati tényeken alapulnak, így kevésbé pontosan fedik le a nézői válaszok sokrétűségét. Ezért a szerzők egy olyan konstruktumot hoztak létre, amely összegyűjti és rendszerezi a már létező, narratívával kapcsolatos koncepciót, valamint a más tudományterületekről származó bevonódásfogalmak egyes aspektusait. Ezáltal a narratív élmény empirikus kutatásban jól használható,

átfogó, koherens és egyben differenciált mérőeszköze is megalkotható, ami egymáshoz köti a transzportáció és az identifikáció élményét. Modelljünkben – és az azt operacionalizáló skálában – a *narratív megértés* dimenziója azt írja le, hogy a néző mennyire érezte úgy, hogy képes volt megérteni a történetet. A fogalom a kognitív perspektíva felvétel, a kognitív feldolgozás könnyedsége és a narratív realizmus dimenzióit sűríti. A narratív megértést ezek alapján úgy határozhatjuk meg, mint a fiktív világról alkotott mentális modellek megalkotásának könnyedségét. Az érzelmi bevonódás összetevő a szimpátiával, az empátiával és az identifikáció érzelmi aspektusaival áll összefüggésben. Tételei a szereplőkről és az irántuk érzett affektív válaszokról szólnak, azonban nem a konkrét diszkrét érzelmekre utalnak, hanem inkább az érzelmi tapasztalat erősségére (Busselle & Bilandzic, 2009).

A *figyelmi fókusz* alskála a flow koncepciójához kapcsolódik, ami szoros összefüggésben áll az örömmérettel és az élvezettel is (Busselle & Bilandzic, 2008). A mérőeszközben arra vonatkozik, hogy az egyén milyen mértékben tudta kizárni a zavaró tényezőket, és teljes figyelmi kapacitását a történet befogadására fordítani. A *narratív jelenlét* annak az érzését közvetíti, hogy a befogadó elhagyta a tényleges közegét, és belépett a fikció világába. Lee (2004, p. 37) definíciója alapján a jelenlét „az a pszichológiai állapot, amelyben a virtuális entitásokat szenzoros vagy nem-szenzoros módon valóságosnak éljük meg”. Ez a folyamat a befogadó körüli fizikai környezet és a szelf tudatának elhalványodásával, valamint annak az érzésével jár, hogy a személy egy másik téridőbe lép át (Busselle & Bilandzic, 2009). Ezek alapján a narratív jelenlét skála a transzportációhoz és

a humán–komputer-interakció vizsgálatában használatos jelenlét (*presence*) fogalomához kapcsolódik. Busselle és Bilandzic (2009) a narratív bevonódást és a transzportációt empirikusan összekapcsolja, eredményeik alapján pedig a két fogalom jelentős mértékben korrelál, és mindkettő kapcsolatban áll az élvezettel.

Empirikus kutatási eredmények szerint a narratív bevonódás létrejöttében egy harmadik döntő aspektus, a befogadó egyéni kognitív és személyiségjellemzői is meghatározóak lehetnek (Green et al., 2008; Sherry, 2004), például az abszorpció készség vagy a vonásjellegű empátia.

A narratív bevonódás mérőeszközei

Az első abszorpció mérőskálát Tellegen és Atkinson dolgozták ki 1974-ben (magyarul Simor et al., 2011) a személy egyéni információfeldolgozási jellegzetességének mérésére. A skála által operacionalizált tartós diszpozíció a külső és belső ingerek észlelésének, feldolgozásának és élménnyé alakításának módjait fedi le, vagyis a tudat állapotának megváltozására való nyitottsággal, az ingerekbe való intenzív bevonódás képességével és a fókuszált figyelem szintjével áll összefüggésben.

A Gerrig által konceptualizált transzportáció mérésére Green és Brock (2000) egy 15 tételből álló mérőeszközt fejlesztettek, mely a kognitív és érzelmi bevonódást, valamint a képzeleti aktivitás alskálákat tartalmazza eredetileg irodalmi alkotások esetében. A szerzők későbbi empirikus kutatásaikban (például Green et al., 2008) nem találtak szignifikáns kapcsolatot az egyes alskálák és az elméletük középpontjában álló narratívához kapcsolódó hiedelmek, illetve a narratíva hatására megjelenő

attitűdváltozások között, ezért szerencse-
sebbnek gondolták az általános transzpor-
tációs pontszám használatát.

A Busselle és Bilandzic-féle Narratív Bevonódás Skála

Az abszorpció, transzportáció, bevonódás
szinonimaként használt konstruktumainak
mérésében Busselle és Bilandzic 2009-
ben kidolgozott Narratív Bevonódás Skála
Green és Brockkal ellentétben a kognitív
bevonódás alatt nem a képzeleti műkö-
dés aktivitását méri, hanem elkülönítik
a *narratív megértést*, a *figyelmi fókusz*t
és a *narratív jelenlétet*, negyedik alskála-
ként pedig az érzelmi bevonódás szerepel.
A fentiek alapján a dimenziókat két tengely
mentén is elhelyezhetjük, amelyek közül
az egyik a narratív világgal vagy a fiktív
szereplőkkel való kapcsolat, a másik pedig
a kognitív-affektív felosztás mentén hatá-
rozza meg a bevonódási formákat vizuális
narratívákra kidolgozva. Busselle és Bilan-
dzic (2009) részben a narratív bevonódás
különböző aspektusainak empirikus teszte-
lésére más mérőeszközökben már meglévő
tételeket használt fel. Különböző mintákkal
folytatott vizsgálatok során a tételek száma
12-re csökkent, amelyek négy faktorba
sűrűsödtek, mindegyikben 3-3 tétellel.
A narratív megértés alskála csak fordított
tételeket tartalmaz, ezért Busselle és Bilan-
dzic (2009) megjegyzi, hogy a dimenziót
talán pontosabban írja le a megértés nehé-
ségének a hiánya. A filmekbe való narratív
bevonódásban elsődleges a megértés, de
nem a megértési folyamat gördülékenysé-
gére figyelünk fel, hanem arra, ha az aka-
dályokba ütközik. Az érzelmi bevonódás
alskála tételei nem a specifikus diszkrét
érzelmekre vonatkoznak, sokkal inkább
az érzelmi tapasztalat intenzitására vagy

arousal faktorára (Busselle & Bilandzic,
2009). Az érzelmi bevonódás alskála a szim-
pátiával, az empátiával és az identifikáció
érzelmi aspektusaival áll összefüggésben.
A figyelmi fókusz alskála a flow koncepció-
jával áll kapcsolatban (Busselle & Bilandzic,
2008). A narratív jelenlét alskála pedig
a transzportáció és a jelenlét fogalmához
kapcsolódik. Szerintük a befogadó akkor
él át narratív bevonódást, amikor a mentá-
lis modellek konstrukciója akadálymentes,
folyamatos. A mérőeszköz kifejlesztésekor
a szerzők több mintán és több filmalkotáson
tesztelték a faktorstruktúrát és a mérőesz-
köz konvergens validitását, demográfiai vál-
tozókval való összefüggéseket azonban nem
közöltek. Ez a gyakorlati fókusz fennmaradt
az idegen nyelvű adaptációkban is: a skálát
még héber (Tal-Or, 2019), spanyol, olasz
és német (Soto-Sanfiel & Angulo-Brunet,
2020) nyelvre fordították le, és olyan vál-
tozatos célokra használták, mint a számí-
tógépes játékokkal (Sherrick, 2021), klíma-
védelemmel (Bilandzic & Sukalla, 2019),
mozambiki rádiós drámával (Riley et al.,
2020), realitykkel (Kühne & Oprea, 2020),
Donald Trump twitterezésével (Tamul et al.,
2020), HIV-vel élő nők dohányzásával (Kim
et al., 2020) és storytellinggel (Kleinman et
al., 2020) kapcsolatos bevonódás. Részletes
pszichometriai leírást azonban nem közöl-
tek ezekhez a változatokhoz.

Célok, hipotézisek

Célunk Busselle és Bilandzic (2009) Nar-
rative Engagement Scale mérőeszközének
magyar nyelvű adaptációja és validálása.
A mérőeszköz multidimenzionalitása és
a vizuális narratívák szélesebb körű hasz-
nálata miatt döntöttünk ennek a skálának az
adaptációja mellett.

Az egyes validitás-tesztelések kapcsán a következő hipotéziseket fogalmaztuk meg:

1. A magyar nyelvű Narratív Bevonódás Skálán (a továbbiakban NBS) is reprodukálható az eredeti, négyfaktoros struktúra (H1, konstruktmvaliditás). Ezt a feltételezésünket megerősítő faktorelemzéssel ellenőriztük.
2. A konvergens validitáshoz a Tellegen és Atkinson-féle vonásszintű abszorpciót (H2) és a vonásempátiát (H3) mértük: Busselle & Bilandzic (2008) eredeti koncepciójával összhangban, melyben az érzelmi bevonódás az empátiával, a figyelmi fókusz pedig a koncentrált figyelemirányítással áll kapcsolatban, azt feltételeztük, hogy pozitív korrelációt kapunk a narratív bevonódással. A transzportáció és az Interperszonális Reaktivitás Index Fantázia alskálájának pozitív korrelációjáról számolt be Hall & Bracken (2011) vizsgálata is.
3. A szakirodalomban legtöbbet vizsgált kapcsolat a bevonódás és a pozitív érzelmek között van (ld. például Tal-Or & Cohen, 2010). Kutatásunkban ezért feltételezzük, hogy az NBS és az Élvezet (H4), valamint a Tetszés között (H5) közepes, szignifikáns pozitív összefüggés van. Green és Brock (2000) kutatásaihoz hasonlóan a *Valami kék* c. film alkalmazása során attitűdváltozást is mértünk; hipotézisünk szerint lesz olyan filmmel konzisztens attitűd, ami magas bevonódás esetén változást mutat (H6) (prediktív validitás).

MÓDSZEREK

Minta

Az adatfelvétel 2013 és 2018 között zajlott, a Szegedi Tudományegyetem oktatók által kiképzett BA és MA tanulmányokat folytató, (öt) végzős Pszichológia szakos hallgatói által szakdolgozat és műhelymunka tárgyak keretein belül. Az összesített adatbázisban 406 fő szerepel, 172 férfi és 234 nő, átlagéletkoruk = 30,8 év ($SD = 10,9$). 45,4% felsőfokú (főiskola, egyetem, doktori fokozat), 51,8% pedig középfokú (érettségi, szakiskola) iskolai végzettséggel rendelkezik. A minta egyik része a *Valami kék* c. rövidfilmet látta (195 fő; 86 férfi és 109 nő, átlagéletkoruk = 30 év ($SD = 11,2$)), a másik része pedig a Green és Brock kutatásai-ban is használt *Apa és lánya* c. animációs filmet (207 fő; 86 férfi és 121 nő, átlagéletkoruk = 28,5 év ($SD = 10,2$ év)) (Összefoglalóan ld *1. táblázat*). A minta összeállítása kezdetben kényelmi kiválasztással történt, jellemzően az adatfelvevő hallgatók ismerősi köréből, később a heterogenitásra és a demográfiai változók mentén kiegyenlített csoportlétszámokra való törekvés miatt irányítottan. Egy nagyobb, 100 fős minta került az összesített adatbázisba a Szegedi Határrendészeti Oktatóbázisról és a Szegedi Rendészeti Szakgimnáziumból az iskola igazgatójának engedélyével rendőröktől és rendőrnek tanuló diákoktól.

A vizsgálat 2013-ban kezdődött, amikor a névtelen, egészséges mintán végzett kérdőíves vizsgálathoz még nem volt szükség etikai engedélyre. Mindazonáltal a vizsgálat rendelkezik a Szegedi Tudományegyetem Pszichológiai Intézetében minden egyes empirikus – szakdolgozati és műhelymunka elvégzéséhez szükséges – etikai

1. táblázat. A minta jellemzői

Kategória	Gyakoriság	%
Nem		
Nő	234	42,6
Férfi	172	57,4
Iskolai végzettség típusa		
Nincs érettségi	48	15,6
Érettségi	111	36,2
Főiskola	69	22,5
Egyetem	61	12,9
Megnézett film		
<i>Valami kék</i>	195	48
<i>Apa és lánya</i>	207	52

jóváhagyással. Az informált beleegyezés szövegében biztosítottuk a kitöltőket az anonimitásról, a kitöltés következmények nélküli megszakíthatóságáról, és elérhetővé tettük a kutatásvezető e-mail-címét is felmerülő kérdések esetén. Emellett a célteszt művészetpszichológiai vizsgálatban való használatát jóváhagyta az Egyesített Pszichológiai Kutatás-eti Bizottság (az etikai engedély száma: 2021-123).

Vizsgálati eszközök*Filmek*

Valami kék (Zomboráczi Virág, 2011): A 15 perces magyar élőszereplős dráma műfajú rövidfilm egy falusi lakodalmat mutat be, ahova a menyasszony régi osztálytársát is elhívta. A film apró fordulataival, a vidéki és városi életet szembeállító mozzanataival egyszerre tragédia és komédia, ami végül egy nemi aktusra való kényszerítésbe torkollik. A film többszereplős, többféle karakterrel való azonosulást kínál fel, enigmatikus formája miatt hívja

a mentalizációs képességek működtetését, és attitűdformálásra is felhasználható.

Apa és lánya (Michael Dudok de Wit, 2000): Ez a 8 perces, holland animációs filmetűd egy lány életciklusait dolgozza fel az édesapja elvesztése után szimbolikusan. A barátnők – szerelem – család – időskor szakaszait az apával közös hely felkeresése tagolja. Az élet végi számvetés után a film az apával való újratálalkozással fejeződik be. Ez a film is alkalmas a főszereplővel való érzelmi azonosulásra, a szimbolikus-baloldisztikus eszközök pedig a mentalizációs képességek működtetését segíthetik elő.

Kérdőívek

A személyek elsőként demográfiai adataikat adták meg (életkor, nem, iskolai végzettség, foglalkozás és családi állapot), valamint a filmnézési szokásaikról tettünk fel nekik kérdéseket, például hogy milyen gyakran néznek filmeket, és milyen műfajokat kedvelnek leginkább. Ez utóbbit általunk felsorolt műfajoknál kellett jelölniük egy 7 fokozatú Likert-skálán.

Narratív Bevonódás Skála (*Narrative Engagement Measure*, Busselle & Bilandzic, 2009): a magyar változat az eredeti mérőeszköz 12 tételéből, 4 alskálából áll, mind-egyikhez 3-3 tétel tartozik: 1. Narratív Megértés (pl. „Bizonyos részeknél nehéz volt megértenem, hogy mi történik a filmben.”), 2. Figyelmi Fókusz (pl. „A film közben elkalandoztak a gondolataim.”), 3. Érzelmi Bevonódás (pl. „A történet megérintett érzelmileg.”), 4. Narratív Jelenlét (pl. „A film közben úgy éreztem, hogy habár fizikailag a teremben vagyok, de képzeletben a történet világában vagyok benne.”). A Narratív Megértés és a Figyelmi Fókusz tételei inkább a bevonódás hiányára kérdeznak rá. A válaszadás 7 fokozatú Likert-skálán történik, ahol 1 – egyáltalán nem jellemző; 2 – kicsit jellemző; 3 – valamennyire jellemző; 4 – közepes mértékben jellemző; 5 – eléggé jellemző; 6 – nagyon jellemző; 7 pedig a „teljes mértékben jellemző” megítélésre vonatkozik. Az eredeti, angol nyelvű mérőeszközben az egyes alskálák belső megbízhatósága (Cronbach- α) a kifejlesztésének négy vizsgálatában egy érték kivételével az elfogadható 0,7 feletti volt (Narratív Megértés: 0,58 és 0,78 között; Figyelmi Fókusz 0,79 és 0,85 között; Érzelmi Bevonódás: 0,71 és 0,86 között; Narratív jelenlét: 0,7 és 0,84 között; összpontszám: 0,8 és 0,86 között).

A prediktív validitás vizsgálatára az NBS-sel együtt vettük fel a Tal-Or és Cohen (2010) alapján adaptált 3 tételes Élvezet Skálát, amely a filmi élvezetre, a filmmel kapcsolatos érzelmi élményekre kérdezett rá, és egy *Tetszés Indexet* is, ahol a film értékelését jelölhették a személyek egy 1–7-ig terjedő Likert-skálán. Az eredeti Élvezet skála belső megbízhatósága 0,89 volt.

Attitűd állítások: A *Valami két* c. film előtt és után hét, nemi erőszakra vonatkozó

állításról (pl. „A nemi erőszak áldozatai is tehetnek róla, hogy áldozattá válnak.”) kellett eldönteniük a személyeknek, hogy mennyire értenek vele egyet egy 7 fokú Likert-skálán, ahol 1 = Egyáltalán nem értek egyet, 2 = általában véve nem értek egyet; 3 = inkább nem értek egyet; 4 = egyet értek is, meg nem is; 5 = inkább egyetértek; 6 = általában véve egyetértek; 7 = teljesen egyetértek. Ezekkel kívántuk a prediktív validitás részeként ellenőrizni a bevonódás hatására bekövetkező attitűdváltozást.

Interperszonális Reaktivitás Index (*Interpersonal Reactivity Index*, IRI, Davis, 1980; magyar fordítás: Kulcsár, 1998): Davis 1980-ban alkotta meg a vonásszintű empátia mérésének multidimenzionális mérőeszközét, a 28 tételes IRI-t, melynek állításairól egy 5 fokú Likert-skálán kell jelölni, hogy az mennyire igaz a vizsgálati személyre nézve. Az önjellemző kérdőív állításai között az empátia affektív és kognitív oldalára irányuló mondatokat is találunk 4 dimenzióba rendezve. A Fantázia alskála testesíti meg a fikciós helyzetekbe való beleélés képességét, a műalkotásokba való belefelejtkezést és a kitalált karakterekkel való azonosulás képességét. Az Empátiás törődés alskála a mások kínos vagy szomorú helyzetébe való beleérzést, az általános szimpátia és azonosulási tendenciák mértékét adja meg. A Perspektíva felvétel alskála a sajáttól eltérő nézőpontok felvételének és abba való belegondolásnak mutatója. A Személyes Distressz alskála pedig a nehéz helyzetben lévő mások miatt érzett frusztrációt, a problémák kezelésének és megfigyelésének típusait ragadja meg leginkább. Az eredeti mérőeszköz Cronbach- α értékei 0,70 és 0,78 között helyezkedtek el.

Tellegen Abszorpciós Skála (*Tellegen Absorption Scale*, TAS; Tellegen &

Atkinson, 1974; hazai adaptáció: Simor et al., 2011): az adott élményekben való teljes elmerülést mint egy sajátos információfeldolgozási módot méri 34 tételével és 6 különböző faktorával: 1. Lebilincselő élményekre való fogékonyság, 2. Szinesztézia, 3. Kiterjesztett kogníció, 4. Tevékenységekben való teljes elmerülés, 5. Emlékek élénksége, 6. Kiterjesztett tudatosság. A skála inkább egyfajta általános tulajdonságot mutat az abszorpcióra, nem egy adott ingertől is függő helyzeti állapotra mutat rá (mint például a NBS). A skála válaszadása kényszerválasztásos igen/nem. A teljes skála Cronbach- α értéke 0,86.

Eljárás

A magyar változat elkészítésének első lépésében engedélyt kértünk a kérdőívek kifejlesztőitől, Rick Buselle írásban járult hozzá a magyar nyelvű validáláshoz. Ezután a Beaton et al. (2000) által kidolgozott kérdőív-adaptációs metodológiát alkalmaztuk, vagyis az eredeti, angol nyelvű tételeket egy laikus és egy professzionális, angolul magas szinten beszélő személy fordította magyarra. Az eltérések megvitatása után létrehoztak egy magyar nyelvű munkaverziót, melyet két, angol anyanyelvű, de magyarul is magas szinten beszélő személy fordított vissza angolra. A két angol nyelvű verzió összevetése után a végleges tételeket a fordítók dokumentációi és letisztázott kérdéssorai alapján a szerzők hozták létre.

A vizsgálatot minden adatgyűjtő személyesen, csoportos formában végezte – előre megbeszélte filmvetítési körülmények között: projektorról vászonra vetítettek, nem túlszűfolt berendezésű teremben, a filmi hangot hangfalakkal játszották le.

Az általános tájékoztató és a beleegyező nyilatkozat kitöltése után egy 10 oldalból álló tesztlapot kaptak a vizsgálati személyek, melyben elsőként a demográfiai adatok és a filmnézéssel kapcsolatos szokások szerepeltek, majd a *Valami kék* című film esetében a nemi erőszakkal kapcsolatos attitűdre vonatkozó kérdések. Ezután következett a film levetítése, majd *A vizsgálati eszközök* részben bemutatott kérdőívek a következő sorrendben: NBS magyar változata, Élvezet skála, Tetszés Index, Interperszonális Reaktivitás Index és Tellegen-féle Abszorpciók Skála. Végül a *Valami kék* c. film után a közel azonos attitűdállítások másodsorra. Az *Apa és lánya* film esetében az eljárás az előzővel azonos volt, kivétel az attitűdre vonatkozó kérdések, melyek ennél a filmnél nem szerepeltek.

Statisztikai elemzés

Az adataink elemzéséhez a SPSS for Windows 28 és a 2.3.28 verziószámú Jamovi programot használtuk. A minta mérete a centrális határeloszlás tétel alapján (Lumley et al., 2002) lehetővé tette, hogy a kétváltozós összefüggéseknél paraméteres próbákat alkalmazzunk. Így az NBS alskáláinak összefüggéseit a konkurens validitásnál Pearson-korrelációval vizsgáltuk, csakúgy, mint az NBS és a konvergens validitásnál használt mérőeszközök korrelációit. Az NBS kapcsolatait a demográfiai jellemzőkkel az alábbi eljárásokkal vizsgáltuk: a korral Pearson-korrelációval, a nemmel független mintás t-próbákkal, az iskolai végzettséggel ANOVA-próbákkal. A szignifikáns ANOVA-teszteredményeket tovább elemeztük szóráshomogenitás esetén Hochberg-féle GT2, ennek hiányában pedig Dunett-féle T3 post hoc próbákkal.

A szignifikáns összefüggést mutató demográfiai jellemzők együttes hatását is teszteltük az NBS-re többszörös lineáris regresszió segítségével.

A NBS konstruktumvaliditásának ellenőrzésére megerősítő faktorelemzést végeztünk a Jamovi program használatával. A megerősítő faktoranalízisnél az alábbi illeszkedési mutatókat vettük figyelembe Hu & Bentler (1999) alapján: megközelítési négyzetes középérték hiba (RMSEA): jó illeszkedés esetén $< 0,06$, míg elfogadható illeszkedésnél $< 0,08$, rossz illeszkedésnél pedig $\geq 0,1$ érték a kapott mutató értéke. A Tucker–Lewis-mutató (TLI) esetén $> 0,95$ értékek esetén jó illeszkedésről, $> 0,90$ esetén még elfogadható, $< 0,90$ eredmények esetén gyenge illeszkedésről beszélhetünk. Az összehasonlító illeszkedési mutató (CFI) esetében is $0,95$ felett jó, $> 0,9$ esetén elfogadható, $< 0,90$ eredmények esetén gyenge illeszkedésről beszélhetünk.

A skálák belső konzisztenciáját Cronbach- α mutatóval fejeztük ki, amely értéke $> 0,7$ elfogadható, $0,8$ felett jó és $0,9$ felett kiváló.

A prediktív validitásra vonatkozó feltételezéseinket lineáris regresszióelemzésekkel ellenőriztük.

Az elvégzett vizsgálatoknál azt az eredményt tekintettük szignifikánsnak, melynél a p érték kisebb volt, mint $0,05$.

EREDMÉNYEK

Az NBS faktorszerkezetének ellenőrzése

A NBS konstruktumvaliditásának ellenőrzésére megerősítő faktorelemzést végeztünk. Feltételezésünk az volt, hogy az eredeti négyfaktoros struktúra reprodukálható magyar

mintán is mindkét film esetében (H1). Az eredeti négyfaktoros, 12 ítemes struktúrát a két filmnél külön, standardizált értékekkel vizsgáltuk: az *Apa és lánya* filmnél $\chi^2(48) = 123$ ($p < 0,001$), az RMSEA értéke $0,0895$, a CFI $0,943$, a TLI-mutató pedig $0,921$ lett. Ez minden mutatónál az elfogadható tartományba esik. Az alacsonyabb illeszkedési mutatókat indokolhatja a 2-es, 5-ös és a 12-es tétel keresztöltése. A *Valami kék* esetében $\chi^2(48) = 69,4$ ($p = 0,023$), az RMSEA értéke $0,0465$, a CFI $0,986$, a TLI-mutató pedig $0,98$ lett. Ez minden mutatónál kifejezetten jó illeszkedést mutat.

A négyfaktoros struktúra megtartásához elvégeztük az alskálák és az összpontszám belső homogenitás vizsgálatát is. A Cronbach- α mutatókat mindkét filmre külön-külön adjuk meg (ld. 2. táblázat). A számításhoz a két fordított alskála tételeit megfordítottuk (Narratív megértés, Figyelmi Fókusz). Az alskálák konzisztenciája az *Apa és lánya* c. filmnél $0,744$ és $0,903$, a *Valami kék* c. filmnél pedig $0,721$ és $0,928$ közöttiek, amik az elfogadható és a kiváló közötti értéknek számítanak. Kiemelendő, hogy a mérőeszköz belső konzisztenciája az adott alkotás műfajától, történetétől függetlenül is megmarad, H1 mindkét film esetén teljesült.

Az NBS konkurens validitása

A négyfaktoros struktúra elfogadható reprodukálása után a konkurens validitás részeként az NBS alskáláinak és összpontszámának együttjárásait ellenőriztük Pearson-féle korrelációs próbával. A Narratív Bevonódás összpontszám minden alskálával közepes vagy erős, szignifikáns korrelációt mutatott mindkét filmnél (ld. 3. táblázat). Ugyanakkor az *Apa és lánya* c. filmnél a Narratív

2. táblázat. Cronbach- α értékek és a narratív bevonódás alskálái

A Narratív Bevonódás Skála belső konzisztenciája			
Alskálák	Itemek száma	Valami kék c. film Cronbach- α ($N = 207$)	Apa és lánya c. film Cronbach- α ($N = 195$)
Érzelmi bevonódás	3	0,83	0,88
Figyelmi fókusz	3	0,90	0,81
Narratív megértés	3	0,93	0,90
Narratív jelenlét	3	0,72	0,74
Narratív bevonódás össz	12	0,77	0,81

3. táblázat. Az NBS alskálái közötti összefüggések

	1	2	3	4	5
1. Narratív megértés	1				
2. Narratív jelenlét	0,03 -0,18*	1			
3. Figyelmi fókusz	0,43** 0,49**	-0,01 -0,08	1		
4. Érzelmi bevonódás	0,17* -0,01	0,65** 0,667**	0,07 0,01	1	
5. Narratív bevonódás összpontszám	0,62** 0,56**	0,66** 0,56**	0,55** 0,61**	0,76** 0,68**	1

Megjegyzés: A táblázat egyes soraiban az *Apa és lánya* filmhez tartozik a felső számérték, a *Valami kék*hez pedig az alsó. A próbaértékek szignifikanciaszintjét *-gal jelöljük:

* $p < 0,05$; ** $p < 0,001$.

Jelenlét alskála csak az Érzelmi bevonódás alskálával függött össze, a Figyelmi Fókusz pedig csak a Narratív Megértéssel.

A *Valami kék* c. film NBS eredményei is hasonló együttjárásokat tártak fel az összpontszám és alskálái között. Leginkább az Érzelmi Bevonódás függött össze a Narratív Jelenléttel, míg a Figyelmi Fókusz csak a Narratív Megértéssel.

Az NBS konvergens validitás vizsgálata

A NBS konvergens validitásának vizsgálata során azt feltételeztük, hogy a műal-

kotásokba való bevonódás mértéke pozitív korrelációt mutat a vonásszintű abszorpcióval (H2, *Valami kék* c. film) és a vonásszintű empátiával (H3, *Apa és lánya* c. film). Ennek ellenőrzésére Pearson-féle korrelációt alkalmaztunk a TAS összpontszáma és alskáláinak pontszáma és az NBS összpontszáma és alskáláinak pontszáma között a *Valami kék* c. film esetén. A 4. táblázat azt mutatja, hogy a vonásszintű abszorpció szignifikáns, gyenge, pozitív összefüggést mutat a narratív bevonódással ($r(190) = 0,3$, $p < 0,001$). A TAS összpontszám közepesen erős kapcsolatot mutat a Narratív Jelenlét

4. táblázat. A narratív bevonódás (NBS) és alszálaának kapcsolata az abszorpció képeességgel (TAS) és annak dimenzióival

NBS	TTAS	Abszorpció	Élményfogékonyág	Színesztézia	Kiterjedt kogníció	Elmerülés az élményekben	Emlékélénkség	Kiterjedt tudat
Narratív megértés		0,03	0,07	-0,02	0,09	0,03	0,01	-0,07
Narratív jelenlét		0,45**	0,43**	0,34**	0,23**	0,38**	0,25**	0,37**
Figyelmi fókusz		-0,19**	-0,11	-0,07	-0,23**	-0,17*	-0,08	-0,19**
Érzelmi bevonódás		0,42**	0,46**	0,31**	0,17*	0,35**	0,3**	0,31**
Narratív bevonódás		0,31**	0,36**	0,24**	0,11	0,25**	0,21**	0,19**

Megjegyzés: A próbaértékek szignifikanciaszintjét *-gal jelöljük: * $p < 0,05$; ** $p < 0,001$.

és az Érzelmi Bevonódás alszálaakkal, amelyek szintén közepesen erős szignifikáns korrelációban vannak az Élményfogékonyágssal. Összefoglalóan, a Narratív Megértés alszála kivételével az NBS minden alszálaa szignifikáns, gyenge kapcsolatot mutat a TAS alszálaával.

Az *Apa és lánya* c. film NBS-pontszámai és az IRI-alszálaának értékeinek összevetését szintén Pearson-korrelációval vizsgáltuk (ld. 5. táblázat). Az IRI szintén gyenge, szignifikáns pozitív kapcsolatban áll a narratív bevonódással ($r(193) = 0,32$, $p < 0,001$). Az IRI összpontszáma legerősebben az Érzelmi Bevonódással korrelált szignifikánsan, közepesen pedig a Narratív Jelenléttel. Több aldimenzió között gyengébb szignifikáns korreláció mutatkozik, de legerősebben a Fantázia és az Empátias törődés alszála függött össze az Érzelmi bevonódással. A Narratív megértés és a Figyelmi Fókusz alszálaak nem mutattak

összefüggést az empátiadimenziókkal. Összességében ezek az eredmények alátámasztották azon feltételezésünket, hogy a vonásszintű abszorpció (H2) és empátia (H3) pozitív, alacsony korrelációt mutat a narratív bevonódással.

A prediktív validitás vizsgálatai

A szakirodalomban a bevonódás érzelmi következményei a legtöbbet vizsgáltak (Tal-Or & Cohen, 2010; Buselle & Bilandzic, 2009), így a prediktív validitás részeként lineáris regresszióelemzéssel ellenőriztük, hogy a nagyobb narratív bevonódás nagyobb élvezettel (H4) és tetszéssel (H5) jár-e együtt. Az *Apa és lánya* c. filmnél a Narratív Bevonódás összpontszáma az Élvezet skála varianciájának 33%-át jelezte szignifikánsan előre ($R^2_{adj} = 0,33$; $F(1) = 96,42$; $p < 0,001$; $\beta = 0,58$; $p < 0,001$), a Tetszés-indexnek

5. táblázat. A Narratív Bevonódás (NBS) és alskáláinak kapcsolata az Interperszonális Reaktivitás Indexszel (IRI) és aldimenzióival

NBS	IRI	Fantázia	Empátias törődés	Perspektíva	Distressz	IRI össz
Narratív megértés		0,0	0,04	0,06	-0,20**	-0,04
Narratív jelenlét		0,38**	0,31**	0,21**	0,24**	0,40**
Figyelmi fókusz		-0,15*	-0,08	-0,05	-0,19**	0,17*
Érzelmi bevonódás		0,52**	0,51**	0,33**	0,31**	0,58**
Narratív bevonódás összpontszám		0,31**	0,32**	0,23**	0,08	0,32**

Megjegyzés: A próbaértékek szignifikanciaszintjét *-gal jelöljük: * $p < 0,05$; ** $p < 0,001$.

pedig 39,5%-át ($R^2_{adj} = 0,39$; $F(1) = 63,00$; $p < 0,001$; $\beta = 0,63$; $p < 0,001$). Enter módszerrel vizsgálva a 4 alskála hatását az Élvezetre és a Tetszés-indexre, a modellek szignifikánsak (Élvezet: $R^2_{adj} = 0,40$; $F(4) = 33,49$; $p < 0,0001$; Tetszés: $R^2_{adj} = 0,47$; $F(4) = 21,91$; $p < 0,001$), önálló szignifikáns előrejelző hatással az Élvezetre a Narratív megértésen kívül mindhárom alskála rendelkezik ($\beta_{\text{Narratív Jelenlét}} = 0,3$; $p < 0,0001$; $\beta_{\text{Figyelmi fókusz}} = 0,13$; $p = 0,039$; $\beta_{\text{Érzelmi bevonódás}} = 0,38$; $p < 0,001$), a Tetszésre pedig a Narratív jelenlét (Tetszés $\beta = 0,45$; $p < 0,001$) és az Érzelmi bevonódás alskálák (Tetszés $\beta = 0,27$; $p = 0,015$). A *Valami kék* című film esetén a Narratív Bevonódás összpontszáma az Élvezet skála varianciájának csupán 16,9%-át jelezte előre ($R^2_{adj} = 0,169$; $F(1) = 42,95$; $p < 0,001$; $\beta = 0,42$; $p < 0,001$), ami ugyanakkor szignifikáns hatás. A Tetszés-indexnél a populációra általánosított magyarázó erő 19,7% ($R^2_{adj} = 0,197$; $F(1) = 24,25$; $p < 0,001$; $\beta = 0,45$; $p < 0,001$). Enter módszerrel vizsgálva a 4 alskála hatását az Élvezetre és

a Tetszés-indexre, a modellek szignifikánsak (Élvezet: $R^2_{adj} = 0,34$; $F(4) = 27,02$; $p < 0,001$; Tetszés: $R^2_{adj} = 0,23$; $F(4) = 8,22$; $p < 0,001$), önálló szignifikáns előrejelző hatással az Élvezetre egyedül a Narratív jelenlét alskála bír ($\beta_{\text{Narratív Jelenlét}} = 0,51$; $p < 0,0001$), a Tetszésre pedig az előző filmmel megegyezően a Narratív jelenlét (Tetszés $\beta = 0,34$; $p = 0,001$) és az Érzelmi bevonódás alskálák (Tetszés $\beta = 0,26$; $p = 0,011$). Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy mindkét film esetében teljesültek hipotéziseink, ugyanis a narratív bevonódás összpontszáma és bizonyos alskálák jelentősen előrejelezték a tetszés és az Élvezet mértékét.

A prediktív validitás további ellenőrzéseként következő hipotézisünk (H6) szerint a *Valami kék* c. filmnél lesz olyan filmmel konzisztens attitűd, ami a bevonódás mértékétől függően változást mutat. Első lépésben kiszámoltuk az attitűdváltozást (a film utáni egyetértés pontszámából kivontuk az előtte adott egyetértés pontszámát), majd ezt korreláltattuk a narratív bevonódás összpontszámával és az egyes skálák

pontszámával. A predikciót mutató lineáris regresszióelemzést csak az előzetesen $p < 0,05$ szignifikanciaszinten együttjárást mutató állítások és NBS alsókálák között végeztük el. A figyelmi fókusz megtartása mind az elkövetőre („A nemi erőszaktevő is tehet arról, hogy az erőszak megtörténik.”), mind az áldozatra („A nemi erőszak áldozatai is tehetnek róla, hogy áldozattá válnak.”) vonatkozó állításokkal való nagyobb egyetértést szignifikánsan előre jelezte ($F_{\text{elkövető}}(95) = 4,74; \beta = 0,22; p = 0,032; F_{\text{áldozat}}(94) = 5,15; \beta = 0,23; p = 0,026$), ugyanakkor a modell magyarázó ereje mindkét esetben kicsi volt ($R^2_{\text{adj}} = 0,04; R^2_{\text{adj}} = 0,04$). Az érzelmi bevonódás „A nemi erőszak gyakran az áldozat alkoholos/tudatmódosult állapota miatt is történik.” állítást jelezte előre szignifikánsan ($F(95) = 7,62; \beta = 0,27; p = 0,007$) szintén alacsony magyarázó erővel ($R^2_{\text{adj}} = 0,06$). Összességében hatodik hipotézisünk részben teljesült: ugyan három állítással való egyetértés változását is előre jelezte a NBS két alsókálája, viszont elhanyagolható mértékben.

Nemi, iskolai végzettség szerinti és életkori különbségek a narratív bevonódásban

A narratív bevonódás nemi különbségeinek megállapításához független mintás t-próbát használtunk. Eredményeink szerint a férfiak és a nők narratív bevonódása szignifikánsan különbözik. A nők átlagosan jobban bevonódtak a narratívába mindkét film tekintetében (*Apa és lánya*: $t(193) = -2,48, p = 0,014, d = -0,36$; *Valami kék*: $t(204) = -2,97, p = 0,003, d = -0,39$). A bevonódás mértéke a Narratív jelenlét (*Apa és lánya*: $t(193) = -2,15, p = 0,033, d = -0,31$; *Valami kék*: $t(201,681) = -4,8,$

$p < 0,001, d = -0,65$) és az Érzelmi bevonódás (*Apa és lánya*: $t(193) = -2,9, p = 0,004, d = -0,42$; *Valami kék*: $t(202,776) = -4,5, p < 0,001, d = -0,61$) alsókálakon mutatott szignifikáns különbséget – minden esetben a nők javára a *Valami kék* c. filmnél közepes hatásméret mellett.

Az iskolai végzettség és az NBS összefüggéseit One-way ANOVA vizsgálattal és post hoc tesztekkel ellenőriztük. Szignifikáns különbség mutatkozott mindkét film esetén az összpontszám (*Apa és lánya*: $F(3) = 6,62, p < 0,001$; *Valami kék*: $F(3) = 6,88, p < 0,001$), a Narratív Jelenlét (*Apa és lánya*: $F(3) = 5,27, p = 0,002$; *Valami kék*: $F(3) = 10,04, p < 0,001$), és az Érzelmi Bevonódás (*Apa és lánya*: $F(3) = 14,79, p < 0,001$; *Valami kék*: $F(3) = 11,19, p < 0,001$) tekintetében. A post hoc tesztek alapján a *Valami kék* c. filmnél a narratív bevonódás összpontszám szignifikánsan magasabb volt a főiskolai diplomával rendelkezők esetében az érettségivel nem vagy csak érettségivel rendelkezőkhöz képest. A Narratív jelenlét és az Érzelmi bevonódás alsókáláknál az egyetemi diplomával rendelkezőknek szignifikánsan magasabb pontja volt, mint az érettségivel nem és a csak érettségivel rendelkezőknek. Emellett a Narratív bevonódás alsókálában az érettségivel nem rendelkezők, az Érzelmi bevonódásnál pedig az érettségivel rendelkezők és a főiskolai végzettségűek közt is szignifikáns különbségek jelentkeztek – mindkét esetben az utóbbiak javára. Az *Apa és lánya* c. filmnél az összpontszámban és a Narratív jelenlétben az egyetemi diplomával és érettségivel rendelkezők között volt szignifikáns különbség – az előbbiek javára. Az Érzelmi bevonódás alsókálán a főiskolai és egyetemi diplomával rendelkezőknek volt szignifikánsan magasabb pontszáma mind az érettségivel

nem, mind az érettségivel rendelkezőkhöz képest. Tehát mindkét filmnél a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők jobban bevonódtak érzelmileg, nagyobb mértékben szűnt meg számukra a külvilág a film nézése közben, mint az alacsonyabbal rendelkezőknél, és az összpontszámuk is magasabb volt.

Az életkor és a narratív bevonódás között a Pearson-féle korreláció szignifikáns, gyenge, pozitív összefüggést mutatott mindkét film esetében (*Apa és lánya*: $r(193) = 0,3$; $p < 0,001$) és *Valami kép*: $r(202) = 0,27$; $p < 0,001$).

Ezen demográfiai változók együttes előrejelző értékét is vizsgáltuk lineáris regresszióval Enter módszerrel: a *Valami kép* c. film esetében egyedül az Érzelmi bevonódás esetében bírt a modell szignifikáns előrejelző értékkel ($R^2_{adj} = 0,08$; $F(4) = 3,03$; $p = 0,018$), önálló szignifikáns predikció csak az életkort jellemezte ($\beta = 0,32$; $p = 0,009$). Az *Apa és lánya* c. filmnél a narratív bevonódás összpontszámot szignifikánsan jelzi előre a fenti demográfiai jellemzőkből álló modell ($R^2_{adj} = 0,09$; $F(4) = 5,08$; $p = 0,001$), a varianciának azonban csak 9,5%-át magyarázzák. Önálló szignifikáns predikció az életkort jellemezte ($\beta = 0,21$; $p = 0,027$), tendenciaszinten pedig a nemet ($\beta = 0,15$; $p = 0,061$). A narratív bevonódás alszkálái vonatkozásában a demográfiai jellemzőkből álló modell a Narratív jelenlétet és az Érzelmi bevonódást jelezte előre szignifikánsan (Narratív megértés: $R^2_{adj} = 0,07$; $F(4) = 3,99$; $p = 0,004$; Érzelmi bevonódás: $R^2_{adj} = 0,21$; $F(4) = 11,56$; $p < 0,001$). Önálló prediktív értéke a Narratív jelenlétre ismét az életkornak volt ($\beta = 0,26$; $p = 0,004$), az Érzelmi bevonódásra pedig az életkornak ($\beta = 0,32$; $p < 0,001$) és az iskolai végzettségnek ($\beta = 0,19$; $p = 0,013$).

MEGVITATÁS

Eredményeink alapján elmondható, hogy a magyar nyelvű NBS érvényes és megbízható mérőeszköz, és megtartja az eredeti, négyfaktoros szerkezetet (H1) – két, eltérő műfajú film alkalmazása esetén is. A magyar nyelvű skála összpontszámának és az alszkáláknak is az elfogadhatótól a kiválóig terjedt a belső konzisztencia értéke mindkét film esetében, ami leginkább a török nyelvű változathoz hasonlít, ahol az összkála reliabilitása 0,92 volt, az egyes alszkáláké pedig 0,78 és 0,91 közötti (Yildiz Durak, 2019).

A konkurens validitás vizsgálata alapján, melyben az összpontszám az összes alszkálával erős együttjárást mutatott, javasoljuk a skála alkalmazásakor az összpontszám kiszámítását és használatát is. Ez egybevág azzal, hogy bizonyos elméletalkotók kifejezetten alszkálák nélküli konstruktumról beszélnek a narratív bevonódás esetén (Feldman, 2018). Az összpontszám mindkét filmnél legerősebben az Érzelmi Bevonódással függött össze, ami – a korábbi szakirodalmi eredményeknek megfelelően (Hall & Bracken, 2011) – az abszorpció és az érzelmek szoros kapcsolatát erősíti meg. Az alszkálák együttjárása esetünkben is két tengelyt rajzol ki: egyfelől az Érzelmi bevonódás és a Narratív jelenlét alszkálák jártak együtt mindkét filmnél, másfelől pedig a Figyelmi fókusz és a Narratív megértés. Ez a két tengely azonban nem azonos a Buselle és Bilandzic (2009) által leírt narratív világgal vagy a fiktív szereplőkkel való kapcsolattal, illetve a kognitív-affektív felosztással. Inkább egy, az érzelmeket is magában foglaló, mélyebb jelenlétet jelöl a fiktív világban, másik oldalon pedig a kognitív-figyelmi kapacitás történeten való

tartását. Ennek módszertani magyarázata lehet, hogy a Narratív megértés és Figyelmi fókusz alskálák összes tétele fordított, tehát a figyelem elkalandozását és a meg-nem értést jelöli, míg az Érzelmi bevonódás és a Narratív jelenlét állításai egyenes pontozásúak. Tartalmilag az általunk kapott tengelyek jól illeszkednek Oatley (1999) befogadási kontinuum elméletéhez, melyben a befogadás egyik végéhez, a megfigyelő szerepben lévő nézőhöz inkább a Narratív Megértés és a Figyelmi Fókusz kapcsolódik, míg az érzésekkel azonosuló nézőhöz az Érzelmi Bevonódás mellett odatartozik a filmbe való transzportáció, beleélés, a filmet átérző Narratív Jelenlét is.

A konvergens validitást a narratív bevonódásnak a vonásszintű abszorpcióval és empátiával való együttjárásának vizsgálatával teszteltük. Hipotéziseinknek (H2 és H3) megfelelően pozitív, szignifikáns, gyenge kapcsolatot kaptunk a *Valami két c.* film esetében: az abszorpció az alskálák közül leginkább a Narratív Jelenléttel és az Érzelmi Bevonódással korrelált. A lebilincselő élményekre való fogékony-ságot mérő állítások között sok a vizuális ingerbe való belemerülés, így a mozgóképekbe való bevonódásért is felelhet ez a tulajdonság. Ugyanakkor Tellegen (1992) eredeti meghatározásának – a figyelem összpontosulásának és a jelenlét teljes meg tapasztalásának összessége – némiképp ellentmond, hogy a Figyelmi Fókusz alskála csak a Kiterjedt Kogníció aldimenzióval mutat gyenge, negatív összefüggést. Itt megint az érzelmi ráhangolódás elsőbbségét látjuk az élmény mögött, de az is lehetséges, hogy az abszorpciós figyelem kevésbé tudatosul, mint az NBS által mért figyelmi elterelődés. Az *Apa és lánya* c. alkotásba való bevonódás kapcsán mértük a nézők

empátiás vonásait. Eredményeink az IRI Fantázia, Perspektíva felvétel és Empátiás törődés alskála és a NBS összpontszám között alátámasztották a feltételezett pozitív összefüggést: jobban bevonódtak azok, akik könnyebben tudnak behelyezkedni mások nézőpontjába, mások helyzetébe és fantáziavilágokba. A legerősebb összefüggést az Érzelmi bevonódás alskála mutatta a Fantázia és az Empátiás törődés alskálákkal, ami egybevág szakirodalmi eredményekkel (Bal et al., 2011).

Az NBS prediktív validitását három eredményünk is alátámasztja: a narratív bevonódás és az élvezet szakirodalomból jól ismert pozitív összefüggését (Busselle & Bilandzic, 2011; Sangalang et al., 2013; Zillman et al., 1975) vizsgáltuk regresszióanalízissel, és az általunk adaptált mérőeszközzel is megerősítettük (H4 és H5). Figyelemre méltó eredmény ezzel összefüggésben, hogy ugyan az alkalmazott filmtől függött a mérőeszköz előrejelző hatása az Élvezet és a Tetszés mértékére, mindkét esetben szignifikáns volt, és az alskálák közül leginkább a Narratív jelenlét bírt prediktív értékkel. A narratív bevonódás attitűdváltozást eredményező hatása Green & Brock (2000) kutatásai alapján nyert többszöri megerősítést, és mára a narratívumok gyakorlati alkalmazásának egyik fő motivációja. Saját vizsgálatunkban ugyan azonosítottunk olyan nemi erőszakra vonatkozó attitűdállításokat, amelyek változtak a *Valami két c.* film megnézése után a narratív bevonódás függvényében (H6), a Figyelmi fókusz és az Érzelmi bevonódás alskálák magyarázó ereje kifejezetten alacsony volt. Így a mérőeszköz vizuális narratívák attitűdváltozásra gyakorolt hatásának érvényességében további vizsgálatok szükségesek.

A demográfiai jellemzők tekintetében az eredményeink szerint a nők jobban be tudtak vonódni mindkét filmalkotásba, leginkább a narratív jelenlétük és az érzelmi bevonódásuk volt magasabb a férfiakénál. Ez azokkal a kutatási eredményekkel mutat egyezést, melyek a nők magasabb empátiás készségéről számolnak be (Kulcsár, 1998). Ugyanakkor nem elhanyagolható körülmény, hogy mindkét filmben női főszereplő van, így a nemi különbségeket férfi főszereplős alkotásokkal is javasoljuk ellenőrizni. Az életkor és az iskolai végzettség tekintetében vizsgálatunkban mindkét filmre nézve nagyobb volt az idősebbek narratív bevonódása, és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők is szignifikánsan erősebb érzelmi bevonódásról és narratív jelenlétről számoltak be a csak érettségivel és az érettségivel nem rendelkezőkhöz képest. Ezek a különbségek adódhattak abból is, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők valószínűleg többet olvashatnak, és így bizonyos kutatások alapján (Mar et al., 2006) magasabb empátiával rendelkezhetnek, valamint jobban preferálhatják a művészfilmeket. Az életkor és a narratív bevonódás összefüggése az életpasztizalat és a narratív fikciókkal való találkozások nagyobb számának jelentőségére mutat rá.

A vizsgálat limitációit figyelembe véve megemlítenő a részben hozzáférés alapú mintavételi eljárás, amit a nagyobb

elemszámmal és az alapvető demográfiai jellemzők kiegyenlítésével próbáltunk ellensúlyozni. A filmnézés technikai körülményeit igyekeztünk állandó szinten tartani, ugyanakkor az egyes csoportok hangulati és csoportközi történéseit nem kontrolláltuk.

Összefoglalva, kutatásunk célja az érvényes és megbízható magyar nyelvű NBS létrehozása volt. Eredményeink alapján a magyar változat – az eredetihez hasonlóan – megbízhatóan méri a bevonódási összértéket, a narratív megértést, a figyelmi fókuszáltságot, az érzelmi bevonódást és a narratív jelenléteket is. Ezen kívül a várt irányú összefüggéseket mutatja a vonásszintű abszorpcióval és empátiás készséggel, így a konvergencia és a tetszést és élvezetet bejósoló prediktív validitási vizsgálatok eredményei is megfelelőek. Meglátásunk szerint a következő filmes befogadásvizsgálatok egyik alaplérőeszközévé válhat a filmterápiás kutatásokban, Sherrick (2021) nyomán a történetre épülő számítógépes játékok hatásvizsgálataiban, valamint szereplőkkel rendelkező narratívumok különböző célú felhasználásaikor (pl. Bilandzic & Sukalla [2019] – klímavédelem, Kühne & Oprea [2020] – realitáry fogyasztása, Kim et al. [2020] egészségügyi döntések megváltoztatása). A magyar nyelvű változat attitűdváltoztatásra való alkalmazása további vizsgálatokat igényel.

SUMMARY

HUNGARIAN VALIDATION OF NARRATIVE ENGAGEMENT SCALE

Background and aims: Being absorbed in the story is one of the main motivation of watching movies, as well as the source of experienced joy. In the light of the increasing consumption

of movies, we find it important to validate the internationally acknowledged Narrative Engagement Scale, which has lots of psychological associations.

Methods: In our cross-sectional research – based on convenience sampling – we analysed data of 406 participants (234 female; mean age: 30.8 years, $SD = 10.9$) who watched the short films of *Father and daughter* and/or *Something blue*. Measurements: Narrative Engagement Scale (NES), Tellegen Absorption Scale (TAS), Interpersonal Reactivity Inventory (IRI), Enjoyment Scale, Liking index, and questions regarding demographic and film-consumption characteristics.

Results: According to the confirmatory factor analysis the goodness of fit indexes of the 4-factor model are excellent in case of *Something blue* or acceptable in case of *Father and daughter*. The full scale and each subscale possesses values between acceptable and excellent level of reliability, its Cronbach- α between .72 and .93. According to the results of the concurrent validity examination there are levels of moderate and strong correlations between the full scale and the subscales of the Hungarian NES ($r = .55-.76$). Examining convergent validity, Hungarian NES showed a significant, weak, positive correlation with both trait absorption and trait empathy. According to predictive validity examination the total score of Hungarian NES and its certain subscales significantly predicted the variability of Liking and Enjoyment. Furthermore, the subscales Attentional focus and Emotional engagement predicted the variability of change of three attitudinal items related to rape in case of *Something blue* – in a negligible extent. Females, older and more educated participants engaged in the narratives of both movies significantly more intensively.

Conclusion: The Hungarian version of NES is a valid and reliable measurement tool – even in the case of different film genres.

Keywords: Narrative Engagement Scale, Hungarian validation, Interpersonal Reactivity Index, Tellegen Absorption Scale

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Jelen tanulmány megírását az OTKA 138108 számú projektje támogatta.

Ezúton szeretnénk köszönetet mondani az adatfelvételben közreműködő pszichológia szakos hallgatóknak.

IRODALOM

- Bal, M., Butterman, O. S., & Bakker, A. B. (2011). The Influence of Fictional Narrative Experience on Work Outcomes: A Conceptual Analysis and Research Model. *American Psychological Association*, 15(4), 361–370. <https://doi.org/10.1037/a0025416>
- Bálint, K. (2012). *A mozinézői válaszokat meghatározó narratív és személyiségtényezők. A fókuszálási stratégia és a kötődési jellemzők hatása a filmszereplőre vonatkozó nézői válaszok mintázatára*. [Doktori disszertáció]. Pécsi Tudományegyetem.
- Beaton, D. E., Bombardier, C., Guillemin, F., & Ferraz, M. B. (2000). Guidelines for the process of cross-cultural adaptation of self-report measures. *Spine*, 25(24), 3186–3191. [10.1097/00007632-200012150-00014](https://doi.org/10.1097/00007632-200012150-00014)
- Bilandzic, H., & Sukalla, F. (2019). The Role of Fictional Film Exposure and Narrative Engagement for Personal Norms, Guilt and Intentions to Protect The Climate. *Environmental Communication*, 13(8), 1069–1086. <https://doi.org/10.1080/17524032.2019.1575259>
- Busselle, R. W., & Bilandzic, H. (2008). Fictionality and Perceived Realism in Experiencing Stories: A Model of Narrative Comprehension and Engagement. *Communication Theory*, 18, 255–280. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2008.00322.x>
- Busselle, R. W., & Bilandzic, H. (2009). Measuring Narrative Engagement. *Media Psychology*, 12(4), 321–347. <https://doi.org/10.1080/15213260903287259>
- Bilandzic, H., & Busselle, R. W. (2011). Enjoyment of films as a function of narrative experience, perceived realism, and transportability. *Communications*, 36(1), 29–50. <https://doi.org/10.1515/comm.2011.002> De Gruyter Brill+2
- Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of selected Documents in Psychology*, 10(4), 85.
- Djikic, M., Oatley, K., Zoeterman, S., & Peterson, J. B. (2009). On being moved by art: How reading fiction transforms the self. *Creativity Research Journal*, 21(1), 24–29. <https://doi.org/10.1080/10400410802633392>
- Fazekas, B. (2014). *Filmes befogadásvizsgálat: A Narratív Bevonódás Teszt hazai adaptációja*. [Kiadatlan MA szakdolgozat.] Károli Gáspár Református Egyetem.
- Feldman, T. (2018). *Using Fiction to Promote Empathy: A Comparison of the Effect of Reading Short Fictional Stories and Watching Short Fictional Films on Empathy in a Student Sample*. [Master's thesis.] Department of Psychology, University of Cape Town.
- Gerrig, R. J. (1993). *Experiencing Narrative Worlds*. Yale University Press.
- Green, M. C. (2004). Transportation Into Narrative Worlds: The Role of Prior Knowledge and Percieved Realism. *Discourse Processes*, 38(2), 247–266. https://doi.org/10.1207/s15326950dp3802_5
- Green, M. C., & Brock, T. C. (2000). The role of transportation in the persuasiveness of public narratives. *Journal of personality and social psychology*, 79(5), 701–721. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.5.701>
- Green, M. C., Kass, S., Carrey, J., Herzog, B., Feeney, R., & Sabini, J. (2008). Transportation Across Media: Repeated Exposure to Print and Film. *Media Psychology*, 11(4), 512–539. <https://doi.org/10.1080/15213260802492000>

- Hall, A. E., & Bracken, C. C. (2011). „I Really Liked That Movie.” Testing the Relationship Between Trait Empathy, Transportation, Perceived Realism, and Movie Enjoyment. *Journal of Media Psychology*, 23(2), 90–99. <https://doi.org/10.1027/1864-1105/a000036>
- Hu, L., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1–55. <https://doi.org/10.1080/10705519.909540118>
- Kleinman, E., Caro, K., & Zhu, J. (2020). From Immersion to Metagaming: Understanding Rewind Mechanics in Interactive Storytelling. *Entertainment Computing*, 33, 1–17. <https://doi.org/10.1016/j.entcom.2019.100322>
- Kim, S. S., Lee, S. A., Mejia, J., Cooley, M. E., & Demarco, R. F. (2020). Pilot Randomized Controlled Trial of a Digital Storytelling Intervention for Smoking Cessation in Women Living With HIV. *Annals of Behavioral Medicine*, 54(6), 447–454. <https://doi.org/10.1093/abm/kaz062>
- Kuiken, D., Miall, D. S., & Sikora, S. (2004). Forms of Self-Implication in Literary Reading. *Poetics Today*, 25(2), 171–203. <https://doi.org/10.1215/03335372-25-2-171>
- Kulcsár, Zs. (1998). *Egészségpszichológia*. ELTE Eötvös Kiadó.
- Kühne, R., & Oprea, S. J. (2020). From Admiration to Devotion? The Longitudinal Relation between Adolescents’ Involvement with and Viewing Frequency of Reality TV. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 64(2), 111–130. <https://doi.org/10.1080/08838151.2020.1728688>
- Lee, K. M. (2004). Presence, Explicated. *Communication Theory*, 14(1), 27–50. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2004.tb00302.x>
- Lumley, T., Diehr, P., Emerson, S., & Chen, L. (2002). The importance of the normality assumption in large public health data sets. *Annual Review of Public Health*, 23, 151–169. <https://doi.org/10.1146/annurev.publhealth.23.100901.140546>
- Mar, R. A., Oatley, K., Hirsh, J., dela Paz, J., & Peterson, J. B. (2006). Bookworms versus nerds: Exposure to fiction versus nonfiction, divergent associations with social ability, and the simulation of fictional social worlds. *Journal of Research in Personality*, 40(5), 694–712. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2005.08.002>
- Oatley, K. (1999). Why Fiction May Be Twice as True as Fact: Fiction as Cognitive and Emotional Simulation. *Review of General Psychology*, 3(2), 101–117. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.3.2.101>
- Riley, A. H., Sood, S., & Sani, M. (2020). Narrative Persuasion and Social Norms in Entertainment-Education: Results from a Radio Drama in Mozambique. *Health Communication*, 35(8), 1023–1032. <https://doi.org/10.1080/10410236.2019.1606137>
- Sangalang, A., Quintero Johnson, J. M., & Ciancio, K. E. (2013). Exploring audience involvement with an interactive narrative: implications for incorporating transmedia storytelling into entertainment-education campaigns. *Critical Arts*, 27(1), 127–146. <https://doi.org/10.1080/02560046.2013.766977>
- Sherrick, B. (2021). Empirically comparing flow, narrative engagement, and enjoyment as responses to a computer game. *Atlantic Journal of Communication*, 29(4), 230–245. <https://doi.org/10.1080/15456870.2020.1755289>

- Sherry, J. L. (2004). Flow and Media Enjoyment. *Communication Theory*, 14(4), 328–347. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2004.tb00318.x>
- Simor P., Köteles F., & Bódizs R. (2011). Elmerülés az élményben: a Tellegen-féle abszorpció skála vizsgálata egyetemista mintán. *Mentálhigiéné és Pszichoszomatika*, 12(2), 101–123. <https://doi.org/10.1556/Mental.12.2011.2.1>
- Soto-Sanfiel, M.-T., & Angulo-Brunet, A. (2020). How European adolescents get engaged with films? Psychometric properties of the narrative engagement scale. *Profesional de la información*, 29(5), 1–13. <https://doi.org/10.3145/epi.2020.sep.02>
- Tal-Or, N. (2019). The Relationship Between Viewing Environment, Narrative Environment, and Involvement With Narratives: The Case of Temperature. *Human Communication Research*, 45(4), 395–426. <https://doi.org/10.1093/hcr/hqz007>
- Tal-Or, N., & Cohen, J. (2010). Understanding audience involvement: Conceptualizing and manipulating identification and transportation. *Poetics*, 38, 402–418. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2010.05.004>
- Tamul, D. J., Holz Ivory, A., Hotter, J., & Wolf, J. (2020). All the President’s Tweets: Effects of Exposure to Trump’s “Fake News” Accusations on Perceptions of Journalists, News Stories, and Issue Evaluation. *Mass Communication and Society*, 23(3), 301–330. <https://doi.org/10.1080/15205436.2019.1652760>
- Tellegen, A., & Atkinson, G. (1974). Openness to Absorbing and Self-Altering Experiences („Absorption”), A Trait Related To Hypnotic Susceptibility. *Journal of Abnormal Psychology*, 83(3), 268–277. <https://doi.org/10.1037/h0036681>
- Yildiz Durak, H. (2019. március 11–13). Adaptation of measuring narrative engagement scale into Turkish language. [Conference paper] *13th International Technology, Education and Development Conference*, Valencia, Spain, 10031–10034. <https://doi.org/10.21125/inted.2019.2530>
- Zillman, D., Hay, T. A., & Bryant, J. (1975). The Effect of Suspense and Its Resolution on the Appreciation of Dramatic Presentations. *Journal of Research In Personality*, 9, 307–323. [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(75\)90005-7](https://doi.org/10.1016/0092-6566(75)90005-7)

MELLÉKLETEK

1. melléklet. Narratív Bevonódás Skála

Instrukció: Az alábbi állítások az imént látott film során megjelenő nézői benyomásokra vonatkoznak. Minden egyes állításról döntse el, hogy mennyire érzi azt igaznak a saját filmélményével kapcsolatban! Karikázza be a megfelelő számot! Az 1-es szám bekarikázása azt jelenti, hogy egyáltalán nem érzi jellemzőnek az adott állítást, míg a 7-es szám bekarikázása azt jelenti, hogy teljes

mértékben jellemzőnek érzi az adott állítást a filmélményével kapcsolatban. Nincsenek jó vagy rossz válaszok, a kutatókat az érdekli, magára hogyan hatott az imént látott film!

1 – egyáltalán nem jellemző; 2 – kicsit jellemző; 3 – valamennyire jellemző; 4 – közepes mértékben jellemző; 5 – eléggé jellemző; 6 – nagyon jellemző; 7 – teljes mértékben jellemző

1. A történet megérintett érzelmileg.	1	2	3	4	5	6	7
2. Úgy éreztem, hogy a film egy új világot teremtett, ami hirtelen eltűnt, amikor a film véget ér.	1	2	3	4	5	6	7
3. Nehezen tudtam kibogozni a cselekmény fonalát. (F)	1	2	3	4	5	6	7
4. Bizonyos részeknél nehéz volt megértenem, hogy mi történik a filmben. (F)	1	2	3	4	5	6	7
5. A film közben úgy éreztem, hogy habár fizikailag a teremben vagyok, de képzeletben a történet világában vagyok benne.	1	2	3	4	5	6	7
6. A film közben elkalandoztak a gondolataim. (F)	1	2	3	4	5	6	7
7. Homályos számomra, hogy mi történt a szereplőkkel a filmben. (F)	1	2	3	4	5	6	7
8. A film közben azon kaptam magam, hogy más dolgokon gondolkodom. (F)	1	2	3	4	5	6	7
9. A film során időnként a történet világát közelebbi valóságnak éltem meg, mint a valós környezetet.	1	2	3	4	5	6	7
10. Nehezemre esett figyelmem a filmre. (F)	1	2	3	4	5	6	7
11. Együttéreztem egyes szereplőkkel.	1	2	3	4	5	6	7
12. A film közben örültem, amikor a szereplőnek sikerült valami, és elszomorodtam, amikor a szereplő szenvedett valami miatt.	1	2	3	4	5	6	7

Skálaképzési útmutató:

Az F a tétel fordított pontozását jelzi. A fordított tételek esetében 1 = 7, 2 = 6, 3 = 5, 4 = 4, 5 = 3, 6 = 2, 7 = 1 pont. Az egyes alskálák pontértékét a tételek összpontszáma adja; érdemes a teljes skála összpontszámát is kiszámolni.

Alskálák:

Narratív Megértés (az összes tétel fordított pontozású): 3., 4. és 7. tétel; Narratív Jelenlét: 2., 5. és 9. tétel; Figyelmi Fókusz (az összes tétel fordított pontozású): 6., 9. és 10. tétel; Érzelmi Bevonódás: 1., 11. és 12. tétel.

A KUTYAORIENTÁLT NEVELÉSI STÍLUSOK ÉS DIMENZIÓK KÉRDŐÍV MAGYAR VALIDÁCIÓJA

SELMECI Hajnalka Eszter

Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem Gazdaság és Társadalomtudományi
Intézet, Pszichológia és Sportpszichológia Tanszék
selmeci.hajnalka@tf.hu

GYÖMBÉR Noémi

Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem Gazdaság és Társadalomtudományi
Intézet, Pszichológia és Sportpszichológia Tanszék
gyomber.noemi@tf.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: Jelen tanulmány célja a Kutyaorientált Nevelési Stílusok és Dimenziók Kérdőív (Dog-Directed Parental Styles and Dimensions Questionnaire, DD-PSDQ) magyar nyelvű változatának pszichometriai vizsgálata, reliabilitásának és validitásának ellenőrzése kutyatartók mintáján.

Módszer: A kérdőív megbízhatóságát és érvényességét egy 715 fős kényelmi mintán ellenőriztük (67 férfi és 648 nő; $M_{kor} = 37,47$; $SD = 11,78$), bevonási kritériumként a legalább egy kutya tartását jelöltük meg. A 20 ítemes DD-PSDQ mellett felvételre került a 32 ítemes Kutya-Gazda Kapcsolati Skála (DORS). A kérdőív validálásához feltáró és megerősítő faktorelemzést végeztünk, valamint ellenőriztük a kapott skálák belső megbízhatósági mutatóit. A konvergens validitás ellenőrzéséhez a két felhasznált kérdőív skáláit korreláltattuk.

Eredmények: A feltáró faktorelemzés során az eredeti 20 íteimből 9 problémás kizárássra került. A megmaradt 11 ítem, az eredeti mérőeszközhöz hasonlóan, három faktorba rendeződött, ez a struktúra stabilnak bizonyult. A skálák belső megbízhatósági mutatói megfelelőek, a vizsgálatok megerősítik a 11 ítemes magyar változat megbízhatóságát.

Következtetések: A 11 ítemes magyar Kutyaorientált Nevelési Stílusok Kérdőív validitása és megbízhatósága megfelelő, a mérőeszköz alkalmas további tudományos és gyakorlati célú felhasználásra.

Kulcsszavak: kutyaorientált nevelési stílusok, kutya-gazda kapcsolat, validitás, reliabilitás

BEVEZETÉS

A nevelési stílusok hatása a kutya-gazda kapcsolatra egy olyan összetett terület, amely viselkedési, pszichológiai és szociális dimenziókat is magába foglal. A kutyatartók interakciós stílusa – hasonlóan a humán gyermeknevelési gyakorlatokhoz – jelentősen befolyásolhatja a kutya-gazda kapcsolat minőségét. A gyermekekkel kapcsolatos szülői nevelési stílusok keretrendszere a háziállat-szülői magatartás tanulmányozására is alkalmas, tekintettel a hasonlóságokra. A háziállatok felé irányuló nevelői gondoskodásban jól tükröződik a humán szinten megjelenő gondoskodás, a társállatokkal kapcsolatos nevelési stílusok vizsgálata pedig folyamatosan fejlődik. A kutyák kiváltják az empátiára, a gondoskodásra és az antropomorfizmusra való hajlamunkat, és megjelennek a szülő-gyermek kapcsolatok alapjául szolgáló mechanizmusok (Archer, 1997). Tekintettel arra, hogy a kutyatartók egy része kutyájukat gyermekekhez hasonlóan tekinti és kezeli (Laurent-Simpson, 2021; Volsche, 2021), a gondozók önmagukat háziállat-szülőként azonosítják, és szülő-gyermek kifejezéseket használnak magukra és társállataikra (Volsche, 2018). A modern kutyatartás egyfajta interspecifikus (fajok közötti) szülői viselkedésként is tipizálható (Prato-Previde et al., 2003). Ezt a kialakulóban lévő, egyre gyakoribbá váló jelenséget (Stoeckel et al., 2014; Volsche & Gray, 2016) kisállat-szülőségnak (*pet parenting*) nevezik (Volsche, 2021). Mindez együtt jár azzal, hogy hajlamosak vagyunk következtetéseket levonni állataink lelkiállapotára vonatkozóan, amely lehetővé teszi számunkra, hogy megértsük társállataink érzelmeit, vágyait és akarátát. A kedvtelésből tartott állatok nevelésének

gyakorlása magában foglalja a társállatok szükségleteinek és igényeinek figyelembevételét a mindennapi életben (Blackstone, 2014), és az ezek kielégítését célzó cselekvéseket (Volsche, 2021). A kisállat-szülői tevékenység tehát a társállat-gondozó kapcsolat része.

Mindezek tükrében a kutyatartók nevelési stílusainak feltárásához a kutatók a humán pszichológiában már megalapozott szülői nevelési stílusokat vették alapul. Baumrind (1968) három szülői nevelési stílust azonosított a megkövetelés (a szülői kontroll és hatalomgyakorlás, a helyes viselkedésre irányuló instrukciók) és a válaszkészség dimenziók (a szülői támogatás, az érzelmi melegség és a szükségletekre való ráhangolódás) mentén: irányító (*authoritative*) (magas fokú megkövetelés és válaszkészség), tekintélyelvű (*authoritarian*) (magas fokú megkövetelés és alacsony szintű válaszkészség) és megengedő (*permissive*) (alacsony szintű megkövetelés és magas fokú válaszkészség). Ezt később Maccoby és Martin (1983) kiegészítették az elhanyagoló (alacsony szintű megkövetelés és válaszkészség) stílussal. A humán szülői nevelési stílusok mérésének elterjedt eszköze a Szülői Nevelői Stílus Kérdőív (Parental Styles and Dimensions Questionnaire – PSDQ; Robinson et al., 2001). Van Herwijnen és munkatársai (2018) ezt a kérdőívet adaptálták kutyatulajdonosok számára, a kutyákra irányuló nevelési stílusok felmérésének céljából. Ez az adaptáció magában foglalta egy új pszichometriai eszköz, a Kutyorientált Nevelési Stílusok és Dimenziók Kérdőív (Dog-Directed Parenting Styles and Dimensions Questionnaire – DD-PSDQ) megalkotását, amelynek célja annak értékelése, hogy a tulajdonosok hogyan lépnek interakcióba kutyáikkal, az

ember-gyermekek kapcsolatokban alkalmazott szülői nevelési stílusokhoz hasonló módon. Vizsgálatuk során három kutyákra vonatkozó nevelési stílust azonosítottak (van Herwijnen et al., 2018) a két, már említett dimenzió mentén: válaszkészség (*responsiveness*) és követelés (*demandingness*). A tekintélyelvű-korrektíós stílust (*authoritarian – correction oriented*; AUC) a verbális és fizikai korrektíós módszerek rendszeres használata jellemzi, mint például kiabálás, pofon vagy korrektíós lánc használata (magas követelések/elvárások és alacsony válaszkészség/bevonódás). Az irányító nevelési stílus két további stílusra oszlik. Az irányító – belső érték stílus (*authoritative – intrinsic value oriented*; AUI) a kutya specifikus szükségleteire és érzelmeire való összpontosításban tükröződik, például úgy, hogy a kutya moroghat, és kifejezheti, hogy mit érez (magas követelés és magas válaszkészség), tehát a gazda számára fontos, hogy felismerje és megfelelően reagáljon kutyája szükségleteire. Az irányító – tréningorientált stílus (*authoritative-training orientated*; AUT) az új viselkedésmódok megtanítása mellett a kutya szocializációjára is figyelmet fordít, a követelés és válaszkészség egyensúlyának megtartásával (magas követelés és magas válaszkészség). Érdekes eredmény, hogy a megengedő (*permisszív*) és elhanyagoló stílus nem jelent meg ezen a mintán, ugyanakkor Brubaker és Udell (2023) vizsgálatában a megengedő igen.

A kutya-gazda kapcsolatok dinamikája kétirányú, (Hoffman et al., 2013) a kutyaorientált nevelési stílusok előre jelezhetik a gazda viselkedésének különböző aspektusait, ami viszont hatással lehet a kutya viselkedésére, kötődésére és problémamegoldó készségére (van Herwijnen et al., 2020a).

Az irányító nevelési stílus összefüggést mutat a humanisztikus orientációval (antropomorfizáló megközelítés) (Blouin, 2013), a gazdákat barátságosabb kommunikációs stílus (pl. barátságos, dicséreten alapuló hangnem és kevesebb verbális korrektíció), kevesebb fizikai kontroll (pl. pórázcsapás a kutya vezetésekör) és fokozott szemkontaktus (van Herwijnen et al., 2020a) jellemzi, szemben a tekintélyelvű nevelési stílussal, ahol a domesztikált, hasznosság alapú szemléletmód érvényesül (Brubaker, 2019). Az irányító nevelési stílussal jellemezhető gazdák kutyái szociálisabbak, biztonságos kötődési stílussal jellemezhetőek, a problémamegoldó feladatokban több kitartást és magabiztosságot mutatnak (Brubaker, 2019; Brubaker és Udell, 2023), valamint alacsonyabb a túlsúly/elhízás kockázata (van Herwijnen et al., 2020b), mint a tekintélyelvű és megengedő nevelési stílusok esetében.

A kutya-gazda kapcsolat minőségét befolyásolhatja a gazda neveltetése és a hatékony szülői magatartásról alkotott elképzelése is. Kuo és Kessler (2024) eredményei rávilágítanak a szülői stílusok generációk közötti átörökítésére, feltárva, hogy a megengedő, kutyaorientált nevelési stílus kapcsolatba hozható a saját szülőktől tapasztalt megengedő stílussal, míg a tekintélyelvű stílusok nem mutatnak ilyen átörökítő hatást.

Fontos azonban azt is megjegyezni, hogy egy kutya viselkedésére nemcsak a gazda által képviselt nevelési stílus gyakorolhat hatást, hanem a szűkebb és tágabb környezet is (Costa et al., 2023). Bronfenbrenner (1995) ökológiai modellje a kutyatartás, kutyanevelés keretein belül is jól alkalmazható. A modell szerint az egyén, vagy ez esetben a kutya, fejlődésére hatással van

a környezet mikrorendszere (minden olyan szituáció, melyben a kutya közvetlenül vesz részt, pl.: játék a gazdával, megismerkedés a család többi háziállatával), mezorendszere (ami a mikrorendszerek közötti kapcsolatot jelenti, pl.: a kutyakiképző és a gazda közötti konfliktusos viszony hatással lesz a kutya tapasztalataira is), az exorendszer (ami a mindennapi életet befolyásoló tényezőket jelenti, pl.: az, hogy a gazda nyolc órában dolgozik, és nincs lehetősége home office-ban végezni a munkáját, hatással lesz a kutya életére), illetve a makrorendszer (ami az adott kultúra nézeteit és hiedelmeit foglalja magában, pl.: milyen szerepet tekint egy kultúra a kutya számára megfelelőnek: inkább családtag vagy házőrző, mennyire fejlett az állatvédelem, mi az elterjedt nézet az állatok jogairól). Ezek a tényezők tehát mind hatással lehetnek a gazda által képviselt nevelési stílusokra és a kutya kiképzése során előnyben részesített eszközökre (pl.: pozitív megerősítés vagy büntetés alkalmazása) (Bronfenbrenner, 1995; Costa et al, 2023).

A kutya-gazda kapcsolat összetettségét jól mutatja, hogy kialakulása, dinamikája és következményei egyre nagyobb figyelmet kapnak. A kutyatartással járó előnyként értelmezhető, hogy a kutya feltétel nélküli és ítékezésmentes szeretettel és elfogadással van gazdája iránt, társas támaszt nyújt, és igénye van a gazdájával való interakcióra (Julius et al., 2013). Ugyanakkor a kutyatartással azonosított leggyakoribb költségek a lakhatási nehézségek (pl.: nem minden kutya tartható lakásban, nem minden albérlet kutyabarát), az életstílusban vagy társas helyzetben szükségszerűen bekövetkező változások, az időbeli kötöttségek és nagyobb pénzügyi kiadások (Calvo et al., 2016). Az előnyök és hátrányok megismerésén túl

a kapcsolat mélyebb és pontosabb megértéséhez Howell és munkatársai (2017) szerint a kutya-gazda kapcsolat három skála mentén jellemezhető (DORS – Dog-Owner Relationship Scale, Kutya-Gazda Kapcsolat Kérdőív): kutya-gazda interakciók (*dog-owner interactions*), észlelt érzelmi közelség (*perceived emotional closeness*) és észlelt költségek (*perceived costs*). A Kutya-gazda interakciók a kutyáról való általános gondoskodáshoz kapcsolódó tevékenységeket és az intimebb interakciókat takarják. Az Észlelt érzelmi közelség skála a kutya által tanúsított társas támasz, pszichológiai kötődés és feltétel nélküli szeretet mértékét méri. Az Észlelt költségek skála pedig a kapcsolat negatív oldalait igyekszik feltárni, azaz a kutyatartással járó pénzügyi, szociális és érzelmi költségeket. Ezen kérdőív skáláinak vizsgálata már olasz, brazil és török mintán is megtörtént (Riggio et al., 2021; de Souza Cabral et al., 2023; Kaya et al., 2022), ugyanakkor a kutyaorientált nevelési stílusokkal kapcsolatban további eredmények nem ismertek. Vizsgálatunk célja a DD-PSDQ kérdőív magyar nyelvű validációja és reliabilitásának vizsgálata hazai kutyatartók mintáján, hiszen a kérdőívet – jelen tudomásunk szerint – még más nyelvre, más kultúrában nem validálták. Eredményeink különösen hasznosak lehetnek annak tükrében, hogy a NÉBIH 2018-as felmérése szerint hozzávetőleg 1,5 millió gazdaságban éltek hazánkban, a gazdátlanok száma pedig több tízezer lehetett. Vetter és munkatársainak vizsgálata alapján (2022) 2021-ben a magyar háztartások 50,4%-ában élt legalább egy kutya is. A kutyaorientált nevelési stílusok dinamikájának megértése jobb gyakorlatokat eredményezhet a kutyatartásban, ami végső soron mind a kutyák, mind humán társaik jóllétét javíthatja.

MÓDSZEREK

Eljárás és adatfelvétel

Az adatfelvétel kényelmi mintavétellel, kizárólag elektronikus formában történt, közösségimédia-felületek bevonásával (pl.: Facebook). A kérdőív kitöltése hozzávetőlegesen 25–30 percet vett igénybe, melyet egy online felületen (Google Űrlapok) lehetett elérni a beválasztási kritériumoknak megfelelően (18 év feletti kutyatartó személyek). A kitöltés önkéntes és anonim módon történt, amit a résztvevők bármikor megszakíthattak, és amelyért cserébe nem részesültek semmiféle kompenzációban, illetve az eredményeikről nem kaptak visszajelzést.

A kutatást a Magyar Testnevelési és Sporttudományi Egyetem Kutatásetikai Bizottsága engedélyezte (TE-KEB/34/2021).

Minta

Kérdőívünket összesen 715 résztvevő töltötte ki ($M_{age} = 37,47$; $SD=11,78$), amelyből 67 férfi (9,4%) és 648 nő (90,6%). A résztvevők közül 10 fő általános (1,4%), 324 fő középfokú (45,3%), 233 fő BSc (32,6%), 130 fő MSc (18,2%), 18 fő doktori/PhD végzettséggel (2,5%) rendelkezett. A résztvevőknek átlagosan 13,48 éve van kutyájuk ($SD = 11,87$), átlagosan 2 kutyájuk volt a kitöltés idején (min = 1; max = 22), jelenlegi kutyájuk pedig átlagosan 5,89 éve van velük ($SD = 4,23$).

Mérőeszközök

A DD-PSDQ skála és fordítását angolról magyarra két szakfordító végezte, majd a két változat összevetéséből és

megvitatásából készült tételsort egy angol szakfordító fordította vissza az eredeti nyelvre, Banville és munkatársainak (2000) ajánlásának megfelelően. A visszafordítás ellenőrzését és jóváhagyását egy sportszakpszichológus szakfordító végezte. A kérdőív magyar nyelvre fordítását a kérdőív jogtulajdonosai jogilag engedélyezték akadémiai kutatók részére.

Az összeállított kérdőívcsomagban a kitöltők szociodemográfiai adataira (pl. nem, életkor, végzettség) vonatkozó, valamint a kutyatartással kapcsolatos általános (pl. kutyák száma, mióta tart kutyát, és a jelenlegi kutya hány éve él a gazdával) kérdések szerepeltek. Több kutya esetén a kérdéseket a legidősebb kutyára vonatkozóan kellett megválaszolni.

Kutyaorientált Nevelési Stílusok és Dimenziók (Dog-Directed Parenting Styles Dimensions Questionnaire – DD-PSDQ, Herwijnen et al., 2018) egy 20 itemből álló mérőeszköz, mely a gazdák kutyáik nevelése érdekében követett nevelési stílus jegyeit írja le. A kérdőív 3 skálával rendelkezik: tekintélyelvű – korrekció orientált nevelési stílus (pl.: „Fizikai büntetést alkalmazok, hogy kijavítsam a kutyám viselkedését, pl.: ráütök, vagy fojtó nyakörvet használok”), irányító – belső érték orientált (pl.: „Figyelemmel kísérem a kutyám érzéseit vagy szükségleteit”) és irányító – tréningorientált nevelési stílus (pl.: „Az elvárt viselkedést lépésről lépésre gyakorlom a kutyámmal, hogy biztos legyek benne, hogy érti, amit kérek tőle”). Az itemeket 5 fokú Likert-skálán kell megítélnie a kitöltőnek (0 = soha nem tapasztalja, 5 = mindig tapasztalja), a kérdőív fordított itemeket nem tartalmaz. A magasabb pontérték az adott nevelési stílus megnyilvánulási formáinak rendszeresebb előfordulását jelenti.

A kérdőív belső megbízhatósági mutatói mindhárom skála esetében elfogadhatók (Cronbach- $\alpha = 0,74\text{--}0,80$).

Kutya-gazda Kapcsolati Skála (Dog-Owner Relationship Scale – DORS; Howell et al., 2017) a kutya-gazda kapcsolat jellemzőinek feltárását teszi lehetővé. A 32 itemes kérdőív három alszála: kutya-gazda interakciók (pl.: „Milyen gyakran ápolja a kutyáját?”), észlelt érzelmi közelség (pl.: „Ha mindenki elhagyna, a kutyám akkor is mellettem lenne.”), észlelt költségek (pl.: „Milyen gyakran érez úgy, hogy a kutyatartás több bajjal jár, mint amennyire megéri?”). A kitöltők a válaszokat egy hétfokú Likert-skálán (1 = egyáltalán nem értek egyet, 7 = teljesen egyetértek) jelölhették. Az egyes skálákon elért magasabb pontértékek szorosabb, pozitívabb kutya-gazda kapcsolatként értelmezhetők. A kérdőív belső megbízhatósági mutatói mindhárom skála esetében megfelelő értékekkel rendelkeznek (Cronbach- $\alpha = 0,78\text{--}0,83$).

Adatelemzés

A leíró statisztikai mutatók (átlag, szórás) kiszámítása után a szakirodalmi ajánlásoknak megfelelően (Bearden et al., 2011) a mintánkat random módon két almintára osztottuk, majd az első almintán a DD-PSDQ kérdőívet feltáró faktorelemzéssel vizsgáltuk (maximum likelihood módszer és Varimax-rotáció), annak érdekében, hogy stabil faktorstruktúrát kapjunk. A faktorelemzés során kizárásra kerültek azok az itemek, amelyek faktortöltése nem érte el a 0,25-ös értéket, a folyamat során mindig a legkisebb töltésű

item került először kizárásra. Valamint a keresztöltések kiszűrése érdekében csak akkor tekintettünk egy itemet egy faktorhoz tartozónak, ha a faktortöltése legalább kétszer nagyobb volt, mint a többi faktoron mutatott töltése. A feltáró faktorelemzés után a második almintán a kapott faktorstruktúrán megerősítő faktorelemzést is végeztünk, hogy megbizonyosodjunk róla, hogy az általunk feltárt faktorszerkezet megfelelő értékekkel rendelkezik az illeszkedési mutatókat tekintve. A következő illeszkedési mutatók értékei alapján végeztük elemzésünket: khi-négyzet (χ^2), a reziduumok átlagos négyzetgyöke (RMSEA – jó illeszkedés 0,080 alatti értéknél), Tucker-Lewis Index (TLI – jó illeszkedés 0,90 feletti értéknél), komparatív illeszkedési mutató (CFI – jó illeszkedés 0,90 feletti értéknél), illeszkedés jósága mutató (GFI – jó illeszkedés 0,90 feletti értéknél) és a sztenderdizált átlagos reziduális (SRMR – jó illeszkedés 0,080 alatti értéknél). Az illeszkedési mutatók elfogadható értékeivel kapcsolatban a szakirodalmi ajánlást követtük (Hu és Bentler, 1999).

A DD-PSDQ kérdőív belső megbízhatóságának ellenőrzéséhez a Cronbach- α mutatót használtuk, elfogadhatónak a 0,70 feletti értéket tekintettük (Hair et al., 1998).

A konvergens validitás vizsgálatához a DORS és a DD-PSDQ kérdőívek skálái között lévő kapcsolatot Pearson-féle product-moment korrelációs elemzéssel teszteltük. Az adatok statisztikai elemzéséhez az IBM SPSS Statistics for Windows, Version 27.0. és a JASP, Version 19 programokat használtuk.

EREDMÉNYEK

Feltáró faktorelemzés

A faktorszerkezet megvizsgálásához a teljes mintát random módon két részre osztottuk. Az első almintá 327 főből állt, ezen a mintán végeztük el a feltáró faktoranalízist (maximum likelihood módszer, Varimax-rotáció) az eredeti 20 ítemes kérdőívén. Először azt teszteltük, hogy létezik-e olyan modell, amelyben minden tétel jól és kizárólagosan illeszkedik egy-egy faktorhoz. Egy ítemet akkor tekintettünk egy és csakis egy faktorhoz tartozónak, ha a faktorsúlya nagyobb, mint 0,25, illetve legalább kétszer

nagyobb, mint bármely más faktoron mutatott faktorsúlya. Mivel jelentős keresztöltések mutatkoztak, egyenként elhagytuk az elemzésből a fenti kritériumoknak nem megfelelő ítemeket – sorban először mindig a legkisebb töltésű tételt vontuk ki.

Az eljárás során összesen 9 ítem (3, 5, 6, 7, 8, 11, 14, 15, 17) került kizárásra és törlésre. A végső modellben a KMO értéke 0,813, a Bartlett-féle szfericitásteszt eredménye pedig $\chi^2(55) = 840,347$, $p < 0,001$. A végső modellben egy háromfaktoros struktúra rajzolódott ki a megmaradt 11 ítem jelentős keresztöltése nélkül, a teljes variancia 44,79%-át magyarázva (lásd 1. táblázat).

1. táblázat. A DD-PSDQ ítemek faktorértékei

DD-PSDQ ítem	Faktortöltés		
	1	2	3
Faktor 1.: Tekintélyelvű nevelési stílus			
DD-1	.695	-.091	-.094
DD-2	.752	-.062	-.049
DD-4	.704	-.042	.101
Faktor 2.: Irányító – belső érték orientált nevelési stílus			
DD-9	-.056	.641	-.091
DD-10	.035	.711	-.016
DD-12	-.118	.599	.000
DD-13	-.067	.566	.044
Faktor 3.: Irányító – tréningorientált nevelési stílus			
DD-16	-.062	-.120	.636
DD-18	.008	.204	.482
DD-19	.047	-.145	.829
DD-20	-.023	-.001	.557
Magyarázott varianciarányad (%)	12,51	16,48	15,80

Megjegyzés: N = 327.

Megerősítő faktorelemzés

A második almintán ($n = 388$) a feltáró faktorelemzésben kapott háromfaktoros faktorstruktúrát megerősítő faktorelemzéssel ellenőriztük. A háromfaktoros struktúra modellje szignifikáns ($\chi^2(41) = 93.134$, $p < ,001$), az illeszkedési mutatók értékei megfelelnek az elvárásoknak (lásd 2. táblázat).

Reliabilitás vizsgálata

A faktorstruktúra feltárása után vizsgálatunkban a 11 ítemes változat skáláinak belső megbízhatóságának ellenőrzésére Cronbach- α mutatókat számoltunk a teljes mintán (lásd 3. táblázat). A kapott Cronbach- α értékek megfelelő belső megbízhatóságra utalnak, tehát a Kutyaorientált Nevelési Stílusok Kérdőív faktorstruktúrája és reliabilitása megfelelő a hazai kutyatartók mintáján.

Konvergens validitás vizsgálata

A konvergens validitás teszteléséhez a DD-PSDQ kérdőív skáláit a kutya-gazda kapcsolat minőségét vizsgáló DORS kérdőív skáláival korreláltattuk Pearson-féle korrelációs elemzéssel (lásd 4. táblázat). Az elemzések alapján elmondható, hogy szignifikáns, pozitív irányú, gyenge kapcsolat mutatkozott a DD-PSDQ Irányító – belső érték skála és a DORS kérdőív Kutya-gazda interakció és Észlelt érzelmi közelség skálái között. Továbbá szignifikáns, negatív irányú, gyenge kapcsolatot találtunk a DD-PSDQ kérdőív Tekintélyelvű skálája és a DORS kérdőív Észlelt érzelmi közelség és Észlelt költségek skálái között. Végül gyenge, értékében elhanyagolható pozitív irányú kapcsolatot találtunk a DD-PSDQ kérdőív Irányító – tréningorientált skálája és a DORS kérdőív Észlelt érzelmi közelség skálája között.

2. táblázat. A DD-PSDQ kérdőív illeszkedési mutatói

	TLI	CFI	GFI	RMSEA	SRMR
DD-PSDQ	0,956	0,967	0,991	0,057 [90% CI = 0,042 – 0,073]	0,055

Megjegyzés: TLI = Tucker–Lewis-index. CFI = komparatív illeszkedési mutató. GFI = illeszkedési jósága mutató. RMSEA = reziduumok átlagos négyzetgyöke. SRMR = sztenderdizált átlagos reziduális.

3. táblázat. A DD-PSDQ kérdőív skáláinak belső megbízhatósági mutatói

Skála	Cronbach- α	M	SD	Min.	Max.	Ferdesség	Std. Hiba	Csúcsosság	Std. Hiba
Tekintélyelvű	0,74	5,22	2,51	0	12	0,16	0,09	-0,61	0,18
Irányító – belső érték	0,73	8,91	3,69	0	16				
Irányító – tréning	0,72	12,33	3,01	1	16	-0,93	0,09	0,74	0,18

4. táblázat. A DD-PSDQ és DORS kérdőívek skáláinak korrelációs mátrixa

Skála	M	SD	1	2	3	4	5	6
1. Tekintélyelvű ^a	5,22	2,51	1	-	-	-	-	-
2. Irányító – belső érték ^a	8,91	3,69	-0,135**	1	-	-	-	-
3. Irányító – tréning ^a	12,33	3,01	-0,003	-0,068	1	-	-	-
4. Kutya-gazda interakció ^b	5,17	1,02	-0,076*	0,302**	0,043	1	-	-
5. Észlelt érzelmi közelség ^b	6,29	0,77	-0,148**	0,225**	0,147**	0,524**	1	-
6. Észlelt költségek ^b	5,74	1,14	-0,206**	0,069	0,088*	0,174**	0,347**	1

Megjegyzések: N = 715. * $p < ,05$. ** $p < ,001$. ^aDD-PSDQ kérdőív skálái. ^bDORS kérdőív skálái.

MEGBESZÉLÉS

Kutatásunk célja a magyar nyelvre lefordított Kutyaorientált Nevelési Stílusok Kérdőív validálása és reliabilitásának vizsgálata volt. A validáláshoz az eredeti húsz itemes DD-PSDQ kérdőívet használtuk (van Herwijnen et al., 2018). A faktorstruktúra vizsgálatokor kiderült, hogy a háromfaktoros struktúra stabil, megfelelő illeszkedési mutatókkal rendelkezik. Azonban összesen kilenc itemet ki kellett zárunk alacsony faktorsúly, illetve keresztöltések miatt. A kilenc kizárt itemből öt a tekintélyelvű-korrekcio orientált nevelési stílus skálájához tartozik (3. *Úgy érzem, hogy felrobbanok a dühtől, ha a kutya olyan dolgot csinál, amiről tudja, hogy nem szabad.*; 5. *Fizikai büntetést alkalmazok, hogy kijavítsam a kutya viselkedését, például ráütök, vagy fojtó nyakörvet használok.*; 6. *Javító célzatú pofont adok a kutyámnak, ha rosszul viselkedik.*; 7. *Az ujjaimmal megbököm, vagy kicsit megrúgom a kutyámat, hogy kibillentsem őt abból, amikor rosszul viselkedik.*; 8. *Megmarkolom a kutyámat, ha engedetlen.*), kettő az irányító – belső érték orientált nevelési stílus skálához (11. *Figyelemmel kísérem a kutya érzéseit vagy szükségleteit.*; 14. *A terveim kialakításakor*

a kutya igényeit is figyelembe veszem.), végül pedig kettő az irányító – tréningorientált nevelési stílus skálához tartozott (15. *Megdicsérem a kutyámat, ha jól viselkedik.*; 17. *Nagyobb mennyiségű vagy értékű jutalmazást [étel vagy játék] alkalmazok akkor, ha úgy gondolom, hogy a kutyámnak tényleg csinálnia kéne valamit egy adott helyzetben.*). Az itemek kizárásának hátterében több ok is húzódhat. Az egyik legvalószínűbb ok a kulturális különbség, hiszen az eredeti kérdőívet van Herwijnen és munkatársai (2018) holland mintán és nyelven dolgozták ki. A kizárt itemek számában, ezáltal a faktorstruktúra szerkezetében mutatkozó különbségek oka az is lehet, hogy az eredeti kérdőív kidolgozásakor a kutatók főkomponens-elemzést végeztek (van Herwijnen et al., 2018), míg mi a feltáró faktorelemzés eljárást választottuk a szakirodalmi ajánlás alapján (Howard, 2016).

Végül fontos megemlíteni, hogy a magyar fordítás alapját egy angol nyelvű verzió képezte, amit az eredeti szerzők publikáltak (van Herwijnen et al., 2018), azonban így előfordulhat, hogy a hollandról angolra, majd pedig az angolról magyarra fordítás közben egyes tételeknek a jelentése módosulhatott, illetve nem mindig állt rendelkezésre megfelelő magyar kifejezés, például

az angol változatban a negyedik itemnél az „*I raise my voice to make my dog improve*” kifejezés nem egyértelmű, hogy pontosan mire vonatkozik, a kutya aktuális viselkedésére vagy általánosságban a teljesítményére.

A végleges faktorstruktúra szerint a magyar Kutyaorientált Nevelési Stílusok és Dimenziók Kérdőív összesen 11 itemből áll (lásd 1. melléklet), melyből három item tartozik a tekintélyelvű-korrekciónak orientált skálához, négy-négy item pedig az irányító – belső érték és az irányító – tréningorientált nevelési stílus skálákhöz. A faktorszerkezet megállapítása után megvizsgáltuk a skálák belső megbízhatóságát (Cronbach- α), amelyek megfelelőnek bizonyultak. Annak érdekében, hogy kiderüljön, más nyelvek esetében hogyan alakul a faktorstruktúra, szükséges lenne több nyelvre validálni a kérdőívet.

Végül a konvergencia validitást is vizsgáltuk: a DORS kérdőív skáláit korreláltattuk a Kutyaorientált Nevelési Stílusok és Dimenziók Kérdőív skáláival. Az elemzés során szignifikáns, pozitív irányú, gyenge kapcsolat mutatkozott az irányító – belső érték orientált nevelési stílus skála és a DORS kérdőív kutya-gazda interakció és észlelt érzelmi közelség skálái között. Ebből következtetésként levonható, hogy azok a gazdák, akik kutyájuk nevelésekor a kutya szükségleteinek és érzelmeinek felismerésére, valamint az ezekre adott megfelelő választ helyezik előtérbe, vélhetően gyakrabban lépnek interakcióba kutyáikkal, illetve ennek a nagyfokú válaszkészségnek és törődésnek köszönhetően szorosabb érzelmi kapcsolatot tudnak kialakítani kutyájukkal, mint a másik kétféle nevelési stílust előnyben részesítő gazdák. Ezt az elképzelést támasztja alá Brubaker és Udell (2023), akik kutatásukban szintén a gazdák nevelési stílusát vizsgálva arra az eredményre

jutottak, hogy az irányító nevelési stílust alkalmazó gazdák kutyái általánosságban a biztonságos kötődés jegyeit mutatták (pl.: többször keresték a gazdájuk társaságát, még fenyegető szituációkban is csak ritkán adtak agresszív választ), ezzel szemben a tekintélyelvű nevelési stílust preferáló gazdáira inkább a bizonytalan kötődés volt jellemző, ami többek között megnyilvánult a fenyegető szituációkban mutatott agresszív viselkedésben és az idegen emberekkel szemben tanúsított barátságatlanságban. Továbbá szignifikáns, negatív irányú gyenge kapcsolatot találtunk a tekintélyelvű-korrekciónak orientált nevelési stílus és a DORS kérdőív észlelt érzelmi közelség és észlelt költségek (ennél a skálánál az alacsonyabb pontszám több észlelt költségként értelmezendő) között. Ennek értelmében a tekintélyelvű-korrekciónak orientált nevelési stílust preferáló gazdák általánosságban kevésbé szoros érzelmi kapcsolatot alakítanak ki kutyáikkal, és úgy érzik, a kutyatartás több anyagi és idői költséggel jár, mint az irányító nevelési stílusokat alkalmazó gazdák. Ennek a jelenségnek a hátterében többek között állhat az is, hogy vélhetően a tekintélyelvű-korrekciónak orientált nevelési stílust alkalmazó gazdák más szerepet szánnak a kutyájuknak (pl.: házőrző, munkakutya), mint az irányító nevelési stílust preferáló gazdák, akik vélhetően hajlamosabb kutyájukra családtagként, gyermekpótlóként vagy barátként tekinteni. Mivel eddig még se Magyarországon, se külföldön nem vizsgálták ennek a két tényezőnek a kapcsolatát, további vizsgálatok szükségesek ahhoz, hogy biztosan meg lehessen állapítani, hogy van-e összefüggés a gazdák által alkalmazott nevelési stílusok és a kutyák által betöltött szerepek között.

Kutatásunk eredményei alapján kijelenthető, hogy a tizenegy itemes magyar

nyelvű Kutyaorientált Nevelési Stílusok és Dimenziók Kérdőív érvényes és megbízható pszichometriai értékeket mutat a magyar kutyatartók körében, így a továbbiakban felhasználható tudományos vizsgálatokhoz és a gyakorlati munkában is.

Kutatásunk során több limitációba is ütköztünk. Az egyik a nemek aránytalan eloszlása, majdnem tízszer annyi nő kitöltőnk volt, mint férfi, azonban az több ember-állat kapcsolat vizsgálatakor is így volt (Herzog, 2007; Volsche et al., 2022). Jelen tudomásunk szerint a hazai kutyatartók nemi megoszlásáról még becslő adatok sincsenek. Az világosan látszik, hogy a kutyatartással kapcsolatos kutatásokban a nők részvételi aránya hazánkban is mindig magasabb, mint a férfiaké, viszont a különbség nem bizonyul állandónak, például egy 2022-es kutatásban a résztvevők 56,3%-a volt nő (Vetter et al, 2022), míg egy 2023-as vizsgálatban ez az arány már 89,7% volt (Komjáti et al., 2023). Ennek magyarázata az lehet, hogy a nők nagyobb empátiát mutatnak az állatok és az állatokkal kapcsolatos kutatások iránt, így motiváltabbak a részvételre (Riggio et al., 2020).

Egy másik limitációja a kutatásunknak az önkitöltős kérdőívek alkalmazása,

melyek esetében nem tudjuk vizsgálni, hogy a kitöltő mennyire volt őszinte, és mennyire a valós gondolatai, érzelmei alapján töltötte ki a kérdőívet. Ez azért is lehet releváns, mert a tekintélyelvű-korrektúra orientált nevelési stílust mérő itemek olyan állításokat tartalmaztak, melyek a kutyák bántalmazására utalnak (pl.: megpofozni, megrúgni, megütni), és amely viselkedéseket a társadalom általánosságban nem tart elfogadhatónak. Így előfordulhat, hogy a kitöltők inkább a magukról alkotott pozitív kép kialakítására törekedtek, és nem minden állítást ítélték meg őszintén. Végül a kérdőív validálásának vizsgálata esetében limitációnak tekinthető, hogy nem vizsgáltuk a konkurens validitást, melynek oka az, hogy tudomásunk szerint jelenleg nem létezik olyan magyar nyelvű kérdőív, ami a kutyatartók nevelési stílusjegyeit mérné, és alkalmas lenne az összevetésre.

A kérdőív használata további kutatásokban hozzájárulhat a kutya-gazda kapcsolatok jobb megértéséhez, illetve új dimenzióinak feltárásához, ez pedig a gyakorlatban elősegíthetné a szorosabb kapcsolat kialakítását kutya és gazdája között, ami mind a kutyák, mind pedig gazdáik életminőségére pozitív hatással bírhatna.

SUMMARY

THE HUNGARIAN VALIDATION OF DOG-DIRECTED PARENTING STYLES AND DIMENSIONS QUESTIONNAIRE

Background and aims: The aim of our study was to explore the psychometric traits of the Hungarian version of the Dog-Directed Parenting Styles and Dimensions Questionnaire (DD-PSDQ) and to examine its reliability and validity on the sample of dog owners.

Method: The questionnaire's reliability and validity was checked on a convenient sampling consisting of 715 participants (67 men and 648 women; $M_{age} = 37,47$, $SD = 11,78$), inclusion

criteria was to own at least one dog. Besides the 20-item DD-PSDQ, the 32-item Dog-Owner Relationship Scale (DORS) was also used. To examine the questionnaire's validity we applied exploratory and confirmatory factor analysis and checked the internal consistency of each scale. Convergent validity was studied by applying correlation to the scales of the two questionnaires.

Results: During the exploratory factor analysis we had to exclude 9 problematic items out of the 20. The remaining 11 items formed a three-factor structure, just like the original questionnaire, the three-factor structure proved to be stable. The internal consistency of the scales was acceptable, thus the statistical analyses confirm the reliability of the 11-item Hungarian version.

Discussion: The validity and reliability of the 11-item Hungarian Dog-Directed Parenting Styles and Dimensions Questionnaire were confirmed, the scale is fit to be used for further scientific research and in applied psychology.

Keywords: dog-directed parenting styles, dog-owner relationship, validity, reliability

IRODALOM

- Archer, J. (1997). Why do people love their pets? *Evolution and Human Behavior*, 18(4), 237–259. [https://doi.org/10.1016/S0162-3095\(99\)80001-4](https://doi.org/10.1016/S0162-3095(99)80001-4)
- Banville, D., Desrosiers, P., & Genet-Volet, Y. (2000). Translating Questionnaires and Inventories Using a Cross-cultural Translation Technique. *Journal of Teaching in Physical Education*, 19(3), 374–387. <https://doi.org/10.1123/jtpe.19.3.374>
- Baumrind, D. (1968). Authoritarian vs. authoritative parental control. *Adolescence*, 3(11), 255–272.
- Bearden, W., Netemeyer, R., & Haws, K. (2011). Handbook of marketing scales: Multi-item measures for marketing and consumer behavior research. Los Angeles: Sage Publications. <https://doi.org/10.4135/9781412996761>
- Blackstone, A., (2014). Doing Family Without Having Kids. *Sociol. Compass*, 8, 52–62. <https://doi.org/10.1111/soc4.12102>
- Blouin, D. D. (2013). Are Dogs Children, Companions, or Just Animals? Understanding Variations in People's Orientations toward Animals. *Anthrozoös*, 26(2), 279–294. <https://doi.org/10.2752/175303713X13636846944402>
- Bronfenbrenner, U. (1995). Developmental ecology through space and time: A future perspective. *Examining Lives in Context: Perspectives on the Ecology of Human Development*, 619–647. <https://doi.org/10.1037/10176-018>
- Brubaker, L. (2019). *The Effects of Pet Parenting Styles on Owner and Dog Behavior*. Oregon State University.
- Brubaker, L., & Udell, M. A. R. (2023). Does Pet Parenting Style predict the social and problem-solving behavior of pet dogs (*Canis lupus familiaris*)? *Animal cognition*, 26(1), 345–356. <https://doi.org/10.1007/s10071-022-01694-6>

- Calvo, P., Bowen, J., Bulbena, A., Tobeña, A., & Fatjó, J. (2016). Highly educated men establish strong emotional links with their dogs: a study with Monash Dog Owner Relationship Scale (MDORS) in committed Spanish dog owners. *PloS one*, 11(12), e0168748. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0168748>
- Costa, A. G., Nielsen, T., Christley, R., & Hazel, S. (2023). Highlighting gaps in puppy research using Bronfenbrenner's bioecological theory of human development. *Human-Animal Interactions*, (2023). <https://doi.org/10.1079/hai.2023.0014>
- de Souza Cabral, F. G., Resende, B., Mariti, C., Howell, T., & Savalli, C. (2023). Validation of the Brazilian Portuguese Dog-Owner Relationship Scale (DORS). *Applied Animal Behaviour Science*, 266, 106034. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2023.106034>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E., & Tatham, R. L. (1998). Multivariate data analysis. *New Jersey*, 5(3), 207–219.
- Herzog, H. A. (2007). Gender differences in human–animal interactions: A review. *Anthrozoos* 20, 7–21. <https://doi.org/10.2752/089279307780216687>
- Hoffman, C. L., Chen, P., Serpell, J. A., & Jacobson, K. C. (2013). Do Dog Behavioral Characteristics Predict the Quality of the Relationship between Dogs and Their Owners? *Human-animal interaction bulletin*, 1(1), 20–37. <https://doi.org/10.1079/hai.2013.0001>
- Howard, M. C. (2016). A review of exploratory factor analysis decisions and overview of current practices: What we are doing and how can we improve? *International journal of human-computer interaction*, 32(1), 51–62. <https://doi.org/10.1080/10447318.2015.1087664>
- Howell, T. J., Bowen, J., Fatjó, J., Calvo, P., Holloway, A., & Bennett, P. C. (2017). Development of the cat-owner relationship scale (CORS). *Behavioural Processes*, 141, 305–315. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2020.105131>
- Hu, L., & Bentler, P. M. (1999). Cut-off criteria for indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modelling*, 6, 1–55. <https://doi.org/10.1080/10705519909540118>
- Julius, H., Beetz, A., Kotrschal, K., Turner, D., & Uvnäs-Moberg, K. (2013). *Attachment to pets: An integrative view of human-animal relationships with implications for therapeutic practice*. Hogrefe Publishing GmbH.
- Kaya, U., Özen, D., Yazlık, M. O., Kösem, S., & Gürcan, İ. S., (2022). Evaluation of relationships between dogs and owners: the Turkish translation, reliability and validity study of cat/dog owner relationship scale (C/DORS). *Eurasian Journal of Veterinary Sciences*, 38(3), 190–198. <https://doi.org/10.15312/eurasianjvetsci.2022.382>
- Komjáti, S. L., Ózsvári, L., & Vetter, S. (2023). Állattartási szokások és az állattartók motivációi Magyarországon. *Magyar Állatorvosok Lapja*, 4, 211–221. <https://doi.org/10.56385/magyallorv.2023.04.211-221>
- Kuo, C. H., & Kessler, S. (2024). Intergenerational Transmission of Human Parenting Styles to Human-Dog Relationships. *Animals : an open access journal from MDPI*, 14(7), 1038. <https://doi.org/10.3390/ani14071038>
- Laurent-Simpson, A. (2021). *Just Like Family: How Companion Animals Joined the Household*. NYU Press.

- Maccoby, E. E., & Martin, J. A. (1983) Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen (ed.): *Handbook of child psychology* (pp. 1–101). New York: Wiley
- Nemzeti Élelmiszer-biztonsági Hivatal, Kutyakötelesség (2018). *Útmutató a felelős kutyatartás jogszabályi előírásaihoz*. https://portal.nebih.gov.hu/documents/10182/1055767/kutyatartasi_kezikonyv_2018_2kiad_ON.pdf/6139612a-1f45-305d-93f5-9e103cc3a970 (utolsó megtekintés: 2025.01.16.)
- Prato-Previde, E., Custance, D. M., Spiezio, C., & Sabatini, F. (2003). Is the dog-human relationship an attachment bond? An observational study using Ainsworth's strange situation. *Behaviour*, 140(2), 225–254. <https://doi.org/10.1163/156853903321671514>
- Riggio, G., Pirrone, F., Lunghini, E., Gazzano, A., & Mariti, C. (2020). Zookeepers' perception of zoo canid welfare and its effect on job satisfaction, worldwide. *Animals*, 10(5), 916. <https://doi.org/10.3390/ani10050916>
- Riggio, G., Piotti, P., Diverio, S., Borrelli, C., Di Iacovo, F., Gazzano, A., ... & Mariti, C. (2021). The dog-owner relationship: Refinement and validation of the italian c/dors for dog owners and correlation with the laps. *Animals*, 11(8), 2166. <https://doi.org/10.3390/ani11082166>
- Robinson, C. C., Mandleco, B., Olsen, S. F., & Hart, C. H. (2001). The Parenting Styles and Dimensions Questionnaire (PSDQ). In B.F. Perlmutter, J. Touliatos, & G.W. Holden (eds.): *Handbook of family measurement techniques* (pp. 319–321). Thousand Oaks: Sage
- Stoeckel, L. E., Palley, L. S., Gollub, R. L., Niemi, S. M., Evins, A. E. (2014). Patterns of Brain Activation when Mothers View Their Own Child and Dog: An fMRI Study. *PLoS One* 9, e107205. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0107205>
- van Herwijnen, I. R., Borg, J. v. d., Naguib, M., & Beerda, B. (2018). The existence of parenting styles in the owner-dog relationship. *Plos One*, 13(2), e0193471. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0193471>
- van Herwijnen, I. R., Borg, J. v. d., Naguib, M., & Beerda, B. (2020a). Dog-directed parenting styles predict verbal and leash guidance in dog owners and owner-directed attention in dogs. *Applied Animal Behaviour Science*, 232, 105131. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2020.105131>
- van Herwijnen, I. R., Corbee, R. J., Endenburg, N., Beerda, B., & Borg, J. A. M. V. (2020b). Permissive parenting of the dog associates with dog overweight in a survey among 2,303 Dutch dog owners. *PloS one*, 15(8), e0237429. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0237429>
- Vetter Sz., Vízi V., & Ózsvári L. (2022). A magyarországi kutyatartási szokások a COVID-19-világjárványban – 2021-es országos reprezentatív felmérés előzetes eredményei. *Magyar Állatorvosok Lapja*, 144(1).
- Volsche, S. (2018). Negotiated Bonds: The Practice of Childfree Pet Parenting. *Anthrozoos*, 31, 367–377. <https://doi.org/10.1080/08927936.2018.1455470>
- Volsche, S. (2021). Pet Parenting in the United States: Investigating an Evolutionary Puzzle. *Evol. Psychol*, 19, 147470492110382. <https://doi.org/10.1177/14747049211038297>

- Volsche, S., & Gray, P. (2016). “Dog moms” use authoritative parenting styles. *Human-Animal Interaction Bulletin*, 4, 1–16. <https://doi.org/10.1079/hai.2016.0008>
- Volsche, S., Frailey, F., Ihara, N., & Nittono, H. (2022). Sex and Parental Status Impacts Human-to-Pet Journal Pre-proof Attachment and Caregiving Attitudes and Behaviors in a Japanese Sample. *Anthrozoos*, 36, 309–321. <https://doi.org/10.1080/08927936.2022.2149926>

MELLÉKLETEK

1. melléklet. Kutyaorientált Nevelési Stílusok és Dimenziók Kérdőív

Ez a kérdőív 11 állítást tartalmaz, amelyek a kutyájával kapcsolatos nevelési stílusára vonatkoznak. Kérjük, olvassa el az egyes állításokat, és jelölje meg a választ az alábbiak szerint (amennyiben több kutyája is van, mindig a legidősebb kutyájára gondoljon):

Ha úgy gondolja, hogy az adott állítást soha nem tapasztalja, akkor a 0-t karikázza be. Ha szinte soha, akkor a 1-est, ha semleges az állítással kapcsolatban (vagy 50-50%-ban

jelenik meg), akkor a 2-t. Ha majdnem mindig tapasztalja az adott állítást, akkor a 3-ast karikázza be, ha pedig mindig, akkor a 4-est.

Kérjük, hogy minden kérdésre válaszoljon, nincsenek helyes vagy helytelen megoldások. Válaszoljon úgy, hogy válaszai az Önt legpontosabban jellemző képet tükrözzék. Ne gondolkodjon sokat, hallgasson a legelső megérzésére!

Kiabálok, ha a kutyám rosszul viselkedik.	0	1	2	3	4
Kritizálom vagy megszidom a kutyámat, ha a viselkedése nem felel meg az elvárásaimnak.	0	1	2	3	4
Felemelem a hangom, hogy kijavítsam a kutyám viselkedését.	0	1	2	3	4
Megengedem a kutyámnak, hogy beleszóljon olyan döntésekbe, mint például, hogy milyen útvonalon sétáljunk.	0	1	2	3	4
A kutyám kívánságait is figyelembe veszem, mielőtt kérek tőle valamit.	0	1	2	3	4
Bátorítom a kutyámat, hogy mutassa ki érzéseit, például megengedem, hogy morogjon, ha kellemetlenül érzi magát.	0	1	2	3	4
Megvigasztalom a kutyámat, ha feldúlt.	0	1	2	3	4
Az elvárt viselkedést lépésről lépésre gyakorlom a kutyámmal, hogy biztos legyek benne, hogy érti, amit kérek tőle.	0	1	2	3	4
Átgondolom, hogy a kutyámnak miért kell engedelmeskednie a szabályoknak.	0	1	2	3	4
Egy adott viselkedést még azelőtt kigyakorlok a kutyámmal, mielőtt egy nehezebb helyzetben kérem őt arra.	0	1	2	3	4
Átvezetem a kutyám helytelen viselkedését egy elfogadhatóbb tevékenységre.	0	1	2	3	4

Kiértékelés: Adja össze az egyes skálákhoz tartozó ítemek pontszámát. A kérdőív nem tartalmaz fordított ítemet.

- Tekintélyelvű-korrekción orientált nevelési stílus: 1., 2., 3.

- Irányító – belső érték orientált nevelési stílus: 4., 5., 6., 7.
- Irányító – tréningorientált nevelési stílus: 8., 9., 10., 11.

HALLOTTAD? A PLETYKA JÓTÉKONY HATÁSSAL VAN A JÓLLÉTRE

PUSZTAI Tímea

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi
Kar, Ergonómia és Pszichológia Tanszék
pusztai.timea@edu.bme.hu

Kiss Kitti Mária

Széchenyi István Egyetem Apáczai Csere János Pedagógiai, Humán- és
Társadalomtudományi Kar, Tanárképzési és Pszichológiai Tanszék
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi
Kar, Ergonómia és Pszichológia Tanszék
kittimaria.kiss@edu.bme.hu

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: A tanulmány a munkahelyi pletyka, a rumináció és a munkavállalói jóllét összefüggéseit vizsgálja különböző munkarendekben. A hipotézisek szerint (H1) a jelenléti és hibrid munkavállalók körében gyakoribb lesz a rumináció, mint a távmunkásoknál, és (H2) a jelenléti és hibrid dolgozók többet pletykálnak, mint a távmunkások. Emellett (H3) a pozitív pletyka és rumináció előre jelzi majd a jóllét magasabb szintjét.

Módszer: Összesen 120 munkavállaló (96 nő, 24 férfi) vett részt a kutatásban. A kérdőív-csomag demográfiai kérdéseket és három skálát tartalmazott: PERMA kérdőív (Kun et al., 2017), Munkahelyi Pletyka kérdőív (Workplace Gossip Scale – WGS, Brady et al., 2017) magyar fordítását és a Negatív és Pozitív Munkahelyi Rumináció Skála (Negative and Positive Workplace Rumination Scale – NAPWRS, Frone, 2015) magyar változatát. Az adatokat ANOVA, Kruskal–Wallis-teszt és hierarchikus regresszió segítségével elemeztük.

Eredmények: Az ANOVA eredményei szerint a távmunkások szignifikánsan kevesebb ruminációt tapasztaltak, mint a hibrid és jelenléti dolgozók. A Kruskal–Wallis-teszt magasabb pletykaszintet mutatott a hibrid és jelenléti munkavállalók körében, mint a távmunkások esetében, a két csoport között viszont nem volt különbség a pletyka mértékében. A regressziós elemzés kimutatta, hogy a pozitív pletyka és rumináció együttesen a jóllét varianciájának 24,9%-át magyarázza.

Következtetések: Az eredmények arra utalnak, hogy a távmunka csökkenti a munkahelyi stresszforrásokat, ami alacsonyabb ruminációhoz vezet, míg a jelenléti és hibrid dolgozók gyakrabban pletykálnak, valószínűleg a szorosabb szociális kapcsolatok miatt. A kutatás

korlátja, hogy a pletyka- és ruminációskálák magyar változatai nem lettek validálva, valamint a mintában sokkal több női kitöltőnk volt, mint férfi.

Kulcsszavak: pozitív pletyka, jóllét, pozitív rumináció, munkarend, regresszió

BEVEZETÉS

A jóllét szorosan összefügg az emberek életminőségével (Allardt, 1993; Diener, 1984). A munkahelyi jóllét különösen fontos szerephez jut az egyének életében, mivel napjuk nagy részét a munkahelyen töltik. A munkahelyi jóllét hatással van a munkavállalók teljesítményére, szervezet iránti elköteleződésére és a munkahelyi elégedettségére is (Kun & Szabó, 2017). Korábbi kutatások igazolták, hogy ha a szervezet figyelmet fordít a dolgozói jóllétére, akkor csökken a fluktuáció, alacsonyabb lesz a kilépettek aránya, valamint csökken a hiányzások száma (Kun, 2010). A munkahelyi jóllétre egyaránt hatnak egyéni és szervezeti tényezők is: egyéni jellemző lehet a rágódás, szervezeti pedig a munkahelyeken terjedő pletyka. A pletyka, a rágódás és a munkahelyi jóllét kapcsolatáról a szakirodalom alapján még nincs elég kutatási eredmény, tehát bőven biztosít lehetőséget új összefüggések feltárására. Jelen kutatás célkitűzése, hogy feltárja, hogy a magyar munkavállalókra vonatkoztatva hogyan alakul a munkahelyi pletyka, munkahelyi rumináció és a jóllét kapcsolata, külön figyelmet fordítva a kérdés pozitív hatásainak elemzésére. A másik célkitűzésünk pedig a munkahelyi pletyka, valamint a munkahelyi rumináció gyakoriságának vizsgálata a különböző munkarendek (távolléti, hibrid, jelenléti) tekintetében. Erre azért van szükség, mert a Covid19-világjárvány jelentősen átalakította a munka világát. Pl.: átalakult a munkaszervezés,

és rengetegen álltak át távmunkára. Ezek a változások számos új kihívást hoztak magukkal, például, hogy hogyan lehet visszacsábítani a munkavállalókat home office-ból, hogyan lehet hatékonyan kialakítani a szervezetek otthoni munkavégzéssel kapcsolatos szabályzatait, hogyan lehet a távmunkásokat bevonni a szervezeti kommunikációba, vagy pedig hogy hogyan szabályozzák, hány napot lehet otthonról dolgozni, és hány napot kötelező az irodában tölteni. A távmunkára való átállás során a vállalatoknak új kihívásokkal kellett szembenéznük, ilyen kihívás lehetett például a munkavállalók láthatósága és elérhetősége az online rendszerben. A kommunikáció áterelődött az online mederbe, új csatornákon zajlott az informális és formális kommunikáció. A szervezetek működését alapvető szinten meghatározza a belső kommunikáció minősége, melynek ismeretével fejleszthetjük a szervezet működését, pl.: segíthetjük a home office-szabályzat vagy az online kommunikációs csatornák kialakítását. A munkahelyi pletyka vizsgálatával, amely az informális kommunikáció részét képezi, közelebb juthatunk a belső kommunikációs rendszer megismeréséhez, valamint a hatékonyabb szervezeti kommunikáció eléréséhez. E cél elérésében, valamint a munkavállalókra leselkedő kockázati tényezők feltárásában segíthet nekünk a rumináció vizsgálata is, mely által jobban megérthetjük, hogy milyen munkával kapcsolatos gondolatai, problémái vannak a dolgozóknak. Kutatásunk eredményei

különösen fontosak a szervezeteknek, hogy munkavállalóik számára eredményes jóllét-programokat alakítsanak ki, valamint hatékonyabbá tegyék a belső kommunikációt, különösen az informális kommunikációt.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

Munkahelyi jóllét

A jóllét egy ernyőfogalom, sokféle meghatározása létezik. Általánosan elfogadott a WHO (World Health Organization, Egészségügyi Világszervezet, 1986) által alkotott meghatározás, mely szerint a mentális egészség a jóllét azon állapota, mely során az egyén képes kiteljesíteni a lehetőségeit, produktívan és eredményesen dolgozni, a közösség hatékony tagjának lenni, valamint megküzdeni a normál stresszhelyzetekkel. Fontos még kiemelni, hogy a jóllét rendelkezik kognitív (pl.: meg tudjuk ítélni, milyen a saját jóllétünk) és érzelmi (pl.: különböző érzelmeket társítunk hozzá) komponensekkel is (Diener, 1984). Mivel a jelen kutatás kifejezetten a munkahelyi jóllét vizsgálatát tűzte ki céljául, ezért fontos a jóllét irodalmának egy szűkebb szegletéről, vagyis a munkahelyi jóllétről is beszélnünk.

A munkahelyi jóllét a dolgozók saját munkájából fakadó és saját munkájára vonatkoztatott jóllétérzete (Page, 2005). Fontos eleme, hogy hogyan viszonyulunk érzelmileg a munkánkhoz, valamint mennyire vagyunk elégedettek a külső és/vagy belső munkaértékekkel (Kun, 2010). A vizsgálatok azt találták, hogy a munka kedvező hatással van az emberek jóllétérzetére (Waddell & Burton, 2006). A munkahelyi jóllét szoros kapcsolatban áll

a munkahelyi elégedettséggel: akik elégedettek a munkájukkal, azok gyakrabban élnek át pozitív érzelmeket, és magasabb lesz a jóllétérzetük, akik viszont nem elégedettek a munkájukkal, gyakrabban élnek át negatív érzelmeket és alacsonyabb jóllétszint lesz rájuk jellemző (Diener et al., 1999). A munkahelyi jóllétet egyéni és szervezeti tényezők egyaránt befolyásolják. Egyéni oldalról például eltérnek az emberek abban, hogy ki mennyire gyakran ruminál, szervezeti oldalról pedig a szervezetek eltérnek abban, hogy milyen gyakori és milyen minőségű pletyka jellemző rájuk. A munkahelyi jólléttel foglalkozó egyik legjelentősebb elmélet Seligman (2011) PERMA modellje, ami a jóllétet öt dimenzióra bontja, ezek a pozitív érzelmek (*positive emotions*), elmélyülés, aktív elfoglaltság (*engagement*), jó kapcsolatok (*positive relationships*), értelem és célok (*meaning*), valamint teljesítmény és sikerérzet (*accomplishment*). Az öt komponens együttes jelenléte hozza létre a jóllét állapotát. A PERMA modell többdimenziós-nak tekinthető, mert egyszerre jelenik meg benne a szubjektív megélés (pl.: érzelmek), az egyén aktivitása (pl.: kapcsolat másokkal) és a környezettel való kapcsolata (pl.: visszajelzés) is (Deutsch et al., 2015).

Munkahelyi pletyka

A pletyka egy olyan viselkedés, amely során a jelenlévők információt osztanak meg egy jelen nem lévő harmadik személyről, úgy, hogy az valamilyen értékítéletet is tartalmaz (Brady et al., 2017). A pletykát lehet a csoportos tanulás egy formájának is tekinteni, mivel általa kifejezheti a csoport a közösen vallott értékeit, hiedelmeit, és képes kontrollálni a csoporton belüli konfliktusokat is (De Backer & Gurven,

2006; Noon & Delbridge, 1993). Az elfogadás, csoporthoz tartozás kifejezésére is alkalmas, mert nagyfokú a pletykában a bizalom és az intimitás szerepe (Merry, 1984). A pletyka nemcsak az egyénről, hanem a szervezetről is szól (Michelson & Mouly, 2002). Az emberek átlagosan a munkaidő 65% -át töltik pletykálással (Ye et al., 2019), valamint a dolgozók 95%-a vesz részt átlagosan pletykálásban (Grosser et al., 2012). A dolgozók szervezeti életből felvett pletykái nem csupán a munkahelyen terjednek, hanem az ismerőseik, barátaik, családtagjaik körében is. A vállalati pletykához hozzátartozik továbbá az ügyfelekről, beszállítókról és konkurensekről szóló pletykák is, ily módon a munkahelyi pletyka túlmutat a szervezeten is (Szvetelszky, 2011). A munkahelyi pletykában hatás alapján megkülönböztethetünk pozitív, valamint negatív pletykát (Ellwardt et al., 2012). A pozitív pletyka során pozitív információk, pozitív értéktételek kerülnek megvitatásra, például elismerés, dicséret az érintett személy munkájáról vagy teljesítményéről (Foster, 2004). A negatív pletyka esetében negatív értéktételek és negatív információk kerülnek átadásra a pletyka tárgyáról/célpontjáról (Chandra & Robinson, 2009).

A pletykának rengeteg funkciója lehet egy munkahelyen, és kiemelten fontos szerepet játszik az informális kommunikációban (Berry, 1992). A munkavállalók a pletyka által információhoz juthatnak, megbizonyosodhatnak bizonyos információk valóságtartalmáról és információt oszthatnak meg a többiekkel (Paine, 1967). A formális kommunikáció csatornáival ellentétben a pletyka rugalmasan képes átalakulni és terjedni, ezáltal sokkal gyorsabban jutnak információhoz

a munkatársak (Szvetelszky, 2011). A munkahelyi pletyka alkalmas még arra, hogy a dolgozók kielégítsék általa a szociális, társas igényeiket is. A kutatások szerint a pozitív munkahelyi pletyka segíti a szervezetbe újonnan belépők szocializációját, mert általa könnyebben alakítanak ki információs és baráti kapcsolatokat (Zong et al., 2021). A szervezeti pletyka továbbá tartalmazza mindazokat a vélekedéseket, hiedelmeket, mentális reprezentációkat, amelyeket a dolgozók a szervezetről kialakítottak, és hatással van a viselkedésükre, teljesítményükre és a munkahellyel kapcsolatos attitűdjükre (Szvetelszky, 2011).

Munkahelyi pletyka összefüggése a munkarenddel

Magyarországon a munkarend azoknak a szabályoknak az összességét jelenti, amelyekkel a munkáltató meghatározza a munkaidő-beosztást a munkavállalók számára [2012. évi I. törvény, 96. § (1)]. Ebben a kutatásban ezt más keretek között értelmeztük: nálunk a munkarend azt a helyet jelölte, ahol a vizsgálati személyek dolgoznak. Ezek alapján három csoportot hoztunk létre a munkavégzés helye szerint: az első csoportot távollétinek neveztük el, és azok a vizsgálati személyek tartoztak ide, akik 100%-ban otthonról dolgoznak, vagy nagyon minimális (pl.: havi egy nap) irodai jelenlét megengedett számukra. A második csoportba (hibrid) tartoztak azok, akik legalább heti egy napot otthonról (home office-ből) dolgoznak, míg a harmadik, jelenléti csoportba azok kerültek, akik 100%-ban bejárnak az irodába, és nincs lehetőségük home office-ra.

Felfedezhetünk-e különbséget a munkahelyi pletykában annak mentén, hogy ki milyen munkarendben dolgozik? A válasz

pedig az, hogy igen. A pletyka a home office-ban dolgozók körében ugyanúgy előfordul, mint a jelenléti vagy hibrid munkarendben dolgozóknál, csak más formában, a digitális technológián keresztül (Bege-mann et al., 2023). A kutatások szerint a munkahelyi pletykák egyharmada digitálisan zajlik (pl.: csoportchatek) (Altuntaş et al., 2014). A Covid19-világjárvány miatti globális átállás az otthoni munkavégzésre, valamint a távoli kommunikációra való támaszkodás valószínűleg csak felgyorsítja ezt a tendenciát. A szemtől szembeni pletykához képest a távoli pletyka néha nyilvánvalóbb célmeghatározást igényelhet (Blithe, 2014), és a technológiai lehetőségek (pl.: a felvétel lehetősége) miatt erőteljesebb hatásai is lehetnek, mint a személyes pletykáknak (Gabriels & De Backer, 2016). Például a beszélgetések vagy e-mailek képernyőképei bizonyítékként szolgálhatnak a pletyka valóságának további alátámasztására. Ugyanakkor ezek a képességek nagyobb kockázatot is jelenthetnek a pletykálóra nézve, hogy a pletyka kiszivárogoz.

Munkahelyi pletyka hatása a jóllétre

Az emberek viselkedését és kialakított attitűdjeit az őket körülvevő társadalmi és szociális környezet képes befolyásolni (*Szociális Információfeldolgozás Elmélet* – Salancik & Pfeffer, 1978). Az emberek a konkrét társadalmi információk feldolgozásán és értelmezésén keresztül határozzák el, hogy milyen attitűdöket és viselkedéseket hajlandók elfogadni. A pletyka során értelmezzük és értékeljük a szociális jelzéseket, melyek érnek minket, majd aztán ezek alapján alakítjuk a viselkedésünket, attitűdjeinket és érzelmeinket a munkahelyen (Kuo et al., 2020).

A pletyka sokféleképpen hatást gyakorolhat az egyén jóllétére, és egyaránt kifejtethet negatív, valamint pozitív hatást is. A negatív munkahelyi pletyka negatív hatást, a pozitív munkahelyi pletyka pozitív hatást gyakorol a munkavállalók mentális egészségére (Cheng et al., 2022): akiket több negatív szociális jelzés ér, azok több negatív érzelmet (pl.: szorongás, düh) élnek át, ezáltal a mentális egészségük is rosszabb lesz (Darr & Johns, 2008; Tan et al., 2021), akik viszont több pozitív szociális jelzést kapnak, ők gyakrabban élnek át pozitív érzelmeket (pl.: öröm), és ezáltal jobb lesz a mentális egészségük és a jóllétük (Walter & Bruch, 2008).

A negatív pletyka szociális áskálódáshoz vezet (Kong, 2018), amely negatív munkahelyi légkört idézhet elő. A negatív pletyka hatására csökken a bizalom a kollégák között, ami megnehezíti az együttműködést a munkahelyen (Aquino & Thau, 2009). Az együttműködés hiánya és a bizalmatlanság csökkent teljesítményhez és alacsonyabb elégedettségi szinthez vezet (Michelson & Mouly, 2000; Greengard, 2001). A pletyka célpontjai a magánéletük megsértése miatt fokozottan élnek át negatív érzéseket (pl.: zavar, szégyen), ezáltal arra kényszerülnek, hogy nagy mennyiségű időt és energiát fordítsanak a pletyka tisztázására, amely fizikai és pszichológiai nyomással jár együtt (Duffy, 2002; Chandra & Robinson, 2009).

A munkahelyi pletyka pozitív hatásai között megemlíthetjük, hogy segíthet hatékonyan megbirkózni a munkahelyi bizonytalansággal, és csökkenti a munkahellyel kapcsolatos nyugtalanságot is (Jiang, 2019). A pozitív pletyka képes növelni a munkavállalók szervezeti identitástudatát, és több szervezeti polgár viselkedést (OCB) idéz elő

(Ye et al., 2019). Hatására pozitív munkahelyi légkör alakulhat ki, amelyben a munkavállalók kevesebb teljesítménykényszert és nyomást élnek át (Salancik & Pfeffer, 1978). Érdekes módon a pletykának stresszcsökkentő hatása is van: egy ápolónők mintáján végzett vizsgálat alapján a munkán túli beszélgetések, különösen a betegekről vagy kollégákról szóló pletykák kibeszélése stresszcsökkentő hatással volt a vizsgálati személyekre (Waddington, 2005).

Munkahelyi rumináció

A rumináció vagy más néven rágódás alatt a személy saját problémáin, depresszív tüneteiben való gondolkodást, leragadást értjük. Egyes kutatások kognitív gondolkodási stílusként kategorizálják, ami negatív és szelf-fókuszú, ismétlődő, rugalmatlan (Nolen-Hoeksema, 1991). Egy modernbb definíció szerint a rágódás nem más, mint tudatos ismétlődő gondolatok, melyek úgy jelennek meg, hogy semmilyen környezeti inger nem hívja életre őket, és egy témakör köré csoportosulnak (Martin & Tesser, 2003). Az elmélet szerint a rumináció megküzdési módszernek is tekinthető, továbbá lehet pozitív kimenetele is, ha a ruminatív gondolatok fókuszában pozitív tapasztalatok és témakörök állnak (Watkins, 2008).

A kutatásokban a rágódást egyéni jellemzőként szokták értelmezni, ami azt mutatja meg, hogy az egyének mennyire hajlamosak a ruminációra (Kuo et al., 2012; Treynor et al., 2003). A rumináció célja lehet a problémamegoldás is, amely során az emberek igyekeznek megérteni a problémát, amivel szembe kerültek, valamint megérteni, hogy mitől van rosszkedvük. Azt remélik, hogy ezáltal jobb kedvük lesz, de általában az ellenkezője történik, mert

a negatív eseményeken való gondolkodás fokozza a negatív hangulatot (Lyubomirsky & Nolen-Hoeksema, 1995).

A munkahelyi rumináció alatt azt értjük, hogy az egyén a munkával van elfoglalva, gondolatai újra és újra a munkahelyi események körül forognak a munkahelyen és a munkaidőn kívül is (Frone, 2015). Megkülönböztethetünk pozitív és negatív munkahelyi ruminációt az alapján, hogy milyen gondolatok állnak a rágódás fókuszában (Frone, 2015).

Munkahelyi rumináció összefüggése a munkarenddel

A szakirodalom áttekintése alapján nem egyértelmű, hogy a rumináció gyakoribb vagy pedig ritkább lesz a home office-ban dolgozók körében. Egyes kutatási eredmények szerint az otthonról dolgozók gyakrabban ruminálnak, mert a távmunka során kevésbé gyakran érintkeznek másokkal, és az emberek hajlamosabbak akkor ruminálni, amikor egyedül vannak (Golden et al., 2008; Cropley & Purvis, 2003). Egy másik kutatási eredmény alapján azonban a home office-ban kevésbé hajlamosak az emberek rágódni, mert a távmunka során nem érintkeznek azokkal a tipikus stresszorokkal, amelyek a munkahelyen érik őket (Anderson et al., 2015). A távmunka egyfajta szünetet jelenthet a munkavállalók számára a rumináció háttérében álló stresszoroktól. Az sem mindegy, hogy honnan végezzük éppen a munkánkat, ugyanis a kutatások szerint a helyszín (pl.: otthon, iroda), ahol az adott napon dolgozunk, képes befolyásolni az érzelmi élményt, amit a munka közben átélünk (Anderson et al., 2015). A home office képes növelni a pozitív érzelmeket (pl.: boldogság, öröm), és csökkenteni a negatívakat (pl.: düh, szorongás, stressz).

A munkahelyi rumináció hatása a jóllétre

Hogyan képes befolyásolni a rumináció a jóllétünket? A rágódás képes befolyásolni a pihenésünket, ami elengedhetetlen része a munkahelyi stresszből való felépülésnek. A pihenés csak akkor lehet sikeres, ha a fizikai mellett mentálisan is sikerül eltávolodnunk a munkahelyünkől ezt nevezzük pszichológiai leválásnak (Sonnentag & Fritz, 2015). A sikeres pihenésnek több feltétele is van, például a pszicho-fiziológiai állapot hatékony önszabályozása (Zijlstra et al., 2014), a befektetett erőforrások pótlása (Hobfoll, 1989) és a fáradtság és/vagy fáradtság tüneteinek enyhítése (Meijman & Mulder, 1998). Ha nem tudunk leválni a munkahelyi eseményekről és kikapcsolódni, akkor elnyújtjuk a pszicho-fiziológiai aktivációt (*Perszeveratív Kogníció Hipotézis* – Brosschot et al., 2005). A munkahelyi eseményeken való gondolkodás által újra átéljük a munkában történeteket, és hasonló mértékű stresszt okozunk magunknak, mint ami az eredeti történés során ért minket. Ez az elnyújtott aktiváció továbbá megakadályozza, hogy feltöltsük az erőforrásainkat, megakadályozza a pszichés leválást, és fokozza a megerőltetés és fáradtság tüneteit. A rumináció pedig az egyik mechanizmus, mely képes elősegíteni ezt a folyamatot.

A negatív információk túlzott feldolgozása egy maladaptív folyamat, amely során nő az események személyes jelentősége, korlátozódik a problémamegoldás és az alternatív tervek lehetősége, valamint fokozódik az érzelmi reaktivitás (Watkins, 2008). A negatív rumináció csökkenti az étellel való elégedettséget (Quoidbach et al., 2010), továbbá a munka negatív jellemzői és a negatív rumináció együttesen képes csökkenteni a jóllétet (Zheng et al., 2024).

A pozitív információk feldolgozása viszont egy adaptív folyamat, mivel általa újra átélhetjük a pozitív érzelmeket (*Positive Mental Time Travel – Positive MTT*, Suddendorf & Corballis, 2007), amely a jóllét egyik fontos eleme (Seligman, 2011).

SAJÁT KUTATÁSUNK

A kutatás célkitűzései és a kutatási kérdések

Elsődlegesen szeretnénk összehasonlítani a munkavállalókat a munkahelyi rumináció és munkahelyi pletyka mértékében az alapján, hogy milyen munkarendben dolgoznak. Ennek mentén három csoportot különítünk el: home office-ban dolgozók (100% home office, minimális irodai jelenlét, pl.: havi egy nap), hibrid munkarendben dolgozók (legalább heti egy napot otthonról dolgozik), és jelenléti munkarendben dolgozók (nincs lehetőség home office-ra).

H₁: A munkahelyi rumináció magasabb lesz a jelenléti munkavállalók körében, mint a home office-ban dolgozóknál. A jelenléti, valamint a hibrid munkarendben dolgozók között nem lesz szignifikáns a különbség a munkahelyi rumináció tekintetében.

H₂: A jelenléti munkavállalók gyakrabban vesznek részt pletykálásban, mint a home office-ban dolgozók. A jelenléti, valamint a hibrid munkarendben dolgozók között nem lesz szignifikáns a különbség a munkahelyi pletyka mértékében.

A kutatás további célja, hogy a feltárjuk, milyen összefüggés van a jóllét, a pozitív munkahelyi pletyka és a pozitív munkahelyi rumináció között, melynek vizsgálatára egy regressziós modellt dolgoztunk ki.

A kérdésfeltevésünk a következő volt: Milyen mértékben jósolja be a pozitív munkahelyi pletyka és a pozitív munkahelyi rumináció a vizsgálati személyek jóllétpontszámát?

Módszer

Minta

A kérdőíves vizsgálatban 120 vizsgálati személy vett részt (96 nő, 24 férfi). A mintát 18. életévüket betöltött munkavállalók alkották. Az átlagéletkor 43 év volt ($SD = 12,4$), a legfiatalabb résztvevő 19, a legidősebb 69 éves volt. A mintában 15 fő dolgozott távolléti, 45 hibrid és 60 jelenléti munkarendben.

Eljárás

Egy kérdőívsomag került összeállításra, mely tartalmazott demográfiai kérdéseket (pl.: nem, munkarend, beosztás, lakhely, iskolai végzettség) és három skálát. A résztvevők egy linket kaptak, amely egy Google Forms kérdőívre vitte őket. Első lépésként meg kellett ismerniük a Tájékoztató és Beleegyező nyilatkozatokat, csak a Beleegyező nyilatkozat elfogadásával léphetek tovább a kérdőív kitöltésére. A kitöltés 20–25 percet vett igénybe. A toborzás személyes kapcsolatokon, valamint interneten keresztül zajlott. A kutatást az Egyesített Pszichológiai Kutatásetikai Bizottság 2023-160 engedélyszámmal hagyta jóvá.

Mérőeszközök

Jóllét: A kutatásban résztvevők jóllét-szintjét a PERMA kérdőív (Seligman, 2011) alapján létrehozott Munkahelyi Jóllét Kérdőívvel mértük (Kun et al., 2017). A kérdőív a jóllét Seligman által megállapított öt dimenzió (pozitív érzelmek, elmélyülés, pozitív kapcsolatok, teljesítmény, értelem)

szerint méri a vizsgálati személyek jóllétét. A mérőeszköz kifejezetten a munkahelyi jóllét feltárására lett kifejlesztve. A kérdőív belső konzisztencia értéke megfelelő (Cronbach- $\alpha = 0,794$, Kun et al., 2017). A mérőeszköz 35 kérdést tartalmaz, a kitöltőknek egy 5 fokú Likert-skálán kell választ adniuk a kérdésekre, ahol az 1 az „egyáltalán nem értek egyet”, míg az 5 a „teljes mértékben egyetértek” opciót jelölte. A kérdőív kitöltése során minimum 35 pontot, maximum 175 pontot lehetett elérni. A skála tartalmaz fordított tételt is. A skálán szerzett pontszám azt mutatja meg, hogy globálisan milyen a vizsgálati személy jólléte, minél magasabb a pontszám, annál magasabb jóllétszint lesz jellemző rájuk.

Munkahelyi rumináció: A munkahelyi ruminációt a Negatív és Pozitív Munkahelyi Rumináció Skála (Negative and Positive Workplace Rumination Scale – NAPWRS, Frone, 2015) magyarra fordított változatával mértük. A magyar variáció még nem validált mérőeszköz. A mérőeszköz megbízhatósága megfelelő (Cronbach- $\alpha = 0,7$, Yang et al., 2020). A skála két faktorral rendelkezik: pozitív munkahelyi rumináció és negatív munkahelyi rumináció. Négy-négy tétel kapcsolódik mindkét faktorhoz, a skála összesen 8 tételes. A skála 7 fokú Likert-skálán mér, ahol az 1 a „gyakran”, a 7 a „soha” választ jelöli. Minimum 8, maximum 56 pontot lehetett szerezni a kitöltés során. A mérőeszköz azt méri, hogy milyen gyakran ruminálnak a vizsgálati személyek a munkáról. Minél alacsonyabb pontszámot szereztek a kitöltők, annál gyakrabban rágódtak a munkahelyi eseményekről.

Munkahelyi pletyka: A munkahelyi pletykát a Munkahelyi Pletyka (Workplace Gossip Scale – WGS, Brady et al., 2017) magyarra fordított változatával mértük.

A magyar változat még nincs validálva. A mérőeszköz megbízhatósága megfelelő (Cronbach- $\alpha = 0,979$, Brady et al., 2017). A mérőeszköz négy alskálával rendelkezik (felettesre vonatkozó pozitív és negatív pletyka, munkatársakra vonatkozó pozitív és negatív pletyka), mindegyik alskála öt kérdést tartalmaz, tehát összesen 20 kérdéses a skála. A skála 7 fokú Likert-skálán mér, ahol az 1 a „soha”, a 7 a „naponta többször” választ jelöli. A kitöltés során minimum 20, maximum 140 pont szerezhető. A mérőeszköz azt méri, milyen gyakran pletykál a vizsgálati személy, vagyis minél magasabb pontszámot szerez a kitöltő, annál gyakrabban vesz részt pletykálásban.

Eredmények

Varianciaanalízis – Rumináció

A csoportok szerinti leíró statisztikákat az 1. táblázat szemlélteti.

A vizsgálatnak két előfeltétele van. Először a normalitást vizsgáltuk, amit szintén csoportonként szükséges elvégezni. Shapiro–Wilk-tesztet futtattunk le, a mintában minden változó, a távolléti ($W = 0,959$; $p = 0,677$), a hibrid ($W = 0,965$; $p = 0,185$) és a jelenléti ($W = 0,974$; $p = 0,218$) csoport is normális eloszlású. A szóráshomogenitás vizsgálatára Levene-tesztet végeztünk, a mintában teljesül a szóráshomogenitás ($F(2,117) = 0,102$; $p = 0,903$) is.

Mivel mindkét előfeltétel teljesült, ezért ANOVA-t futtattunk. A próba elvégzése

után azt látjuk, hogy szignifikáns eltérés ($F(2,40,8) = 8,35$; $p < 0,001$) mutatható ki az átlagok között. Annak vizsgálatára, hogy mely csoportok között van eltérés, a Tukey-próbát használtuk. A távolléti és hibrid csoport között ($p < 0,001$) és a távolléti és jelenléti csoport ($p = 0,003$) között mutatható ki szignifikáns különbség. A hibrid és jelenléti csoport között ($p = 0,695$) nem volt szignifikáns eltérés.

A varianciaanalízis szignifikáns különbséget mutatott a ruminációpontszámok tekintetében. A legalacsonyabb átlagot a hibrid munkarendben dolgozók érték el ($M = 24,3$; $SD = 10,4$), náluk egy kicsit magasabb volt a jelenléti munkavállalók eredménye ($M = 25,9$; $SD = 10,6$) és a legmagasabb pontszámot a távolléti dolgozók érték el ($M = 35,9$; $SD = 9,49$). A skálán minél alacsonyabb összpontszámot értek el a vizsgálati személyek, annál gyakrabban rágódnak. Tehát beigazolódott a hipotézis, mely szerint a távolléti dolgozók kevésbé gyakran ruminálnak, mint a jelenléti vagy hibrid munkarendben dolgozók, valamint a hibrid és jelenléti csoport között nincs különbség abban, hogy milyen gyakran rágódnak.

Varianciaanalízis – Pletyka

A csoportok szerinti leíró statisztikákat a 2. táblázat szemlélteti.

A vizsgálatnak két előfeltétele van. Először a normalitást vizsgáltuk, amit szintén csoportonként szükséges elvégezni. Shapiro–Wilk-tesztet futtattunk le,

1. táblázat. Ruminációpontszámok munkarend szerinti felosztásban

	Elemszám (N)	Minimum	Maximum	Átlag	Medián	Szórás
Távolléti	15	18	50	35,9	34	9,49
Hibrid	45	8	48	24,3	25	10,4
Jelenléti	60	8	48	25,9	26	10,6

a mintában nem teljesül minden változó esetében a normalitás: a távolléti ($W = 0,878$; $p = 0,044$), a hibrid ($W = 0,962$; $p = 0,152$) és a jelenléti ($W = 0,948$; $p = 0,012$). A szórás-homogenitás vizsgálatára Levene-tesztet végeztünk, a mintában teljesül a szórás-homogenitás ($F(2,117) = 0,312$; $p = 0,733$).

Mivel az előfeltételek közül nem mind teljesült, ezért Kruskal–Wallis-próbát futtattunk le. A próba elvégzése után azt látjuk, hogy szignifikáns eltérés ($H(2) = 7,15$; $p = 0,028$) mutatható ki a mediánok között, tehát sikerült a hipotézist igazolni, valóban van különbség a pletyka mértékében a csoportok között. Annak vizsgálatára, hogy mely csoportok között van eltérés, a Bonferroni-próbát használtuk. A távolléti és hibrid csoport között ($p = 0,029$) és a távolléti és jelenléti csoport ($p = 0,035$) között mutatható ki szignifikáns különbség. A hibrid és jelenléti csoport között ($p = 0,982$) nem volt szignifikáns eltérés.

A varianciaanalízis szignifikáns különbséget mutatott a pletykapontszámokban. A legmagasabb pontszámot a hibrid munkarendben dolgozók érték el ($MD = 54$; $SD = 18,8$), náluk alacsonyabb volt a jelenléti munkavállalók eredménye ($MD = 47,5$; $SD = 19,7$) és a legalacsonyabb pontszámot a távolléti dolgozók érték el ($MD = 35$; $SD = 19,7$).

Többszörös lineáris regresszió

Hierarchikus regresszió segítségével elemeztük, hogy a jóllétpontszámot milyen mértékben jósolja be a pozitív pletyka és a pozitív rumináció. Az adatok megtisztítását követően a regresszióba kerülő változók jellemzőit a 3. táblázat szemlélteti.

A kollinearitás feltételének ellenőrzésére alkalmas tesztek alapján a változók között sem kollinearitás, sem multikollinearitás

nem áll fent. A prediktor változók közötti korreláció $r = 0,318$, és a toleranciaértékek minden prediktorra magasak: Pozitív pletyka 89,9%, Pozitív rumináció 89,9%. A prediktorok nagymértékű függetlensége lehetővé teszi, hogy hatásukat tisztán értelmezzük a regresszióban. A standardizált predikált értékeket és standardizált reziduális hibákat megjelenítő pontdiagramm alapján megállapítható, hogy a mintán teljesül a homoszkedaszticitás és linearitás feltétele. A hisztogram alapján a standardizált reziduális hibák normalitásának feltétele is teljesül (1. ábra). Az adatokon teljesül a reziduális hibák függetlenségének feltétele, a Durbin–Watson-érték $= 1,990$ (Durbin & Watson, 1950).

A hierarchikus regresszió első szintjén a Pozitív pletyka változót léptettük be a modellbe, a második szinten a Pozitív rumináció került az elemzésbe. A Pozitív pletyka a Jóllet varianciáját szignifikánsan, 12,8%-ban magyarázza, a Pozitív pletyka és a Pozitív rumináció közösen a 24,9%-ot magyaráz, mely szintén szignifikáns, és az előző modellhez képest szignifikáns a növekedés a magyarázóerőben. E második modellben mind a Pozitív pletyka, mind a Pozitív rumináció szignifikáns pozitív hatással van a Jóllet értékére (4. táblázat).

Diszkusszió

Kutatásunk első hipotézise az volt, hogy a távollétben dolgozók kevesebbet fognak rágódni a munkahelyi történéseken, mint a hibrid vagy a jelenléti munkarendben dolgozók. A hibrid és jelenléti csoport között nem lesz különbség a rumináció mértékében. Ezen a mintán sikerült ezt a hipotézist bebizonyítani.

A szakirodalomban kétféle értelmezés született: az egyik csoport szerint otthoni

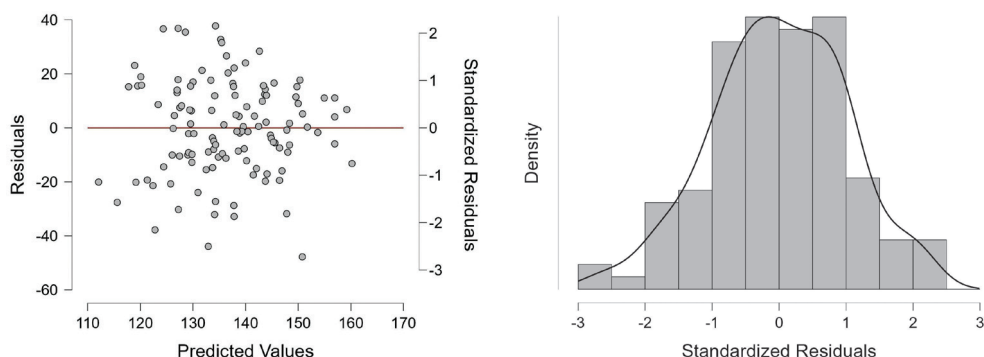
2. táblázat. Pletykapontszámok munkarend szerinti felosztásban

	Elemsszám (N)	Minimum	Maximum	Átlag	Medián	Szórás
Távolléti	15	20	79	39,5	35	19,7
Hibrid	45	20	103	54	54	18,8
Jelenléti	60	20	89	53,3	47,5	19,7

3. táblázat. Regressziós modell leíró statisztikája

	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás
Jóllét	85	172	136,633	20,246
Pozitív pletyka	10	70	32,225	14,763
Pozitív rumináció	4	28	18,583	6,289

N = 120 fő

1. ábra. Regressziós eljárás reziduálisai

4. táblázat. A Jóllét összefüggése a Pozitív pletykával és a Pozitív ruminációval

	B	SE(B)	β	t	p	Tolerancia
Modell 1						
Konstans	120,843	4,177		28,933	<0,001	
Pozitív pletyka	0,490	0,118	0,357	4,155	<0,001	1
Modell 2						
Konstans	104,038	5,487		18,959	<0,001	
Pozitív pletyka	0,330	0,116	0,241	2,846	0,005	0,899
Pozitív rumináció	1,182	0,272	0,367	4,345	<0,001	0,899

Kimeneti változó: Jóllét. Modell1: $R^2 = 0,128$; $R^2_{\text{Adj}} = 0,120$; $F(1,118) = 17,267$; $p < 0,001$.
 Modell2: $R^2 = 0,249$; $R^2_{\text{Adj}} = 0,236$; $F(2,117) = 19,379$; $p < 0,001$. Változás: $F(1,117) = 18,875$; $p < 0,001$.

munkavégzés során kevesebbet rágódnak az emberek, mert nem érik őket a tipikus stresszorok oly mértékben, mint az irodai napokon (Anderson et al., 2015). A másik csoport szerint otthon többet rágódnak, mert amikor egyedül vagyunk, akkor sokkal hajlamosabbak vagyunk a rágódásra, mint amikor mások is körülvesznek minket (Golden et al., 2008; Cropley & Purvis, 2003). A mi kutatásunk eredményei alapján a távolléti csoportra szignifikánsan kevésbé volt jellemző a munkahelyi rumináció, mint a másik két csoportra. A másik két csoport között nem volt kimutatható különbség. A kapott eredményeket magyarázhatjuk úgy, hogy azokra volt jellemzőbb a magas munkahelyi rumináció pontszám, akik valamilyen rendszerességgel személyesen is megjelennek a munkahelyükön, és ezáltal találkoznak munkahelyi stresszorokkal. A munkahelyi stresszoroknak való kitettség növeli a munkahelyi rumináció gyakoriságát (Brosschet et al., 2005). Most pedig tekintsünk át néhány példát, hogy mik lehetnek ezek a stresszorok, és hogyan hathatnak a munkavállalókra: a home office-ban dolgozóknak nem kell bejárniuk a munkahelyükre, így megkímélhetik magukat a reggeli dugótól, a zsúfolt tömegközlekedéstől vagy egyéb zavaró tényezőtől. Nem kell közvetlenül érintkezniük a kollégáikkal, vezetőikkel, ami nagyobb távolsághoz vezethet, így nehezebb bizalmi viszonyt kialakítani, így az ezekből az interakciókból fakadó negatív hatás is csökken. Nem érik őket az irodában megszokott hatások sem, például nem kell azon idegeskedniük, hogy a szomszéd asztalnál megint hangosan beszélgetnek, vagy éppen mit pletykálnak a kollégák. Az otthoni munkavégzés során nemcsak a negatív hatások csökkennek, hanem több pozitív érzelmet élnek át

az emberek (Anderson et al., 2015). Pozitív hatás lehet például, hogy nem kell korán kelni, az utazással megspórolt időt a hobbi-ba, családba vagy sportba lehet fektetni, munka közben be lehet tenni a mosást, stb.

A hibrid munkarendben dolgozók esetében a fent leírt hatások kevésbé tudnak érvényesülni, hiszen nekik ugyanúgy be kell járniuk az irodába, csak a napok száma csökken le. A hibrid munkarendben nagy a változatosság annak mentén, hogy ki mennyit jár be az irodába. Kutatásunk értelmezése alapján, aki heti egy napot otthonról dolgozik, az már hibrid munkarendben végzi a munkáját. A csoporttagok eltérhetnek abban, hogy ki hány napot tölt összesen az irodában. Aki többet van bent, annál csökkennek a home office pozitív hatásai, és nagyobb arányban lehetnek jelen a negatív hatások is, hiszen az irodai napokon őket ugyanúgy érik a tipikus stresszorok, mint a jelenléti dolgozókat. Az ő esetükben nincs akkora távolság köztük és a kollégák között, mert rendszeresen találkoznak, ezért könnyebben alakítanak ki bizalmi kapcsolatokat, barátságokat is, ezért az ezekből az interakciókból származó hatások is jobban eléri őket.

A második hipotézis szerint a távollétben dolgozók kevésbé gyakran pletykálnak, mint a hibrid vagy a jelenléti munkarendben dolgozók. A hibrid és jelenléti csoport között nem lesz különbség a pletyka mértékében.

Ezt a hipotézist is sikerült igazolni a mintán. A jelenléti és a hibrid munkarendben dolgozók valóban többet pletykálnak, mint a home office-ban dolgozók. Ennek oka lehet az, hogy akik távoli munkarendben dolgoznak, kevesebbet érintkeznek/találkoznak a munkatársaikkal, és ezért nehezebben alakítanak ki közeli, bizalmas

kapcsolatot a kollégákkal. A pletyka a kapcsolatok közelségének egyik fontos jelzője lehet, hiszen minél közelebbi a kapcsolat a pletykáló felek között, annál erősebb értékítélet van jelen a pletykában, valamint nagyobb a bizalom és az intimitás szintje (Merry, 1984; Császi, 2002). A hibrid és jelenléti csoport esetében könnyebb bizalmi kapcsolatot kialakítani, mert többet találkoznak személyesen is egymással a munkatársak. Az viszont nem igaz, hogy a home office-ban dolgozók nem pletykálnak. Az ő esetükben is előfordul a munkahelyi pletyka, csupán más formában, mint a másik két csoport esetében. A munkahelyi pletykák egyharmada digitális formában történik (Altuntaş et al., 2014). A távoli pletykának viszont az a hátránya, hogy könnyen kiszivároghat, nagyon egyszerű a csoportchatekről, e-mailekről felvételt, képernyőfotót készíteni, ami aztán bizonyítékként szolgálhat a pletkáról (Gabriels & De Backer, 2016). Ez a kutatás nem vizsgálta külön a személyes, valamint a digitális pletyka hatását, ezért a jövőben érdemes lehet a digitális pletyka hatását külön is vizsgálni egy hasonló kutatási elrendezésben.

A harmadik kutatási kérdés arra kereste a választ, hogy milyen mértékben képes bejósolni a pozitív munkahelyi pletyka és a pozitív munkahelyi rumináció a vizsgálati személyek jóllétpontszámát. A kérdés vizsgálatára egy hierarchikus regressziós modellt építettünk fel.

A szakirodalom alapján tudtuk, hogy a pozitív pletyka képes pozitívan hatni az emberek jóllétérzetére, képes növelni a munkahelyi elégedettséget, így általa javul a munkahelyi légkör, és nő a munkahelyi teljesítmény is (Wang et al., 2022). Ebben a modellben szintén hatott a pozitív

pletyka a jóllétre, a variancia 12,8% -át magyarázta. A gondolatmenetünk az volt, hogy ha még egy változót beteszünk a modellbe, akkor tudjuk növelni a magyarázóerőt. Ez a változó a mi esetünkben a pozitív rumináció lett. A pozitív rumináció szintén hat a jóllétre, a pozitív információk felidézése növelheti a jóllétet a pozitív érzelmek átélésén keresztül (Suddendorf & Corballis, 2007; Sheldon & Lyubomirsky, 2006; Seligman, 2011). A gondolatmenet helyesnek bizonyult, mert a pozitív ruminációval a modellben már a variancia 24,9%-át sikerült megmagyaráznunk.

A pozitív rumináció hatására duplájára növekedett a magyarázóerő, ami azt feltételezi, hogy a két magyarázó változó között is fennállhat valamilyen kapcsolat. Elképzelhető, hogy a munkahelyen hallott pletykák képesek előfeszíteni azokat a gondolatokat, melyekről később rágódnak a munkavállalók. Ennek a kérdésnek a vizsgálatára egy mediációs vagy moderációs modell létrehozása lenne alkalmas. A kutatások már találtak összefüggést a negatív rumináció és a negatív pletyka között: azokon a napokon, amelyeken negatív pletykát hallottak, a vizsgálati személyre fokozott rágódás volt jellemző, ami befolyásolta az alvásminőségüket és a teljesítményüket (Hu et al., 2024), valamint egy másik kutatás szerint a negatív pletykák a negatív rumináció fokozásán keresztül növelték a dolgozók szorongását (Jalil et al., 2022). Érdemes lenne a pozitív pletykát és ruminációt is hasonlóképpen megvizsgálni. A negatív pletyka és negatív rumináció jóllétre gyakorolt hatásának vizsgálatára a jelen kutatás nem tért ki, erre a jövőben egy másik cikk vagy kutatási elrendezés adhat lehetőséget, ezáltal árnyalva a jelenlegi vizsgálat eredményeit is.

ÖSSZEFOGLALÁS

Limitációk és kitekintés

A kutatás szempontjából a legnagyobb kihívást az jelentette, hogy két mérőeszköz (Munkahelyi Pletyka Skála, valamint a Negatív és Pozitív Munkahelyi Rumináció Skála) sem lett validálva még magyar mintán. Egy következő fontos kutatási lépésünk a mérőeszközök validálása lesz.

A minta sem feltétlenül ideális, mivel jóval több nő töltötte ki, mint férfi. A toborzás során igyekeztünk minden csoportba hasonló számú vizsgálati személyt keresni, de nem volt egyszerű dolgunk. A mintavétel kényelmi volt, főként online megosztással zajlott. A csoportok megfelelő elemszámát úgy biztosítottuk, hogy olyan felületeken osztottuk meg, ahol sokan dolgoznak home office-ban vagy esetleg jelenlétben (pl.: megosztottuk könyvelők és HR-esek között, akiknél gyakran előfordul a hibrid vagy a távolléti munkarend, a jelenléti dolgozókat pedig gyári környezetből toboroztuk). A vizsgálat magyar munkavállalók mintáján zajlott, ezért csak a magyar sajátosságokat tudtuk feltárni általa. Érdemes lenne reprezentatív mintán is megismételni a kutatást.

A kérdőív kitöltése során a vizsgálati személyekre hathattak torzító tényezők, melyek befolyásolhatták a kitöltést. A pletykához a köztudatban főként negatív jelzők kapcsolódnak, valamint a pletyka nem egy társadalmilag kívánatos viselkedés, ezért valószínűleg a kitöltők igyekeztek társadalmilag kívánatos válaszokat adni. Ennek a torzításnak a kiküszöbölésére

alkalmas lehet az interjú módszere. Az egyéni különbségek, sajátosságok vizsgálatát kvantitatív módszerek bevetésével tehetjük meg. A pletyka, rumináció és jóllét közötti ok-okozati viszonyok feltárására egy mediációs vagy moderációs vizsgálat elvégzését javasoljuk.

Jelen kutatás eredményei azonban alátámasztják, hogy van létjogosultsága a kérdés vizsgálatának. Sikerült bebizonyítanunk, hogy a munkahelyi pletyka, valamint a munkahelyi rumináció valóban befolyásolja, hogy milyen a jóllétérzetünk. A pozitív pletyka vizsgálata által láthattuk, hogy a pletyka nem eredendően rossz és negatív, hanem sok jó tulajdonsága is létezik. Ezeket kiaknázva bővebb képet kaphatunk az informális szervezetekről (Berry, 1992), általa információhoz juthatunk a szervezetek által ténylegesen vallott és követett értékekről is (Szvetelszky, 2011). Ezeket az eredményeket a gyakorlatban például fel lehet használni a szervezeti hálózatkutatásban, ahol szintén az informális kommunikáció feltérképezése a cél.

A rumináció és a pletyka szempontjából az is nagyon lényeges, hogy honnan végezzük a munkánkat. Az egyes munkarendek eltérnek mind a munkahelyi pletyka, mind a rumináció gyakoriságában, valamint a pletyka esetében más-más típusú pletyka volt jellemző az egyes munkarendekre. Ez az eredmény felhívja a figyelmet arra, hogy a távolléti munkavégzés és a nagyobb számú home office lehetősége nemcsak a munkaerőpiacon megjelenő Z generáció igénye miatt, hanem minden munkavállaló jólléte szempontjából egy központi kérdés kell, hogy legyen a szervezetek számára.

SUMMARY

DID YOU HEAR? GOSSIP HAS A BENEFICIAL EFFECT ON WELL-BEING

Background and aims: This study explores the relationship between workplace gossip, rumination, and employee well-being across different work arrangements. It hypothesizes that (H1) employees in traditional work settings will experience higher rumination than remote workers, and (H2) in-office workers will engage in more gossip than their remote counterparts. Additionally, (H3) positive gossip and rumination will positively predict employee well-being.

Method: A total of 120 employees (96 women, 24 men) completed questionnaires assessing their work arrangements, gossip frequency, rumination levels, and well-being. The PERMA well-being scale, the Workplace Gossip Scale, and the Positive and Negative Rumination Scale were used. Data were analyzed using ANOVA, Kruskal-Wallis tests, and hierarchical regression.

Results: ANOVA revealed that remote workers experienced significantly less rumination compared to hybrid and in-office workers. Kruskal-Wallis tests showed higher gossip levels among hybrid and in-office workers, with no significant difference between these two groups. Regression analysis indicated that positive gossip and positive rumination together explained 24.9% of the variance in employee well-being.

Discussion: The findings suggest that remote work may reduce workplace stressors, leading to lower rumination, while in-office and hybrid workers engage more frequently in gossip, likely due to closer social ties. A limitation of the study is the use of unvalidated Hungarian versions of the gossip and rumination scales, as well as the gender imbalance in the sample.

Keywords: positive workplace gossip, positive rumination, wellbeing, regression, work order

IRODALOM

2012. évi I. törvény a Munka Törvénykönyvéről. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200001.TV>
- Allardt, E. (1993). Having, loving, being: An alternative to the Swedish model of welfare research. *The quality of life*, 8, 88–95. <https://doi.org/10.1093/0198287976.003.0008>
- Altuntaş, S., Şahin Altun, Ö., & Çevik Akyıl, R. (2014). The nurses' form of organizational communication: What is the role of gossip? *Contemporary nurse*, 48(1), 109–116. <https://doi.org/10.1080/10376178.2014.11081932>

- Anderson, A. J., Kaplan, S. A., & Vega, R. P. (2015). The impact of telework on emotional experience: When, and for whom, does telework improve daily affective well-being? *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 24(6), 882–897. <https://doi.org/10.1080/1359432X.2014.966086>
- Aquino, K., & Thau, S. (2009). Workplace victimization: Aggression from the target's perspective. *Annual review of psychology*, 60(1), 717–741. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.60.110707.163703>
- Begemann, V., Lehmann-Willenbrock, N., & Stein, M. (2023). Peeling away the layers of workplace gossip: a framework, review, and future research agenda to study workplace gossip as a dynamic and complex behavior. *Merits*, 3(2), 297–317. <https://doi.org/10.3390/merits3020017>
- Berry, P. (1992). A belső kommunikáció. *Könyvtári Figyelő*, 38(3), 460–472.
- Blithe, S. J. (2014). Creating the water cooler: Virtual workers' discursive practices of gossip. *Qualitative Research Reports in Communication*, 15(1), 59–65. <https://doi.org/10.1080/17459435.2014.955593>
- Brady, D. L., Brown, D. J., & Liang, L. H. (2017). Moving beyond assumptions of deviance: The reconceptualization and measurement of workplace gossip. *Journal of Applied Psychology*, 102(1), 1–25. <https://doi.org/10.1037/apl0000164>
- Brosschot, J. F., Pieper, S., & Thayer, J. F. (2005). Expanding stress theory: Prolonged activation and perseverative cognition. *Psychoneuroendocrinology*, 30(10), 1043–1049. <https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2005.04.008>
- Chandra, G., & Robinson, S. L. (2009). They're talking about me again: The negative impact of being the target of gossip [Paper presentation]. In *Academy of Management Annual Meeting, Chicago, IL*.
- Cheng, S., Kuo, C. C., Chen, H. C., Lin, M. C., & Kuo, V. (2022). Effects of workplace gossip on employee mental health: a moderated mediation model of psychological capital and developmental job experience. *Frontiers in Public Health*, 10, 791902. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.791902>
- Cropley, M., & Purvis, L. J. (2003). Job strain and rumination about work issues during leisure time: A diary study. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 12, 195–207. <https://doi.org/10.1080/13594320344000093>
- Császi, L. (2002). *A média rítusai*. Osiris, Budapest.
- Darr, W., & Johns, G. (2008). Work strain, health, and absenteeism: a meta-analysis. *Journal of occupational health psychology*, 13(4), 293. <https://doi.org/10.1037/a0012639>
- De Backer, C. J., & Gurven, M. (2006). Whispering Down the Lane: The Economics of Vicarious Information Transfer. *Adaptive Behavior*, 14(3), 249–264. <https://doi.org/10.1177/105971230601400303>
- Deutsch, Sz., Fejes, E., Kun, Á., & Medvés, D. (2015). A jóllétet meghatározó tényezők vizsgálata egészségügyi szakdolgozók körében, *Alkalmazott Pszichológia*, 15(2), 49–71. <https://doi.org/10.17627/ALKPSZICH.2015.2.49>
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95, 542–575. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.95.3.542>

- Diener, E., Suh, E., Lucas, R. E., & Smith, H. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125, 276–302. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.125.2.276>
- Duffy, M. K., Ganster, D. C., & Pagon, M. (2002). Social undermining in the workplace. *Academy of management Journal*, 45(2), 331–351. <https://doi.org/10.2307/3069350>
- Durbin, J., & Watson, G. S. (1950). Testing for serial correlation in least squares regression: I. *Biometrika*, 37(3/4), 409–428. <https://doi.org/10.2307/2332391>
- Ellwardt, L., Labianca, G. J., & Wittek, R. (2012). Who are the objects of positive and negative gossip at work?: A social network perspective on workplace gossip. *Social Networks*, 34(2), 193–205. <https://doi.org/10.1016/j.socnet.2011.11.003>
- Foster, E. K. (2004). Research on gossip: Taxonomy, methods, and future directions. *Review of general psychology*, 8(2), 78–99. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.8.2.78>
- Frone, M. R. (2015). Relations of negative and positive work experiences to employee alcohol use: testing the intervening role of negative and positive work rumination. *Journal of occupational health psychology*, 20(2), 148. <https://doi.org/10.1037/a0038375>
- Gabriels, K., & De Backer, C. J. (2016). Virtual gossip: How gossip regulates moral life in virtual worlds. *Computers in human behavior*, 63, 683–693. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.05.065>
- Golden, T., Veiga, J. F., & Dino, R. (2008). The impact of professional isolation on teleworker job performance and turnover intentions: Does time spent teleworking, interacting face-to-face, or having access to communication-enhancing technology matter? *Journal of Applied Psychology*, 93, 1412–1421. <https://doi.org/10.1037/a0012722>
- Greengard, S. (2001). Features-Gossip Poisons Business. HR Can Stop It-Whisper campaigns can ruin a workplace. Here are the steps that HR can take to squelch malicious gossip and clear the air. *Workforce-Boulder*, 24–29.
- Grosser, T., Kidwell, V., & Labianca, G. J. (2012). Hearing it through the grapevine: Positive and negative workplace gossip. *Organizational Dynamics*, 41, 52–61. <https://doi.org/10.1016/j.orgdyn.2011.12.007>
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44(3), 513–524. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513>
- Hu, D., Deng, Y., Song, Y., Lian, H., Daniels, S. R., Yang, M., & Chen, W. (2024). Gossiping the (recipient's) day away: The impact of supervisor-directed gossip on recipients' rumination, sleep quality, vitality, and work outcomes. *Journal of Applied Psychology*. <https://doi.org/10.1037/apl0001181>
- Jalil, D., Xu, X., Jiang, L., & Wang, H.-J. (2022). Do not ask, but you shall still receive: Newcomer reactions to receiving negative gossip. *Stress and Health*, 38(5), 989–1000. <https://doi.org/10.1002/smi.3150>
- Jiang, L., Xu, X., & Hu, X. (2019). Can gossip buffer the effect of job insecurity on workplace friendships?. *International journal of environmental research and public health*, 16(7), 1285. <https://doi.org/10.3390/ijerph16071285>
- Kong, M. (2018.) Effect of Perceived Negative Workplace Gossip on Employees' Behaviors. *Frontiers in psychology*, 9, 1112. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01112>

- Kun, Á. (2010). Munkahelyi jóllét és elköteleződés. *Munkaügyi Szemle*, 54(2), 35–41.
- Kun, Á., Balogh, P., & Krasz, K. G. (2017). Development of the work-related well-being questionnaire based on Seligman's PERMA model. *Periodica Polytechnica Social and Management Sciences*, 25(1), 56–63. <https://doi.org/10.3311/PPso.9326>
- Kun, Á. & Szabó, A. (2017). Boldogságtényezők a pedagógusok munkájában. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 72(3), 81–310. <https://doi.org/10.1556/0016.2017.001>
- Kuo, J. R., Edge, I. G., Ramel, W., Edge, M. D., Drabant, E. M., Dayton, W. M., & Gross, J. J. (2012). Trait rumination is associated with enhanced recollection of negative words. *Cognitive Therapy Research*, 36, 722–730. <https://doi.org/10.1007/s10608-011-9430-7>
- Kuo, C. C., Chang, K., Kuo, T. K., & Chen, S. (2020). Workplace gossip and employee cynicism: the moderating role of dispositional envy. *Chinese Journal of Psychology*, 62(4), 537–552. https://doi.org/10.6129/CJP.202009_62%284%29.0005
- Lyubomirsky, S., & Nolen-Hoeksema, S. (1995). Effects of self-focused rumination on negative thinking and interpersonal, *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 176–190. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.1.176>
- Martin, L. L., & Tesser, A. (2013). Some ruminative thoughts. In *Ruminative thoughts* (pp. 1–47). Psychology Press.
- Meijman, T. F., & Mulder, G. (1998). Psychological aspect of workload. In P. J. D. Drenth, H. Thierry, & C. J. de Wolff (Eds.), *Handbook of work and organizational: Work psychology* (2nd ed., pp. 5–33). Psychology Press – Taylor & Francis.
- Merry, S. E. (1984). Rethinking gossip and scandal. In *Toward a general theory of social control* (pp. 271–302). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-102801-5.50016-9>
- Michelson, G., & Mouly, S. (2000). Rumour and gossip in organisations: A conceptual study. *Management Decision*, 38(5), 339–346. <https://doi.org/10.1108/00251740010340508>
- Michelson, G., & Mouly, V. S. (2002). 'You didn't hear it from us but...': Towards an understanding of rumour and gossip in organisations. *Australian Journal of Management*, 27(1_suppl), 57–65. <https://doi.org/10.1177/031289620202701S07>
- Nolen-Hoeksema, S. (1991). Responses to depression and their effects on the duration of depressive episodes. *Journal of Abnormal Psychology*, 100(4), 569–582. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.100.4.569>
- Noon, N., & Delbridge, R. (1993). News from behind my hand: gossip in organizations. *Organization Studies*, 14(1), 23–36. <https://doi.org/10.1177/017084069301400103>
- Page, K. (2005). *Subjective wellbeing in the workplace*. Unpublished honours thesis, Deakin University, Melbourne, Australia.
- Paine, R. (1967). What is gossip about? An alternative hypothesis. *Man*, 2(2), 278–285. <https://doi.org/10.2307/2799493>
- Quoidbach, J., Berry, E. V., Hansenne, M., & Mikolajczak, M. (2010). Positive emotion regulation and well-being: Comparing the impact of eight savoring and dampening strategies. *Personality and individual differences*, 49(5), 368–373. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.03.048>

- Salancik, G. R., & Pfeffer, J. (1978). A social information processing approach to job attitudes and task design. *Administrative science quarterly*, 224–253. <https://doi.org/10.2307/2392563>
- Seligman, M. E. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Simon and Schuster.
- Sheldon, K. M., & Lyubomirsky, S. (2006). How to increase and sustain positive emotion: The effects of expressing gratitude and visualizing best possible selves. *The Journal of Positive Psychology*, 1(2), 73–82. <https://doi.org/10.1080/17439760500510676>
- Sonnentag, S., & Fritz, C. (2015). Recovery from job stress: The stressor-detachment model as an integrative framework. *Journal of Organizational Behavior*, 36(S1), 72–103. <https://doi.org/10.1002/job.1924>
- Suddendorf, T., & Corballis, M. C. (2007). The evolution of foresight: What is mental time travel and is it unique to humans? *Behavioral and Brain Sciences*, 30, 299–313. <https://doi.org/10.1017/S0140525X07001975>
- Szvetelszky, Zs. (2011). *A pletyka pszichológiája*. Doktori PhD-értekezés. Pszichológia Doktori Iskola.
- Tan, N., Yam, K. C., Zhang, P., & Brown, D. J. (2021). Are you gossiping about me? The costs and benefits of high workplace gossip prevalence. *Journal of Business and Psychology*, 36, 417–434. <https://doi.org/10.1007/s10869-020-09683-7>
- Treynor, W., Gonzalez, R., & Nolen-Hoeksema, S. (2003). Rumination reconsidered: A psychometric analysis. *Cognitive Therapy and Research*, 27, 247–259. <https://doi.org/10.1023/A:1023910315561>
- Waddell, G., & Burton, A. K. (2006). *Is work good for your health and well-being?* TSO, London.
- Waddington, K. (2005). Behind closed doors – the role of gossip in the emotional labour of nursing work. *International Journal of Work Organisation and Emotion*, 1(1), 35–47. <https://doi.org/10.1504/IJWOE.2005.007325>
- Walter, F., & Bruch, H. (2008). The positive group affect spiral: A dynamic model of the emergence of positive affective similarity in work groups. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 29(2), 239–261. <https://doi.org/10.1002/job.505>
- Wang, D., Niu, Z., Sun, C., Yu, P., Wang, X., Xue, Q., & Hu, Y. (2022). The relationship between positive workplace gossip and job satisfaction: The mediating role of job insecurity and organizational identity. *Frontiers in Psychology*, 13, 989380. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.989380>
- Watkins, E. R. (2008). Constructive and unconstructive repetitive thought. *Psychological Bulletin*, 134, 163–206. <http://dx.doi.org/10.1037/0033-2909.134.2.163>
- WHO (1986): *Ottawa Charter for Health Promotion. Charter for action presented at the first international conference on health promotion*. World Health Organization (WHO), Ottawa, Canada.

- Yang, H., Wang, Z., Song, J., Lu, J., Huang, X., Zou, Z., & Pan, L. (2020). The positive and negative rumination scale: Development and preliminary validation. *Current Psychology*, 39, 483–499. <https://doi.org/10.1007/s12144-018-9950-3>
- Ye, Y., Zhu, H., Deng, X., & Mu, Z. (2019). Negative workplace gossip and service outcomes: An explanation from social identity theory. *International Journal of Hospitality Management*, 82, 159–168. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2019.04.020>
- Zheng, S., Tan, S., Tan, X., & Fan, J. (2024). Positive Well-Being, Work-Related Rumination and Work Engagement among Chinese University Logistics Staff. *Behavioral Sciences*, 14(1), 65. <https://doi.org/10.3390/bs14010065>
- Zijlstra, F. R., Cropley, M., & Rydstedt, L. W. (2014). From recovery to regulation: An attempt to reconceptualize ‘recovery from work’. *Stress and Health*, 30(3), 244–252. <https://doi.org/10.1002/smi.2604>
- Zong, B., Zhang, L., Chu, X., & Qu, J. (2021). Does positive workplace gossip help socialize newcomers? A dual-pathway model based on network ties. *PsyCh Journal*, 10(5), 767–776. <https://doi.org/10.1002/pchj.468>

KORASZÜLÖTT KISDEDEK EXPRESSZÍV NYELVI FEJLŐDÉSE. AZ ATIPIKUS NYELVI FEJLŐDÉS RIZIKÓFAKTORAINAK VIZSGÁLATA

NAGY Eszter

Semmelweis Egyetem Gyermekgyógyászati Klinika, Neonatológia Tanszék
nagy.eszter3@semmelweis.hu

KAS Bence

HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont, Általános és Magyar Nyelvészeti Intézet
ELTE, MTA-ELTE Nyelvfejlődési Zavarok Kutatócsoport

BOLODÁR Anna

Semmelweis Egyetem Általános Orvostudományi Kar

SZABÓ Miklós

Semmelweis Egyetem Gyermekgyógyászati Klinika, Neonatológia Tanszék

NAGY Anett

Semmelweis Egyetem Gyermekgyógyászati Klinika, Neonatológia Tanszék
ELTE Fejlődés- és Klinikai Gyermekpszichológiai Tanszék

VARGA Zsuzsanna

Semmelweis Egyetem Gyermekgyógyászati Klinika, Neonatológia Tanszék

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: A koraszülött csecsemők 79–99%-a jelentős neurológiai károsodás nélkül él túl („minőségi túlélők”), ugyanakkor ez nem jelenti a kognitív (nyelvi) fejlődés sértetlenségét is. Vizsgálatunk célkitűzései: 1) a magyar koraszülött kisdedek expresszív nyelvi fejlettségének vizsgálata a MacArthur-Bates Kommunikatív Fejlődési Adattár használatával (KOFA-II), valamint 2) a korai nyelvfejlődési késéssel összefüggést mutató perinatális tényezők feltárása.

Módszer: A vizsgálati mintát 85 fő koraszülött (≤ 36 . gesztációs hét) és 85 fő kontroll (≥ 37 . gesztációs hét) kisded alkotta. A 26,2 ($\pm 2,29$) hónapos korban végzett fejlődési

nyomon követő vizsgálatok alkalmával a vizsgálati csoportban Bayley-III teszt kognitív alskálája vagy a Brunet-Lezine teszt, valamint a szülők által kitölthető KOFA-II kérdőív került felvételre. Korai nyelvfejlődési késést azonosítottunk, ha az átlagos kognitív fejlődés mellett a szókincs nagysága a 20. percentilist nem érte el.

Eredmények: Koraszülött kisdetek 65%-át jellemezte korai nyelvfejlődési késés, a kontrollcsoport 8,2%-át. A koraszülöttek esetében a kognitív fejlődési kimenet összefüggést mutatott a nemmel ($p = 0,041$), gesztációs korrall ($p = 0,004$), születési súllyal ($p = 0,029$), az újszülöttkori görcs ($p = 0,033$) jelenlétével, az Apgar-értékekkel ($p = 0,014$, $p = 0,005$) és a szülők iskolai végzettségével ($p = 0,002$, $p < 0,001$). A koraszülöttek megkésett expresszív nyelvi teljesítménye és a szepszis között szignifikáns összefüggés került azonosításra ($p = 0,011$).

Következtetések: A korai nyelvfejlődési késés szűrése már 3 éves kor előtt indokolt koraszülött kisdetek esetén, mely lehetővé tenné az iskoláskorban manifesztálódó tanulási és nyelvi zavarok korai tüneteinek szűrését, specifikus intervenciók eljárások megkezdését.

Kulcsszavak: koraszülöttség, expresszív nyelvi fejlődés, KOFA-2, szepszis, Bayley-III teszt, szókincs

BEVEZETÉS

A World Health Organization (WHO) tanulmánya alapján 2020-ban tízből egy újszülött koraszülöttként jött világra (Ohuma et al., 2023). Több nemzetközi tanulmány feltárta, hogy a koraszülött gyermekek a közismert egészségügyi és fejlődési nehézségek mellett veszélyeztetettek nyelvfejlődési zavarokra (Guarini et al., 2009; Sansavini et al., 2010, 2014). Ezek tartósan akadályozhatják a társas kapcsolatokat és a tanulási képességeket, iskoláskorban gyakran beilleszkedési, tanulási, magatartási és érzelmi zavarokkal járhatnak együtt. A koraszülött kisdetek korai nyelvfejlődési szűrése lehetőséget nyújtana az iskoláskorban jelentkező tanulási és nyelvi zavarok megelőzésére, illetve mérséklésére. Az elmúlt évtizedek technológiai fejlődése és neonatológiai eredményei nyomán a koraszülött csecsemők túlélési esélyei jelentős mértékben javultak, és az úgynevezett hosszú távú minőségi túlélés elérése került az

érdeklődés fókuszába (Dalziel et al., 2007; Allen et al., 2011; Ream & Lehwald, 2018). A minőségi túlélés nemcsak a gyermek- és felnőttkori belszervi betegségek hiányát, hanem a kognitív funkciók épségét és a teljes potenciálú egyéni, párkapcsolati és társas funkcionálitást jelenti.

A WHO definíciója szerint koraszülött az, aki a 37. terhességi hét előtt születik (Lawn, 2012). Magyarországon 2020-ban megközelítőleg 7700 újszülött koraszülöttként jött a világra, ami az élve születések 8,3%-a volt. A koraszülöttség súlyossága szerint különböző csoportokat különböztetnek meg a neonatológiai irodalomban. A 32–36. hét között születetteket „mérsékelt/késői” koraszülötteknek, a 28–31. hét között született újszülötteket „nagyon” koraszülötteknek, a 28. hét előtt születetteket „extrém” koraszülötteknek nevezik (Lawn, 2012).

A koraszülöttség mértéke és az ahhoz társuló szomatikus betegségek jelentős hatást gyakorolnak a pszichomotoros fejlődésre (Burstein et al., 2024).

A koraszülöttség jellegzetes és jól ismert következményei az olyan kognitív és viselkedési funkciókat érintő fejlődési zavarok, mint az intellektuális képességszavar, a figyelemhiányos hiperaktivitás-zavar, a magatartás- és érzelem-szabályozási és tanulási zavarok (Behrman & Butler, 2007; Arpino et al., 2010; Allotey et al., 2018). Az érdemi neurológiai és intellektuális károsodás nélkül túlélő gyermekek kognitív fejlődési profiljának feltérképezése jelenleg is a nemzetközi kutatói érdeklődés középpontjában áll. A koraszülött csecsemők (gesztációs kortól függően) 79-99,65%-a intellektuális fejlődési zavar nélkül él túl (Marlow et al., 2005; Himpens et al., 2008; Hirvonen et al., 2017). A populáció heterogenitása miatt a minőségi túlélőket is jellemezheti területspecifikus elmaradás többek között a nyelv elsajátításában és használatában.

Bishop és munkatársai (2017) kritériumai alapján a nyelvfejlődési zavarban (*developmental language disorder*, DLD) érintett gyerekeknél a nyelvi eltérés a fejlődés során jelentkezik, tehát nem szerzett, és hátterében nincs ismert, jól körülhatárolható orvosi biológiai (genetikai, neurológiai) ok, állapot (pl. agysérülés, agyi bénulás, epileptikus afázia, szenzoros-neurális hallásvesztés, Down-szindróma, autizmus spektrumzavar, intellektuális képességszavar). Kas és Lukács (2020) alapján a nyelvfejlődési zavar az anyanyelv elsajátítását, a beszéd- és íráskészséget negatívan befolyásoló, jellemzően tartós jelenség, amely a társas kommunikáció és a verbális tanulás nehézségeit okozza, így a tipikus fejlődést hátráltatja. A 4-5 éves korban diagnosztizálható nyelvfejlődési zavar egyik előjele a fejlődési kockázatnak tekinthető korai nyelvi késés (Kas & Lukács,

2020). Rescorla (1989) kritériumai alapján 2 éves korban minimum 50 szavas expresszív szókincs és a többszavas közlések megjelenése elvárt a tipikus fejlődésben, ami 16-18 hónaposok átlagos teljesítményének felel meg. A szókincs és nyelvtani fejlettség lassabb megjelenését azonban 2 éves kor előtt nehezen lehet elkülöníteni a tipikus nyelvi fejlődésre jellemző variabilitás jelenségeitől. A korai nyelvfejlődési késés meghatározása kapcsán eltérő cutoff-pontokat lehet olvasni a szakirodalomban (10-20-25 percentilis). Tanulmányunkban a 20 percentilis alá eső expresszív szókincssel rendelkező gyermekeket tekintettük megkésett nyelvi fejlődésűnek (Fernald & Marchman, 2012).

Nemzetközi kutatások szerint a kifejező nyelvi készségek, vagyis 2 éves korban a szókincs nagysága, a kezdeti szimbolikus és grammatikai formák produkciója, aszókombinációk megjelenése kapcsolatban állnak a későbbi iskolai teljesítménnyel, e korai nyelvfejlődési mutatók alacsony értékei előre jelezhetik a gyengébb írás-olvasási készségeket (Rescorla, 2002; Preston et al., 2010; Joensuu, 2021; Eadie et al., 2021; McBryde et al., 2020; Martínez-Nadal & Bosch, 2021; Dale et al., 2023). A 24 hónapos korban nyelvi késést mutató gyermekeket 7 éves korban a szintaktikai, morfoszintaktikai területeken jellemzi szignifikáns elmaradás (Rice et al., 2008). A korai szókincs nagysága előre jelzi továbbá a fonológiai tudatosság szintjét kisiskoláskorban (Duff et al., 2015). Mind ezen vizsgálatok jelzik a korai nyelvi fejlődés vizsgálatának szükségességét.

A korai nyelvi késés előfordulási aránya a tipikus kognitív fejlődést mutató populációban 10-20% között mozog (Pérez-Pereira, 2021; Sansavini et al., 2021). Kérdéses

viszont, hogy hogyan alakul ez az arány a koraszülött kisdetek esetében, tekintettel a rájuk jellemző perinatológiai rizikótényezőkre. A következőkben a koraszülött kisdetek nyelvi fejlődésével kapcsolatos hazai és nemzetközi irodalmat mutatjuk be röviden.

Csekély számú hazai kutatási eredmények alapján úgy tűnik, hogy a Bayley-III fejlődési skálával vizsgált expresszív nyelvi fejlődés korrigált 2 éves korban elmarad az általános kognitív fejlődés és receptív nyelvi funkciók szintjéhez viszonyítva az átlagosan 30. gesztációs hétre született koraszülött kisdetek többségénél (Nagy & Kenyhercz, 2021; Kenyhercz & Nagy, 2022; Szele, 2023). Hazai, eseményhez kötött potenciál mérésén alapuló vizsgálatok kimutatták, hogy a koraszülött csecsemők nyelvi feldolgozása az életkori korrekció ellenére néhány hónapos korban eltér az érett, időre született kortársaiktól (Varga et al. 2021; Varga et al. 2019). Az anyanyelvi szóhangsúly sértése nem anyanyelvi szóhangsúllyal szignifikánsan nagyobb amplitúdójú eltérési választ (eltérési negativitás, EN) váltott ki érett, 4 hónapos csecsemőknél a korrigáltan 4 hónapos koraszülött csecsemőkhöz viszonyítva; ez a feldolgozásbeli különbség még korrigált 10 hónapos korban is kimutatható volt. Egy nemzetközi meta-analízis alapján a koraszülött gyermekek komplex (értő és kifejező) nyelvi funkciói súlyos fejlődési kimenetel és a szocioökonómiai státusz hatását kontrollálva is elmaradnak az időre született társak teljesítményéhez képest; ezen felül a nyelvi teljesítménybeli különbség meta-regresszió alapján 3 és 12 éves kor között egyre fokozódik (van Noort-van der Spek et al., 2012).

A Kommunikatív Fejlődési Adattár (KOFA) (angolul: Communicative Development Inventory, CDI) kérdőív haszná-

latával 1 éves kortól kezdődően leírható a részletes expresszív szókincsfejlődési görbe, az egyes szókinccselemek és kategóriák fejlődési profilja. Caselli és munkatársai (1995) a mérőeszköz segítségével megállapították, hogy az angol és olasz gyermekek ugyanolyan sorrendben sajátítják el a különböző lexikális kategóriákba tartozó szavakat. Az igék és egyéb predikatív elemek elsajátítása például mindkét nyelv esetén a főnevek után történik, annak ellenére, hogy az olasz nyelvben a mondatalkotás során az igék kiemelt szerephez jutnak, míg az angol nyelvben a kötött szórend miatt általában a mondat közepén szerepelnek, és relatíve kevesebb információt hordoznak. A szerzők felvetik, hogy a szókinccskategóriák elsajátításának sorrendje univerzális aspektusa lehet a nyelvi fejlődésnek. Ezt az eredményt a CDI kérdőív finn verziójának használatával is megerősítették koraszülött és érett kisdetek összehasonlítása során (Stolt et al., 2007). A koraszülött gyermekek expresszív szókincsében is a mindennapi rutinhoz, ismerős személyekhez kapcsolódó szavak és gyakori főnevek jelentek meg leg hamarabb, amelyeket a predikátumok, majd a grammatikai funkciószavak követtek.

Számos tanulmány feltárta a koraszülött gyermekek esetében az általános kognitív fejlődésüket előrejelző prognosztikai tényezőket. Jelen tanulmányunkat emiatt csak a nyelvi fejlődést előrejelző prognosztikai tényezőket vizsgáló tanulmányok bemutatására korlátozzuk.

Az alacsonyabb születési súly és gesztációs kor negatív hatását – esetenként az újszülöttkori betegségek, komplikációk mediáló hatásával – kimutatták az expresszív nyelvi fejlődés területére (Van Lierde et al., 2009; Newman et al., 2011; Györkö, 2012; Nagy et al., 2017; Bonnet et al., 2019;

Nagy & Kenyhercz, 2021; Taskila et al., 2022; Tseng et al., 2023). Hazai elektrofiziológiai vizsgálat feltárta (Varga et al., 2021), hogy a születési súly jelentős mértékben befolyásolja a koraszülött csecsemők hangfeldolgozási képességeit: alacsonyabb születési súlyú koraszülött csecsemők esetében alacsonyabb amplitúdójú eltérési válasz váltódott ki szóhangsúlykontrasztok megkülönböztetése kapcsán. Az anyaméhben belüli növekedési visszamaradás (intrauterine growth restriction, IUGR) az expresszív nyelvi kimenetel megbízható prediktorának bizonyult (Partanen, 2021; Taskila et al., 2022). Egy friss meta-analízis (Ong et al., 2024) alapján Bayley-II skálával vizsgálva nem talált szignifikáns összefüggést a kognitív és nyelvi fejlődést együttesen mérő mentális fejlődési index (MDI, Mental Developmental Index) és az újszülöttkori szepszis (súlyos egészségügyi állapot, fertőzésre adott válaszareakció) között. Tseng és munkatársai (2023) populáció alapú kohort vizsgálatukban azt találták, hogy a szepszis és a nekrotizáló enterocolitis (NEC, a bélrendszer gyulladással megbetegedése), csak a súlyos nyelvfejlődési késéssel volt összefüggésben, utóbbi jelenléte újszülöttkorban pedig csak a receptív kommunikációt befolyásolta korrigált 2 éves korban. Emellett a respirációs distressz-szindróma (RDS) enyhe és közepes mértékű nyelvi megkésettség esetén is rizikófaktornak számított. Nem meglepő az az eredmény, hogy Tseng és munkatársai (2023) regressziós elemzésében az intraventriculáris vérzés (*intraventricular hemorrhage*, IVH) volt a receptív és expresszív kommunikáció megkésettségének legerősebb prediktora. Magyar mintán Brunet-Lezine fejlődési skálával vizsgált beszédkvociens és a koraszülöttség következtében kialakuló

tüdőbetegség, a bronchopulmonális diszplázia (*bronchopulmonary dysplasia*, BPD) között az egyéb perinatális komplikációk hatását kiszűrve összefüggést találtak (Gráf, 2020; Gráf et al., 2021). Ugyanezt a mérőeszközt használták egy másik magyar kutatásban (Kenyhercz et al., 2020). Ennek eredményei alapján a BPD-s és nem BPD-s kis súlyú koraszülött kisdedek beszédképessége nem tér el egymástól szignifikánsan, azonban a III/IV-es stádiumú IVH-val rendelkező kisdedek esetén gyengébb a teljesítmény 2 éves korban. A perinatológiai rizikófaktorok mellett fontos megemlíteni az anya iskolai végzettségének jelentős hatását az általános kognitív és nyelvi fejlődésre nézve (Sentenac et al., 2020, 2021), valamint a fiú nem hátrányát is (Skiöld et al., 2014; O'Driscoll et al., 2018; van Westering-Kroon et al. 2021).

Összefoglalva továbbra is kérdéses, hogy a koraszülöttekre jellemző belszervi betegségek, fertőzés és agyi inzultusok miképpen hatnak kifejezetten a nyelvi fejlődésre, azon belül is a kifejező nyelvi készségekre. Az eddig közölt nemzetközi kutatások jelentős része nem kontrollálja megfelelően a kognitív fejlődést mint kovariánst, valamint a populáció heterogenitása rendkívüli módon megnehezíti az eredmények összehasonlítását, egységes konklúzió levonását. A magyar szakirodalomban a születés körüli kockázati tényezők és a nyelvi fejlődés kapcsolatát vizsgáló empirikus tanulmányok mennyisége erősen limitált; ezen felül jellemzően nem fókuszálnak specifikusan az expresszív területre mint kimeneti változóra.

Jelen tanulmányunkban elsőként alkalmaztuk a nyelvi fejlettség részletes feltérképezését lehetővé tevő KOFA-2 kérdőívet magyar koraszülött kisdedek 2 éves kori

nyelvi fejlettségének a vizsgálatára. Tanulmányunkban a koraszülött kisdedek expresszív nyelvi fejlődésével potenciálisan összefüggést mutató újszülöttkori klinikai állapot markerek szerepét is vizsgáltuk feltáró jelleggel.

Feltételeztük, hogy a koraszülött kisdedek 2 éves kori nyelvi fejlődése a KOFA-2 minden nyelvi mutatója mentén el fog térni az érett kontrollcsoport adataitól. Feltételeztük továbbá, hogy az általános kognitív és nyelvi fejlődés elkülönülő perinatális rizikófaktorok által előre jelezhető.

MÓDSZER

Vizsgálati személyek

Vizsgálati csoport

A prospektív eset kontroll vizsgálatba 85 fő koraszülött csecsemő került bevonásra. Ők újszülöttként a Semmelweis Egyetem I. Sz. Gyermekgyógyászati Klinikájának (Bókey részleg) Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikájának (Baross utcai és Üllői úti részleg) koraszülött, perinatális vagy neonatológiai intenzív osztályán ellátásban részesültek, és koraszülött utánvizsgálat céljával 18–30 hónapos korban a Semmelweis Egyetem Neonatológiai Tanszékének Fejlesztésszichológiai Ambulanciáinak egyikén utánkövető vizsgálaton megjelentek. A kizárási folyamatot az 1. ábra szemlélteti.

Kizárási kritériumok voltak: 1) kétnyelvűség, 2) a KOFA-2 nyelvi kérdőív kitöltésének elmaradása vagy részleges kitöltése, 3) hallássérülés.

Kontrollcsoport

Az illesztett kontrolladatok a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont által veze-

tett csecsemőkutatás adatbázisából származnak. A kontrollcsoportba 85 fő, időre (36. gesztációs hét után) született, egy-nyelvű, igazoltan ép hallású kisded került, akik perinatális anamnézise negatív volt, és 2 éves kori KOFA-2 adatokkal rendelkeztek. A kontrollcsoport illesztése a nem és életkor változók mentén valósult meg.

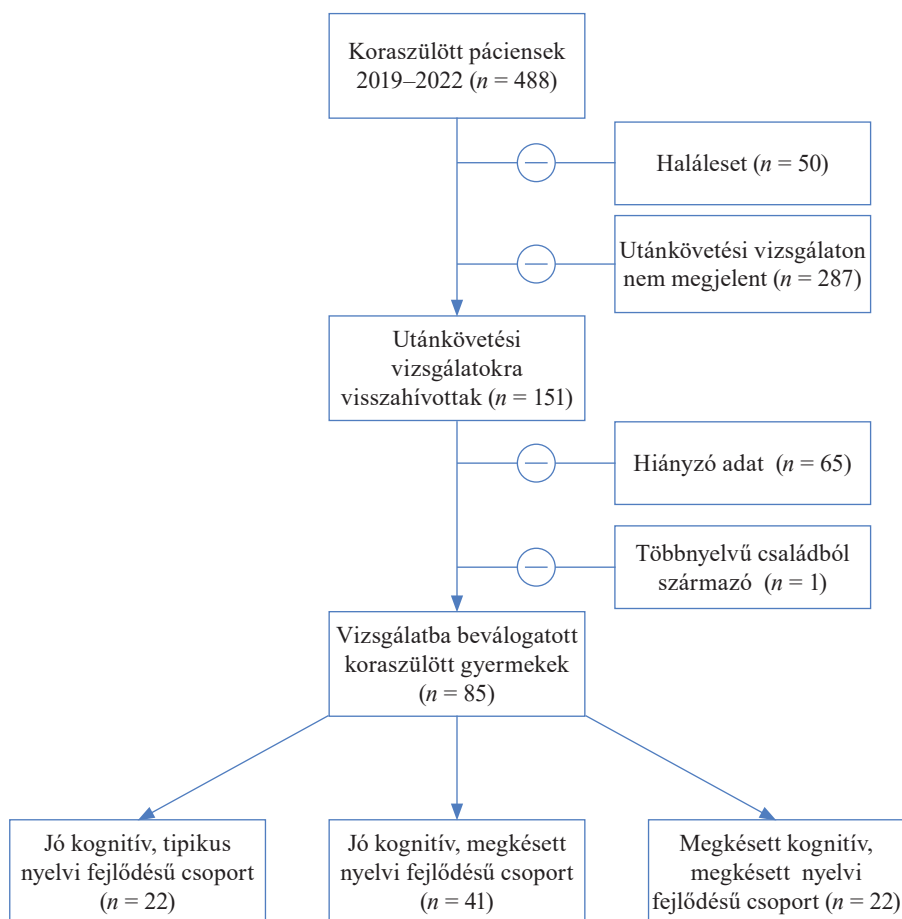
Vizsgálati eszközök

Bayley-III Csecsemő és Kisgyermek Skálák, Harmadik Kiadás

A Bayley-III fejlődésdiagnosztikai eszköz viselkedéses próbákat, valamint egy szülői kérdőívet tartalmaz, amelyek a fejlődés különböző részterületeinek felmérésére használhatóak 0–42 hónapos korban (Bayley, 2005). Skálái a kognitív, nyelvi és motoros területek, valamint az adaptív viselkedés fejlődési szintjét méri fel. A teljesítmény életkori normákhoz viszonyítható. Ebben a kutatásban a kognitív skála, illetve a receptív és expresszív kommunikáció szubtesztekből álló nyelvi skála került felvételre és kiértékelésre. A teszt Magyarországon is adaptált, sztenderdizált mérőeszköz (Kő et al., 2017a). Megkésztett fejlődési kimenetelként kódoltuk a kognitív fejlődést abban az esetben, ha a Bayley-III teszten elért pontszám az átlagostól kedvezőtlen irányban eltért, vagyis a 25. percentilis alatti értéket (< 90) vett fel.

Brunet-Lezine skála

A Brunet-Lezine skála 0–30 hónapos korban alkalmas a fejlődés vizsgálatára. Viselkedéses próbákból és a spontán viselkedés megítélésére alkalmas kérdéssorból áll. A következő részterületek felmérését teszi lehetővé: mozgás vagy poszturális adaptáció, szenzomotoros koordináció/

I. ábra. A vizsgálati csoport szelekciós folyamata

manipuláció, beszédképesség, szociabilitás. Ezen területek értékelésével megállapítható a globális fejlődési kvóciens. Magyar adaptációját 1981-ban végezték (Farkas & Csiky, 1981; idézi: Kő et al., 2017b). A Brunet-Lezine teszt esetében kedvezőtlen kognitív fejlődési kimenetelként kódoltuk, ha a Brunet-Lezine teszt fejlődési kvóciense legalább egy szórással az átlag alatt (< 85) helyezkedett el.

Kommunikatív Fejlődési Adattár (KOFA-2 kérdőív)

A MacArthur-Bates Communicative Development Inventory (CDI) (Fenson et al., 2007) kérdőívrendszer 2. szintjének magyar adaptációját alkalmaztuk, amely 12–30 hónapos kor között használható (Kas et al., 2010). A kitöltést a szülő/gondozó végzi, megvalósítható vele a szókinész, valamint a nyelvtani formák alkalmazásának (pl. toldalékolás, szavak összekapcsolása), illetve a kezdetleges szimbolikus

tevékenységnek felmérése (Kas et al., 2010, 2017; Kas & Lőrík, 2024). A nyelvi teljesítmény kódolásakor a szókincset viszonyítottuk a magyar nyelvre adaptált CDI online adatbázisban (Wordbank) elérhető életkori normáihoz (Kas & Lőrík, 2024; Frank et al., 2016). Amennyiben a szókincs nagysága 20 percentilis alatti értéket mutatott, a fejlődést megkésettnek tekintettük (Fernald & Marchman, 2012).

Az eljárás részei:

I. rész: Szavak

- A. Szókincs
- B. Ahogy a gyerekek beszélnek

II. rész: Nyelvtan

- A. Szóvégződések
- B. Ragozott szavak
- C. Ragozott szavak: Kreatív hibák
- D. Mondatok
- E. Szókapcsolatok

A szülő által kitöltendő kérdőív különböző alegységekre tagolódik; mindegyiket aszerint kell kitölteni, hogy kimondta-e, vagyis expresszíven alkalmazta-e a gyermek. A szókincset vizsgáló I/A. szekció 802 szót sorol fel, összesen 23 lexikai kategóriában csoportosítva. A Szóvégződések alegység azt vizsgálja 18 példán keresztül, hogy a gyermek elkezdte-e alkalmazni a megfelelő toldalékokat, és ha igen, ezt példával alá kell támasztani. A Ragozott szavak alegység esetében a szülőnek arra kell választ adnia, hogy gyermeke beszédére jellemző-e a névszói és igei tövek helyes (pl. „lovak”, „evett”), illetve túláltalánosított (pl. „lók”, „ett”) használata. A következő felmért terület (Mondatok) a gyermek mondatalkotási képessége, a szülőnek le kell írnia a gyermeke által kimondott 3 leghosszabb mondatot, melyből az átlagos mondathossz kiszámítható. Az utolsó rész a Szókapcsolatok, amely szintén

I. táblázat. A KOFA-2 kérdőív I.

A. kategóriái és tartalmuk

Fő kategóriák	Itemek száma	Szavak szemantikai kategóriái
Szociális terminusok	24	Hangutánzók
	30	Játékos szokások
	27	Emberek
Főnevek	18	Járművek
	21	Játékok
	81	Étel és ital
	34	Ruhák
	45	Állatok
	36	Házon belül
	53	Házon kívül
	53	Háztartás
	35	Testrészek
	138	Igék
Predikátumok	73	Melléknevek
	6	Számok
	19	Idő
Nyelvtani szavak	22	Névmások
	22	Kérdőszavak
	16	Határozók
	16	Mennyiségek
	10	Segédigék
	9	Kötőszavak
	16	Igékötők

a mondatalkotás képességének szintjét méri fel a nyelvi fejlődés típusos hibái mellett. A szülőnek mondatpárokból kell kiválasztania azt, amelyik a gyermeke nyelvhasználatát inkább jellemzi (pl. „Megisztam a teát.” vagy „Megittam a teát.”).

Szocioökonómiai státusz kérdőív

Kérdőíves eljárással felmértük a gyermeket ellátó család társadalmi-gazdasági helyzetét. A kérdőív kérdéseket tartalmaz a szülők

legmagasabb iskolai végzettségéről, a család lakhatási körülményeiről, a háztartás rendszeres egy főre jutó jövedelméről stb. (Kertesi & Kézdi, 2012).

Eljárás

Az újszülött intenzív ellátás során a rutin ellátáshoz kapcsolódó információkon felül a koraszülött állapottal társuló belszervi betegségek, perinatális inzultusok monitorozásra, valamint kórlapokon, illetve a medikai rendszerben zárójelentések formájában rögzítésre kerültek. A vizsgált változók: gesztációs kor, születési súly, Apgar-pontszámok (1, 5, 10 perces), édesanya életkora, szülés módja (hüvelyi, császármetszés) méhen belüli növekedés-visszamaradás (*intrauterine growth restriction*, IUGR), elektroencefalográfiával (EEG) mért görcsaktivitás, agykamrai vérzés (*intraventricular hemorrhage*, IVH), szepszis, asphyxia, bronchopulmonális diszplázia (BPD), nekrotizáló enterokolitisz (NEC), respirációs distressz-szindróma (RDS), invazív és non-invazív légzéztámogatás hossza (napokban).

A 18–30 hónapos korban esedékes utánkövetéses vizsgálatokat pszichológus végzettségű szakemberek végezték Bayley-III ($n = 79$) és a Brunet-Lezine ($n = 6$) fejlődési skálák használatával. A vizsgálatot követően a szülők kitöltötték a szocioökonómiai státuszra és a nyelvi fejlődésre vonatkozó kérdőíveket.

Statisztikai elemzés

A koraszülöttség súlyosságának osztályozása a gesztációs hetek száma szerint történt: 28 hét alatt születetteket extrém, 28–31 hét között nagyon, 31 hét felett mérsékelten koraszülöttnak neveztük. A csoportok közötti életkori eltérést Kruskal–Wallis-tesztel elemeztük. A koraszülöttség

súlyossága és a fejlődési kimenetek minősége közötti asszociációk vizsgálatára alacsony cellánkénti elemszám (< 5) miatt Fisher-tesztet használtunk.

A tipikus és megkésett nyelvi fejlődésű koraszülött kisdedek összehasonlítására kategorikus kimeneti változók esetén Khinégzyet próbát vagy alacsony (< 5) cellánkénti esetszám esetén a nem paraméteres Fisher-féle egzakt tesztet alkalmaztuk. Folytonos mérési szintű kimeneti változók összehasonlításakor a Mann–Whitney-próbát használtuk, mivel két független csoport összehasonlítása során a függő változók döntő többségében a Shapiro–Wilk-tesztek alapján nem teljesült a normál eloszlás feltétele. Lineáris regressziós elemzéssel vizsgáltuk meg csoportonként, hogy mely változók jelzik előre az expresszív nyelvi fejlődés kiemelt mutatóját, a szókincs nagyságát a kontrollcsoport, valamint a jó kognitív fejlődésű koraszülött csoportok esetében.

A statisztikai elemzést a Jamovi 2.3.28 szoftverrel végeztük.

Etikai engedély

A vizsgálat elvégzéséhez az Egészségügyi Tudományos Tanács Tudományos és Kutatás-etikai Bizottsága (ETT TUKÉB) a szakmai-etikai engedélyt megadta. A határozat ügyiratszáma: BM/14864/2024.

EREDMÉNYEK

A koraszülött csoport leíró tulajdonságai

A végleges mintába beválogatott 85 főből 42-en (49,4%) fiúk voltak. Az utánvizsgálaton való részvétel átlagosan 26,2 ($SD = 2,29$) hónapos korban történt. A nyomon követő vizsgálatok alapján 63 fő (74,1%) tipikus

kognitív fejlődésű volt, míg az expresszív nyelvi fejlődés szempontjából mindössze 22 fő (25,9%) érte el az átlagos szintet. Tipikus általános kognitív fejlődés mellett 22-en (25,9%) tipikus, 41-en (48,2%) megkésett nyelvi fejlődésűek voltak (expresszív szókincs 20 percentilis alatti).

Az átlagos kognitív fejlettségű csoportban ($n = 63$) a megkésett nyelvi fejlődés, vagyis a korai nyelvfejlődési késés ($n = 41$) gyakorisága 65% volt. A koraszülött minta további leíró tulajdonságait, újszülöttkori klinikai jellemzőit lásd: 2. táblázat.

2. táblázat. A vizsgálati csoportok jellemzői

Paraméterek	Koraszülött csoport ($n = 85$)	Kontroll ($n = 85$)
Gesztációs kor (hét)	$29,5 \pm 2,81$	$39,7 \pm 1,15$
Születési súly (gramm)	1258 ± 451	3415 ± 349
Nem (fiú)	42 (49,4%)	42 (49,4%)
Anya kora (évek) ^a	$32,8 \pm 6,35$	$31,6 \pm 4,76$
Születés módja ^b		
Hüvelyi	8 (9,6%)	56 (66,7%)
Császármetszés	75 (90,4%)	28 (33,3%)
Apgar-értékek		
1 perces ^c	$6,9 \pm 2,04$	
5 perces ^d	$8,65 \pm 1,20$	
10 perces ^e	$7,42 \pm 2,54$	
Koraszülöttség súlyossága		
Extrém (gesztációs hetek száma <28)	22 (25,9%)	
Nagyon (gesztációs hetek száma = 28–31)	38 (44,7%)	
Mérsékelt (gesztációs hetek száma > 31)	25 (29,4%)	
Invaszív légzéstámogatás (napok száma) ^f	$3,19 \pm 7,91$	
Non-invaszív légzéstámogatás (napok száma) ^g	$11,1 \pm 13,9$	
Utánvizsgálat ideje (életkor hónapokban)	$26,2 \pm 2,29$	$24,7 \pm 0,49$
Korrigált életkor (életkor hónapokban)	$24,1 \pm 2,11$	-
Bayley-III vizsgálat	79 (92,9%)	-
Brunet-Lezine vizsgálat	6 (7,1%)	-
Tipikus kognitív kimenetel ^h	63 (74,1%)	-
Tipikus expresszív nyelvi kimenetel	22 (25,9%)	78 (91,8%)
Összevont kognitív és nyelvi kimenetel		
Tipikus általános kognitív teljesítmény és tipikus nyelvi fejlődés	22 (25,9%)	-
Tipikus általános kognitív teljesítmény és megkésett nyelvi fejlődés	41 (48,2%)	-
Megkésett általános kognitív és megkésett nyelvi fejlődés	22 (25,9%)	-

Paraméterek	Koraszülött csoport ($n = 85$)	Kontroll ($n = 85$)
Anyai iskolai végzettsége ⁱ		
Általános iskolai végzettség	5 (6,9%)	0 (0%)
Szakképesítés	6 (8,3%)	1 (1,2%)
Érettségi	21 (29,2%)	10 (11,8%)
Felsőfokú végzettség	40 (55,6%)	74 (87,1%)
Apai iskolai végzettsége ^j		
Általános iskolai végzettség	5 (7,2%)	0 (0%)
Szakképesítés	10 (14,5%)	6 (7,1%)
Érettségi	27 (39,1%)	16 (18,8%)
Felsőfokú végzettség	27 (39,1%)	63 (74,1%)

Jegyzet: Az értékek átlagként $\pm$ szórás vagy a résztvevők számában (százalékos gyakoriság) reprezentáltak. ^a $n = 26$; ^b n (koraszülött csoport) = 83, ^b n (kontrollcsoport) = 84; ^c $n = 83$; ^d $n = 82$; ^e $n = 12$; ^{f-h} $n = 84$; ⁱ n (koraszülött csoport) = 72; ^j n (koraszülött csoport) = 69

A kontrollcsoport leíró tulajdonságai

Az illesztett kontrollcsoportban 42 fő (49,4%) fiú volt, megegyezően a koraszülött csoporttal. A KOFA-2 kérdőív kitöltésekor a csoport átlagos életkora 24,7 ($SD = 0,49$) hónap volt. A 85 fős kontrollcsoportból 78 (91,8%) főnek a szókincsének a nagysága a 20 percentilis fölé esett, így az átlagos expresszív nyelvi kimenetel kritériumát elérték. A kontrollcsoport további leíró jellemzését lásd: 2. táblázat.

Koraszülött és időre született kisdetek nyelvi fejlődésének leíró jellemzése és összehasonlítása a KOFA-II kérdőív nyelvi mutatói mentén

Koraszülöttek

Az egyszavas kijelentések, vagyis a holo-frázisok 2 éves korra minden érett kisdet esetén megjelentek. A koraszülött kisdetek esetében 4,7%-os gyakorisággal előfordult, hogy még egyetlen szava sem volt a kisgyerekeknek. Ezzel szemben az érett kisdetek esetében a minimális szókincs 60 szóból állt. Az érett kisdetek ($M = 480$, $SD = 214$)

átlagosan több, mint háromszor nagyobb szókinccsel rendelkeztek, mint a koraszülött kisdetek ($M = 137$, $SD = 179$). Az érett kisdetek 93,9%-a megkezdte a több szóból álló megnyilatkozások használatát, a koraszülött kisdetek esetén ez az arány mindössze 42,2% volt. A lexikai kategóriák elsajátításának sorrendje nem különbözött a két csoportban: mind az érett, mind a koraszülött kisdetek először a társas és mindennapi rutinhoz kapcsolódó szavakat és hangutánzó szavakat sajátították el, majd ezt követte a főnevek, predikátumok, végül a nyelvtani szavak produkciója.

A különféle morféma (többes szám jele, helyviszonyrag, múlt idő jele, birtokos személyjel stb.) az érett kisdeteknél 91,5%-ban megjelentek a szavak végén, a koraszülött kisdetek esetén 36,5%-ban. A rendhagyó szóalakok használata ritkán fordult elő a koraszülött csoportban (25,9%), szemben a kontrollcsoporttal (67,1%). A nyelvtani szabályok túlátlánosítása (pl. „oroszlán”, „vödöröt”), inkább jellemezte az érett kisdeteket (52,4%), mint a koraszülött kisdeteket (22,4%).

Ahogy az a 3. táblázatban is látható, a koraszülött kisdetek a KOFA-2 kérdőív összes nyelvi mutatója esetén szignifikánsan

gyengébb nyelvi teljesítményt nyújtottak az érett kisdetekhez képest.

Kontrollcsoport

3. táblázat. A koraszülött és kontrollcsoport eltérései az expresszív nyelvi fejlődés mutatóiban

	Koraszülött csoport (<i>n</i> = 85)	Kontrollcsoport (<i>n</i> = 85)	<i>U</i>	<i>p</i>	<i>r</i>
Szókincs	137 ± 179	480 ± 214	774	< 0,001	0,786
Szóhasználat	4,68 ± 3,92	9,04 ± 1,42	1211	< 0,001	0,665
Szóvégződések ^a	4,13 ± 7,85	16,5 ± 13,5	1267	< 0,001	0,636
Ragozott szavak ^b	0,78 ± 1,95	5,16 ± 5,15	1666	< 0,001	0,522
Ragozott szavak: Kreatív hibák ^c	0,64 ± 1,59	3,05 ± 4,06	2234	< 0,001	0,359
Átlagos mondatösszehasonlítás ^d	1,36 ± 1,77	5,12 ± 2,73	668	< 0,001	0,777
Szókapcsolatok ^e	1,93 ± 3,7	6,74 ± 5,76	1654	< 0,001	0,514
Társas kifejezések	25,4 ± 18,5	57,4 ± 15,8	767	< 0,001	0,788
Főnevek	69 ± 94,9	245 ± 96,4	771	< 0,001	0,787
Predikátumok	29 ± 49,5	120 ± 70	854	< 0,001	0,764
Nyelvtani szavak	13,1 ± 20,9	57,2 ± 40,6	871	< 0,001	0,759

Jegyzet: A leíró értékek átlagként ± szórásként reprezentáltak. Az *U*, *p* és *r* értékek a Mann–Whitney U-teszt statisztika, szignifikancia és hatásméret értékeit jelölik. Dőlt és félkövér formátumban szerepelnek a szignifikáns ($p < 0,05$) eredmények. Predikátumok: igék, melléknévek, számnevek. Nyelvtani szavak: névmások, kérdőszavak, határozók, mennyiségjelzők, névelők, kötőszavak, segédigék, igekötők. ^{a-c}*n* (kontrollcsoport) = 82; ^d*n* (koraszülött csoport) = 82, *n* (kontrollcsoport) = 73; ^e*n* (koraszülött csoport) = 83, *n* (kontrollcsoport) = 82

Expresszív szókincs regressziós modelljei a koraszülött és a kontrollcsoport esetében

Lineáris regresszió elemzés alapján az átlagos kognitív fejlettségű koraszülöttek esetében szignifikáns összefüggés nem igazolódott a nem, szülői végzettség és a szókincs mint kimeneti változó között (4. táblázat). A regressziós modell nem volt szignifikáns ($F(3,51) = 2,7, p = 0,055$).

Lineáris regresszió alapján a nem változó és a szülők végzettségének hatása a szókincs nagyságára nem volt szignifikáns a kontrollcsoport esetében (5. táblázat).

A regressziós modell nem volt szignifikáns ($F(3,81) = 2,7, p = 0,158$).

Koraszülött csoportok összehasonlítása a neonatológiai változók mentén

A kognitív fejlődés vizsgálata alapján a vizsgálati mintát 2 csoportra tagoltuk: 1) átlagos kognitív fejlődésű (ÁK) ($n = 63$) és 2) megkésett kognitív fejlődésű (MK) (Bayley-III kognitív skála < 90 vagy Brunet-Lezine fejlődési kvóciens < 85) ($n = 22$) csoport. A minőségi túlélő koraszülött kisdetek nyelvi fejlődésének vizsgálata céljából az előbbi (ÁK) csoporton belül 2 alcsoport

4. táblázat. Jó kognitív fejlődésű koraszülött kisdedek szókincsének előrejelzése lineáris regresszióval

	B	SE(B)	β	p
Tengelymetszet	-102,1	138,9		0,466
Nem	98	51,9	0,5	0,065
Apa iskolai végzettsége	32,3	22,7	0,19	0,161
Anya iskolai végzettsége	31,8	38,6	0,11	0,415

Jegyzet: A VIF-értékek a modellben minden változó esetében 1,02 és 1,09 között mozogtak, ami azt jelzi, hogy nincs jelentős multikollinearitás. Referenciaszint a nem változó esetén: fiú nem. *B*, regressziós együttható; *SE(B)*, sztenderd hiba; β , sztenderdizált regressziós együttható; *p*, statisztikai szignifikancia. *N* = 55.

került kialakításra: 1) átlagos kognitív és átlagos nyelvi fejlődésű (ÁKÁNy) (*n* = 22), 2) átlagos kognitív és megkésett nyelvi fejlődésű (ÁKMNy) (expresszív szókincs 20 percentilis alatti) (*n* = 41).

Kognitív fejlődés (ÁK és MK csoportok összehasonlítása)

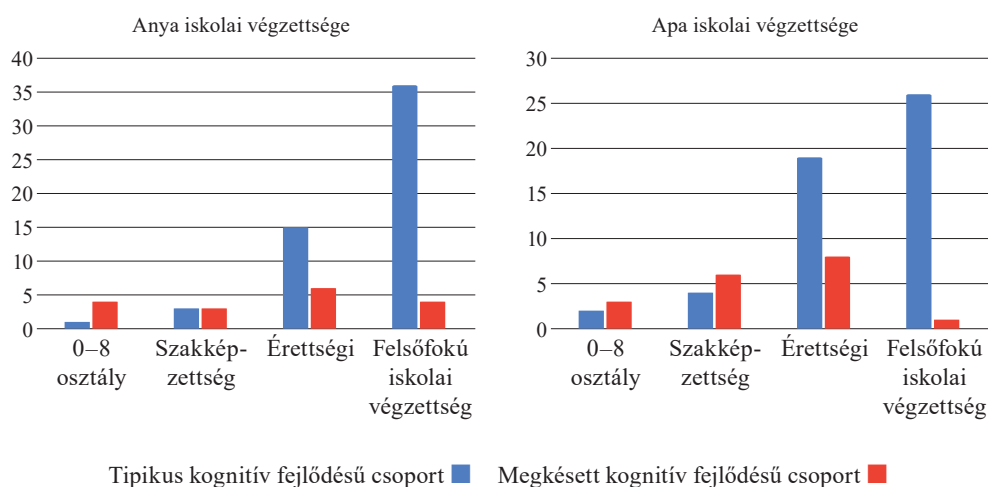
Az átlagos és megkésett kognitív fejlődésű koraszülött csoportok esetén a nemi eloszlásban való eltérés szignifikáns volt, $\chi^2(1) = 4,18, p = 0,041$. A 22 fő MK csoportból 15-en (68,2%) fiúk voltak, míg a 63 fő ÁK csoportból csak 27-en (42,9%). A két csoport életkor tekintetében nem különbözött egymástól $U = 593, p = 0,301$. A csoportokban lévő gyermekek szüleinek iskolai végzettsége között Fisher-féle egzakt teszt alapján szignifikáns eltérés volt kimutatható mind az anyai ($p = 0,002$), mind az apai végzettség ($p < 0,001$) tekintetében (2. ábra).

5. táblázat. Kontrollcsoport szókincsének előrejelzése lineáris regresszióval

	B	SE(B)	β	p
Tengelymetszet	-187,55	254,6		0,463
Nem	58,61	45,9	0,27	0,205
Apa iskolai végzettsége	77,17	38,9	0,22	0,051
Anya iskolai végzettsége	-5,34	61,5	-0,01	0,931

Jegyzet: A VIF-értékek a modellben minden változó esetében 1,01 és 1,05 között mozogtak, ami azt jelzi, hogy nincs jelentős multikollinearitás. Referenciaszint a nem változó esetén: fiú nem. *B*, regressziós együttható; *SE(B)*, sztenderd hiba; β , sztenderdizált regressziós együttható; *p*, statisztikai szignifikancia. *N* = 85.

A gesztációs kor az ÁK csoportban szignifikánsan magasabb volt ($M = 30,03, SD = 2,57$), mint az MK esetén ($M = 27,91, SD = 2,94$), $U = 407,5, p = 0,004$. Szignifikánsan magasabb születési súllyal rendelkeztek az ÁK csoportba tartozó kisdedek ($M = 1318,17, SD = 446,58$) az MK csoport tagjaihoz képest ($M = 1083,82, SD = 428,33$), $U = 475, p = 0,029$. Szignifikánsan magasabb volt az 1 perces ($U = 423, p = 0,014$) és 5 perces ($U = 389, p = 0,005$) korban adott Apgar-pontszám is az ÁK (1 perces: $M = 7,24, SD = 1,84$; 5 perces: $M = 8,84, SD = 1,17$) csoportban, az MK csoporthoz képest (1 perces: $M = 5,9, SD = 2,3$; 5 perces: $M = 8,1, SD = 1,14$). Szignifikánsan gyakrabban fordult elő az MK csoportban az újszülöttkori görcs ($p = 0,033$) a perinatális időszakban. Az átlagos és megkésett kognitív fejlődésű csoportok között nem igazolódott szignifikáns eltérés az egyéb perinatális tényezők (pl. légzéztámogatás

2. ábra. Szülők iskolai végzettségének összefüggése a kognitív fejlődéssel

hossza, RDS, szepszis, BPD, IUGR, IVH, NEC) szempontjából (lásd: 1. melléklet).

Fontos megjegyezni, hogy a Kruskal–Wallis-teszt alapján az extrém ($M = 27,2$, $SD = 1,65$), nagyon ($M = 26,6$, $SD = 1,72$) és mérsékelt ($M = 24,9$, $SD = 2,91$) koraszülött csoportok között szignifikáns életkori eltérés volt, $[\chi^2(2) = 17,3, p < 0,001]$ a nyomon követő vizsgálatok idején. A Dwass–Steel–Critchlow–Fligner-teszt alapján a mérsékelt koraszülött csoport életkora szignifikánsan alacsonyabb volt az utánkövetéskor, mint a nagyon és extrém koraszülött kisdedeké, ennek ellenére Fisher-féle egzakt teszt alapján kognitív területen az extrém koraszülött kisdedek a magasabb életkor ellenére is több esetben teljesítettek az átlag alatt, mint a nagyon és mérsékelt koraszülött kisdedek ($p = 0,003$).

Nyelvi fejlődés (ÁKÁNy és ÁKMNy csoportok összehasonlítása)

A tipikus és megkésett nyelvi fejlődésű koraszülött csoportok nemi eloszlásában statisztikailag szignifikáns eltérés nem

igazolódott $\chi^2(1) = 3,35, p = 0,067$. A 41 fő ÁKMNy gyermekből 21 fő (51,2%) fiú volt, míg a 22 fős ÁKÁNy csoportban mindössze 6-an (27,3%). Fontos kiemelni, hogy az utánvizsgálaton való megjelenés időpontjában szignifikáns életkori különbség a két csoport között nem volt, $U = 342,5, p = 0,109$. A két csoport anyai ($p = 0,152$) és apai ($p = 0,435$) iskolai végzettségében nem volt szignifikáns különbség, ahogy a gesztációs kor ($U = 424,5, p = 0,705$), születési súly ($U = 442, p = 0,902$) változók esetén sem. Az 5 perces korban megítélt Apgar-pontszám szignifikánsan magasabb volt az ÁKMNy csoport esetén ($M = 9,08, SD = 1,04$) az ÁKÁNy csoporthoz ($M = 8,41, SD = 1,30$) képest ($U = 271, p = 0,012$). A perinatális komplikációk közül a szepszis elszénvedése újszülöttkorban szignifikáns összefüggésben állt a 2 éves kori megkésett nyelvi fejlődéssel, az ÁKMNy csoportban jelentősen magasabb arányban fordult elő újszülöttkori szepszis ($p = 0,011$). A két csoport egyéb perinatális tényezők szempontjából nem

6. táblázat. Az átlagos és megkésett nyelvi fejlődésű koraszülött csoportok (ÁKÁNy és ÁKMNy) összehasonlítása perinatális rizikófaktorok mentén

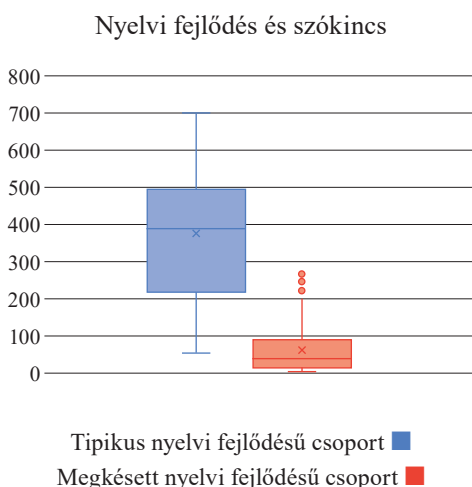
Paraméterek	Átlagos nyelvi fejlődésűek (ÁKÁNy) (n = 22)	Megkésett nyelvi fejlődésűek (ÁKMNy) (n = 41)	p	r
Gesztációs kor (hét)	30,18 ± 2,46	29,95 ± 2,65	0,705	-0,06
Születési súly (gramm)	1370,68 ± 534,94	1290 ± 395,67	0,902	-0,02
Édesanya életkora ^a (év)	34,00 ± 4,62	33,73 ± 5,95	0,804	-0,08
Szülés módja (császármetszés)	22 (100%)	34 (82,9%)	0,086	
Apgar-értékek				
1 perces ^b	7,00 ± 1,85	7,38 ± 1,85	0,229	0,18
5 perces ^c	8,41 ± 1,30	9,08 ± 1,04	0,012	0,37
Invazív légzéztámogatás (nap)	1,41 ± 2,65	3,34 ± 9,61	0,842	0,03
Noninvazív légzéztámogatás(nap)	8,62 ± 9,26	10,91 ± 15,45	0,761	0,05
Légzéztámogatás összesen (nap)	10,03 ± 10,01	14,25 ± 19,63	0,603	0,08
RDS	13 (59,1%)	27 (65,9%)	0,597	
Szeepszis	0 (0%)	10 (24,4%)	0,011	
BPD	1 (4,6%)	6 (14,6%)	0,405	
IUGR	5 (22,7%)	10 (24,4%)	1,000	
Újszülöttkori görcs	1 (4,6%)	3 (7,3%)	1,000	
IVH	2 (9,1%)	5 (12,2%)	1,000	
NEC	1 (4,6%)	7 (17,1%)	0,243	

Jegyzet: A leíró értékek átlagként ± szórás vagy a résztvevők számában (százalékos gyakoriság) reprezentáltak. A *p* érték a Mann–Whitney- és Fisher-féle egzakt tesztek szignifikanciaszintjét, az *r* érték a Mann–Whitney-teszt hatásméretét jelöli. *Dőlt és félkövér formátumban szerepelnek a szignifikáns (p < 0,05) eredmények.* Rövidítések: RDS, respirációs distressz-szindróma; BPD, bronchopulmonális diszplázia; IUGR, intrauterin növekedési visszamaradás; IVH, intraventrikuláris haemorrhagia; NEC, necrotizáló enterocolitis. ^an (átlagos nyelvi fejlődésű csoport) = 7, ⁿ (megkésett) = 15; ^bn (megkésett nyelvi fejlődésű csoport) = 40; ^cn (megkésett nyelvi fejlődésű csoport) = 39

különbözött egymástól (pl.: légzéztámogatás hossza, RDS, IUGR, IVH, NEC) (lásd: 6. táblázat).

A nyelvi teljesítmény nem különbözött a koraszülöttség súlyosságának függvényében (*p* = 1,000).

Az átlagos és megkésett nyelvi fejlődésű koraszülött kisdedek expresszív szókincsének összehasonlítását lásd a dobozdiagramon (3. ábra).

3. ábra. Átlagos és megkésett nyelvi fejlődésű koraszülött kisdetek (ÁKÁNy és ÁKMNy csoportok) szókinccse

DISZKUSSZIÓ

Tanulmányunk alapján a 2 éves korban KOFA-2 kérdőívvel vizsgált magyar koraszülött kisdetek expresszív nyelvi fejlődése minden mutatót tekintve szignifikánsan elmarad az időre született, tipikusan fejlődő, egészséges kisdetek teljesítményéhez képest. A tipikus kognitív fejlődést mutató koraszülött kisdetek 65%-ában jelent meg korai nyelvfejlődési késés, míg a kontrollcsoportban ennek gyakorisága 8,2% volt. A megkésett kognitív fejlődésű gyermekeket kisebb gesztációs kor és születési súly, alacsonyabb Apgar-pontszámok és a szülők alacsonyabb iskolai végzettsége jellemezték, valamint gyakrabban fordult elő esetükben újszülöttkori görcs.

Meglepő eredmény, hogy az újszülöttkori szepszis a korai nyelvfejlődési késést mutató koraszülött gyermekek egyedülálló jellemzője volt, míg ez a súlyos újszülöttkori állapot az általános kognitív és jó

nyelvi fejlődésű koraszülött kisdetek esetében egyáltalán nem fordult elő. Eredményeink arra utalnak, hogy a koraszülöttek esetében a nem és a szülők iskolai végzettsége hat az általános kognitív funkciókra, de hatása nem szignifikáns a korai nyelvi fejlődésükre (szókincs) nézve.

Míg a nyelvi késés előfordulási aránya a teljes populációban kb. 15%-ra tehető (Pérez-Pereira, 2021; Sansavini et al., 2021), figyelemfelkeltő, hogy a neurológiai károsodás nélkül túlélő koraszülött mintánk 65%-át átlagos kognitív fejlettség mellett 2 éves korban korai nyelvfejlődési késés jellemezte. Vagyis az idő előtti születésből és az ahhoz társuló perinatális komplikációkból adódó kedvezőtlen hatások minőségi túlélői veszélyeztetettek a korai nyelvfejlődési késésre.

A koraszülött kisdetek az expresszív nyelvi fejlődés KOFA-2 kérdőívvel vizsgált minden mutatója tekintetében (szókincs nagysága, átlagos mondathossz, különböző szófajú szavak és nyelvtani formák ismerete) szignifikánsan gyengébben teljesítettek, mint időre született társaik. Ez alátámasztja a korai nyelvfejlődési késés szűrésének szükségességét a koraszülött populációban. Továbbá amiatt is indokolt a korai nyelvi késés vizsgálata, mert bár a 2 éves korban megkésett expresszív nyelvi fejlődésű kisdetek egy része 3 éves korra szókincs tekintetében felzárkózik az átlagos tartományba, morfológiai és szintaktikai területeken továbbra is éretlennek imponálnak (Rescorla et al., 1997). A nemzetközi szakirodalomban több okot feltételeznek a koraszülött gyermekek nyelvi hátrányának hátterében. Gonzalez-Gomez és Nazzi (2012) alapján fontos szerepe van a magzati életben szerzett auditív tapasztalatnak az anyanyelv elsajátításában. Ugyanakkor mivel ez az időszak a koraszülés miatt lerövidül,

rövidebb ideig valósul meg a koraszülöttek auditív kérgének ráhangolása az anyanyelv prozódijára (dallam, ritmus, hangsúly-mintázatok); tehát a nyelv olyan tulajdonságaira, amelyek segítségével úgymond a kisgyermek „csizmába tudja húzni” az anyanyelvet (bootstrapping mechanizmus) (Gervain & Mehler, 2010). Az anyanyelvi prozódia segíti a kisgyermeknek kezdetben a beszéd folyamatot szavakra tagolni, ami előfeltétele a szókincsépítésnek is. Elképzelhető, hogy a korai születés következtében az anyaméhén kívül töltött idő során a csecsemőt érő ingerek nem tudják kompenzálni a születés előtti prozódia feldolgozási tapasztalatokat, illetve az is lehetséges, hogy a korai expozíció túlzott stimulációt eredményez az éretlen idegrendszer számára (Hüppi et al., 1996). Kérdéses, hogy a koraszülöttek érettségének nem megfelelő ingerek jelenléte, illetve a megfelelő ingerek hiánya megkésett vagy atipikus nyelvi fejlődési útvonalat valószínűsít-e.

A kognitív szempontból megkésett fejlődésű koraszülött csoportban szignifikánsan nagyobb arányban voltak fiúk. Ez az eredmény összhangban áll a szakirodalommal: a lányok az első néhány évben magasabb szintű nyelvi és társas készségekkel rendelkeznek, amelyek az általános intellektusban is reflektáltak, ezen felül a fiúkat a későbbiekben is nagyobb mértékben jellemzik tanulási nehézségek (Hindmarsh et al., 2000; Johnson & Breslau, 2000; Rutter et al., 2004). A jelenség a teljes populációban is megjelenik, háttérben genetikai, környezeti, hormonális, idegrendszeri fejlődési okok feltételezhetők (Morisset et al., 1995; Galsworthy et al., 2000; Kolb & Whishaw, 2009). Emellett lineáris regresszió alapján mintánkban meglepő módon a nem változó nem érte el a szignifikanciaszintet

a szókincs nagyságát előrejelző modellben; elképzelhető, hogy ennek oka a minta elemszám volt, tekintve, hogy a hatásméret viszont jelentős volt. Az is lehetséges, hogy a nem változó hatása jobban tetten érhető az általános kognitív fejlődés alakulásában, szemben a területspecifikus funkciókkal.

A koraszülöttség súlyossága (extrém, nagyon, mérsékelt/késői koraszülöttség) nem állt összefüggésben a nyelvi kimenetellel, azonban az extrém koraszülött kisdedek kognitív fejlődése elmaradt a nagyon és mérsékelt koraszülött kisdedek teljesítményéhez képest. A gesztációs kor ilyen irányú összefüggését a későbbi kognitív teljesítménnyel már több ízben kimutatták (Richards et al., 2016; Allotey et al., 2018).

A gesztációs kor változó mellett a magasabb születési súly, az 1 perces korban kapott kedvezőbb Apgar-pontszámok és a szülők magasabb iskolai végzettsége összefüggésben állt a tipikus általános kognitív kimenetellel, azonban a nyelvi kimenetellel nem. Emellett a koraszülött és kontrollgyermek szókincsének nagyságát a szülői végzettség lineáris regressziós modellben sem jelezte előre. Az 5 perces Apgar-érték mind kognitív, mind a nyelvi fejlődéssel szignifikáns összefüggésben állt. A nyelvi fejlődés esetében a magasabb Apgar-pontszám meglepő módon a nyelvfejlődési késést mutató csoportra volt jellemző. Ez az eredmény betudható a statisztikai elemzési módszerek velejáró hiba lehetőségének (elsőfajú hiba), vagy az Apgar pontozási rendszer túlzott szubjektívitásának, illetve limitált prediktív erejének a fejlődési kimeneteket tekintve (Jepson et al., 1991). Összességében vizsgálatunk alapján ezek a változók többségében az általános kognitív kimenetelt jelezhetik előre; a finomabb, területspecifikus funkciókat nem magyarázzák.

Vizsgálatunk újdonsága, hogy szignifikáns összefüggést talált a szepszis és a korai nyelvfejlődési késés között. Míg a tipikus nyelvi kimenetelű koraszülött csoport egyetlen tagja sem élt át szeptikus epizódot a perinatális időszakban, a megkészt expresszív nyelvi kimenetelű koraszülött kisdedek egynegyede igen. A szepszis és a területspecifikus nyelvi fejlődés kapcsolata még a nemzetközi irodalomban is szerényen dokumentált. A meglévő szakirodalom túlnyomó része az általános fejlődésneurológiai kimenetelre fókuszál (Cai et al., 2019; Ong et al., 2024). A szepszis gyulladás fokozódással jár együtt, amely a sérülékeny, fejlődő idegrendszerre egyértelműen káros hatással van (Damman & Leviton, 1997; Ong et al., 2024). Eredményeink hátterében többféle teoretikus magyarázat is felmerül. Az egyik lehetséges magyarázat, hogy a szepszissel kapcsolatos általános inflammációra és citokinémiára különös érzékenységet mutatnak a beszédfejlődés ezen időszakában kulcsfontosságú szerepet játszó agyi területek. Másik lehetséges magyarázat, hogy a nyelvi fejlődés egy olyan szenzitív, komplex korai életkori funkció, amely a legenyhébb, az agyat érő globális inzultusok hatására is sérülést szenved. A szepszis és a megkészt nyelvi fejlődés ennél pontosabb mechanizmusainak meghatározása, az érintett specifikus agyi területek és hálózatok azonosítása a jövőbeli vizsgálatok célkitűzése lehet.

Vizsgálatunk alapján az újszülöttkori görcs mint perinatális rizikófaktor jelenléte kifejezetten az általános kognitív fejlődési kimenetelt befolyásolta negatívan, mely eredmény összhangba hozható a korábbi szakirodalommal (Uria-Avellanal et al., 2013). Eredményeink egyéb perinatális komplikáció (pl. BPD, IVH) és a kognitív

fejlődés összefüggését tekintve nem konkluzívak (Mukerji et al., 2015; Twilhaar et al., 2018).

Vizsgálatunk limitációját képezi a koraszülött minta csoportbontása következtében kialakult alacsony elemszám. Ugyanakkor a teljes koraszülött minta és a kontrollcsoport esetén is számottevő elemszámot sikerült elérni. További limitáció a koraszülött minta heterogenitása gesztációs kor tekintetében. Emellett a nyelvi kimenetel és a koraszülöttség súlyossága között nem fedeztünk fel szignifikáns összefüggést, vagyis mintánkban a koraszülöttek nyelvi teljesítményét nem a gesztációs korban való eltérések magyarázzák. További vizsgálatok szükségesek, amelyek feltárják a szepszis és a korai nyelvfejlődési késés közötti kapcsolat hátterét, illetve megerősítik azt. Kutatásunkban a perinatális rizikófaktorok prediktív erejét és egymással való összefüggéseit több esetben az alacsony esetszám miatt nem volt módunk vizsgálni. További kutatások szükségesek, amelyek regressziós modellek segítségével vizsgálják ezeket az összefüggéseket.

KÖVETKEZTETÉS

A koraszülött kisdedek körében megtartott általános kognitív fejlettség mellett is nagy arányban fordul elő megkészt expresszív nyelvi fejlődés. Eredményeink alapján a korai nyelvfejlődési késés szűrése KOFA-2 kérdőívvel már 3 éves kor előtt is indokolt a magyarországi perinatális intenzív centrumok fejlődést követő ambulanciáin. A koraszülöttség neurológiai károsodás nélkül és jó általános kognitív fejlettség mellett is rizikófaktornak minősül a későbbi nyelvfejlődési zavart és ebből

fakadóan a társas és tanulási készségeket, iskolai teljesítményt tekintve. Az újszülöttkori szepszis koraszülött kisdetek esetén a korai nyelvfeladási késés figyelemfelhívó jelének tekinthető.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tesztek felvételét köszönjük Lukács Borbálának. Az adatgyűjtésben való közreműködést és a nyomon követő ambulanciák közötti együttműködés megvalósulásának támogatását köszönjük Dr. Mózes Enikőnek. A kontrollcsoport adatainak felvételét és a közreműködést köszönjük a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont munkatár-

sainak. Köszönjük Dr. Ragó Anettnek a statisztikai témájú konzultációt. Köszönettel tartozunk az összes részt vevő családnak.

TÁMOGATÁS

RRF-2.3.1-21-2022-00011, azonosítószámú, Transzlációs Idegstudományi Nemzeti Laboratórium megnevezésű projekt a Széchenyi Terv Plusz program keretében, az Európai Unió Helyreállítási és Ellenállóképességi Eszközének támogatásával valósul meg. A kontrollcsoport vizsgálata a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által támogatott K124477 számú projekt (vezető kutató: Kas Bence) keretében történt.

SUMMARY

EXPRESSIVE LANGUAGE DEVELOPMENT IN PRETERM INFANTS: EXAMINING THE RISK FACTORS OF ATYPICAL LANGUAGE DEVELOPMENT

Background and aims: 79–99% of preterm infants survive without major neurological impairment, however, they are at risk for language and cognitive disorders. The objectives of this study were to 1) examine the expressive language development of Hungarian preterm toddlers using the MacArthur-Bates Communicative Development Inventory (CDI), and to 2) identify perinatal factors related to early language developmental delay.

Methods: The study sample consisted of 85 preterm toddlers (≤ 36 weeks gestational age) and 85 control toddlers (≥ 37 weeks gestational age). During the developmental follow-up examinations ($M = 26.2$ months, $SD = 2.29$), the cognitive scale of the Bayley-III test or the Brunet-Lezine test was administered, and parents filled the CDI. Early language developmental delay was identified if, despite normal cognitive development, the vocabulary size was below the 20th percentile.

Results: 65% of preterm toddlers showed early language developmental delay, compared to 8.2% in the control group. In case of preterm infants, cognitive development was associated with sex ($p = 0.041$), gestational age ($p = 0.004$), birth weight ($p = 0.029$), the presence of neonatal seizures ($p = 0.033$), Apgar scores ($p = 0.014$, $p = 0.005$), and parental education level ($p = 0.002$, $p < 0.001$). A significant association was found between early language developmental delay in preterm infants and sepsis ($p = 0.011$).

Conclusions: Screening for early language developmental delay in preterm toddlers should be initiated before the age of 3. This would allow for the early identification of potential learning and language disorders manifesting during school age and enable the start of specific intervention procedures.

Keywords: prematurity, expressive language development, CDI, sepsis, Bayley-III test, vocabulary

IRODALOM

- Allen, M. C., Cristofalo, E. A., & Kim, C. (2011). Outcomes of preterm infants: morbidity replaces mortality. *Clinics in Perinatology*, 38(3), 441–454. <https://doi.org/10.1016/j.clp.2011.06.011>
- Allotey, J., Zamora, J., Cheong-See, F., Kalidindi, M., Arroyo-Manzano, D., Asztalos, E., van der Post, J., Mol, B. W., Moore, D., Birtles, D. Khan, K. S., & Thangaratinam, S. (2018). Cognitive, motor, behavioural and academic performances of children born preterm: a meta-analysis and systematic review involving 64 061 children. *BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology*, 125(1), 16–25. <https://doi.org/10.1111/1471-0528.14832>
- Arpino, C., Compagnone, E., Montanaro, M. L. Cacciatore, D., De Luca, A., Cerulli, a., Di Girolamo, S., & Curatolo, P. (2010). Preterm birth and neurodevelopmental outcome: a review. *Childs Nervous System* 26, 1139–1149 <https://doi.org/10.1007/s00381-010-1125-y>
- Bayley, N. (2005). *Bayley Scales of Infant and Toddler Development, Third Edition (Bayley-III®)* [Database record]. APA PsycTests. <https://doi.org/10.1037/t14978-000>
- Behrman, R. E., & Butler, A. S. (2007). Mortality and acute complications in preterm infants. In *Preterm Birth: Causes, consequences, and prevention*. National Academies Press (US). <https://doi.org/10.17226/11622>
- Bello, A., Onofrio, D., Remi, L., & Caselli, C. (2018). Prediction and persistence of late talking: A study of Italian toddlers at 29 and 34 months. *Research in Developmental Disabilities*, 75, 40–48. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2018.02.006>
- Bishop, D. V., Snowling, M. J., Thompson, P. A., Greenhalgh, T., Catalise-2 Consortium, Adams, C., ... & house, A. (2017). Phase 2 of CATALISE: A multinational and multi-disciplinary Delphi consensus study of problems with language development: Terminology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58(10), 1068–1080. <http://dx.doi.org/10.1111/jcpp.12721>
- Bonnet, C., Draper, E. S., Maier, R. F., Cuttini, M., Herich, L., Johnson, S. J., & Zeitlin, J. (2019). RF18 Contribution of severe neonatal morbidity to neurodevelopment at 2 years of age among very preterm infants: a mediation analysis. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 73(Suppl 1), A63. <https://doi.org/10.1136/jech-2019-SSMabstracts.133>

- Burstein, O., Aryeh, T., & Geva, R. (2024). Neonatal care and developmental outcomes following preterm birth: A systematic review and meta-analysis. *Developmental Psychology*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1037/dev0001844>
- Cai, S., Thompson, D. K., Anderson, P. J., & Yang, J. Y. M. (2019). Short-and long-term neurodevelopmental outcomes of very preterm infants with neonatal sepsis: a systematic review and meta-analysis. *Children*, 6(12), 131. <https://doi.org/10.3390/children6120131>
- Caselli, M. C., Bates, E., Casadio, P., Fenson, J., Fenson, L., Sanderl, L., & Weir, J. (1995). A cross-linguistic study of early lexical development. *Cognitive Development*, 10(2), 159–199. [https://doi.org/10.1016/0885-2014\(95\)90008-X](https://doi.org/10.1016/0885-2014(95)90008-X)
- Cheong, J. L., Lee, K. J., Boland, R. A., Spittle, A. J., Opie, G. F., Burnett, A. C., ... & Williamson, A. (2018). Changes in long-term prognosis with increasing postnatal survival and the occurrence of postnatal morbidities in extremely preterm infants offered intensive care: a prospective observational study. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 2(12), 872–879. [https://doi.org/10.1016/S2352-4642\(18\)30287-6](https://doi.org/10.1016/S2352-4642(18)30287-6)
- Dale, P. S., Paul, A., Rosholm, M., & Bleses, D. (2023). Prediction from early childhood vocabulary to academic achievement at the end of compulsory schooling in Denmark. *International Journal of Behavioral Development*, 47(2), 123–134. <https://doi.org/10.1177/01650254221116878>
- Dalziel, S. R., Lim, V. K., Lambert, A., McCarthy, D., Parag, V., Rodgers, A., & Harding, J. E. (2007). Psychological functioning and health-related quality of life in adulthood after preterm birth. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 49(8), 597–602. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8749.2007.00597.x>
- Dammann, O., & Leviton, A. (1997). Maternal intrauterine infection, cytokines, and brain damage in the preterm newborn. *Pediatric Research*, 42(1), 1–8. <https://doi.org/10.1203/00006450-199707000-00001>
- Duff, F. J., Reen, G., Plunkett, K., & Nation, K. (2015). Do infant vocabulary skills predict school-age language and literacy outcomes? *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 56(8), 848–856. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12378>
- Eadie, P., Bavin, E. L., Bretherton, L., Cook, F., Gold, L., Mensah, F., ... & Reilly, S. (2021). Predictors in infancy for language and academic outcomes at 11 years. *Pediatrics*, 147(2). <https://doi.org/10.1542/peds.2020-1712>
- Fenson, L., Marchman, V. A., Thal, D. J., Dale, P. S., & Reznick, J. S. (2007). *MacArthur-Bates Communicative Development Inventories, Second Edition (CDIs) Words and Sentences*. Springer. <https://doi.org/10.1037/t11538-000>
- Fernald, A., & Marchman, V. A. (2012). Individual differences in lexical processing at 18 months predict vocabulary growth in typically developing and late-talking toddlers. *Child Development*, 83(1), 203–222. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01692.x>
- Frank, M. C., Braginsky, M., Yurovsky, D., & Marchman, V. A. (2016). Wordbank: An open repository for developmental vocabulary data. *Journal of Child Language*. <http://doi.org/10.1017/S0305000916000209>

- Galsworthy, M. J., Dionne, G., Dale, P. S., & Plomin, R. (2000). Sex differences in early verbal and non-verbal cognitive development. *Developmental Science*, 3(2), 206–215. <https://doi.org/10.1111/1467-7687.00114>
- Gervain, J., & Mehler, J. (2010). Speech perception and language acquisition in the first year of life. *Annual Review of Psychology*, 61(1), 191–218. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.093008.100408>
- Gonzalez-Gomez, N., & Nazzi, T. (2012). Phonotactic acquisition in healthy preterm infants. *Developmental science*, 15(6), 885–894. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7687.2012.01186.x>
- Gráf, R. (2020). A kora gyermekkori ellátás jelentősége: a koraszülött utánvizsgálatok eredményei. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica*, 24(1), 156–167.
- Gráf R., Boross G., Nagy A., & Kalmár M. (2021). A bronchopulmonalis dysplasia hatása koraszülöttek fejlődésére. *Gyermekgyógyászat*, 72(3).
- Guarini, A., Sansavini, A., Fabbri, C., Alessandroni, R., Faldella, G., & Karmiloff-Smith, A. (2009). Reconsidering the impact of preterm birth on language outcome. *Early Human Development*, 85(10), 639–645. <http://doi.org/10.1016/j.earlhumdev.2009.08.061>
- Györkö, E., Lábadi, B., & Beke, A. (2012). Téri viszonyok és a nyelvi reprezentáció a koraszülötteknél. *Gyógypedagógiai Szemle*, 40(2), 106–121. https://epa.oszk.hu/03000/03047/00056/pdf/EPA03047_gyosze_2012_2_106-121.pdf
- Himpens, E., Van den Broeck, C., Oostra, A., Calders, P., & Vanhaesebrouck, P. M. D. P. (2008). Prevalence, type, distribution, and severity of cerebral palsy in relation to gestational age: a meta-analytic review. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 50(5), 334–340. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8749.2008.02047.x>
- Hindmarsh, G. J., O’Callaghan, M. J., Mohay, H. A., & Rogers, Y. M. (2000). Gender differences in cognitive abilities at 2 years in ELBW infants. *Early human development*, 60(2), 115–122. [https://doi.org/10.1016/S0378-3782\(00\)00105-5](https://doi.org/10.1016/S0378-3782(00)00105-5)
- Hirvonen, M., Ojala, R., Korhonen, P., Haataja, P., Eriksson, K., Rantanen, K., ... & Tamela, O. (2017). Intellectual disability in children aged less than seven years born moderately and late preterm compared with very preterm and term-born children – a nationwide birth cohort study. *Journal of Intellectual Disability Research*, 61(11), 1034–1054. <https://doi.org/10.1111/jir.12394>
- Houwen, S., Visser, L., van der Putten, A., & Vlaskamp, C. (2016). The interrelationships between motor, cognitive, and language development in children with and without intellectual and developmental disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 53, 19–31. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2016.01.012>
- Hüppi, P. S., Schuknecht, B., Boesch, C., Bossi, E., Felblinger, J., Fusch, C., & Herschkowitz, N. (1996). Structural and neurobehavioral delay in postnatal brain development of preterm infants. *Pediatric Research*, 39(5), 895–901. <https://doi.org/10.1203/00006450-199605000-00026>
- Jepson, H. A., Talashek, M. L., & Tichy, A. M. (1991). The Apgar score: evolution, limitations, and scoring guidelines. *Birth*, 18(2), 83–92. <https://doi.org/10.1111/j.1523-536X.1991.tb00065.x>

- Joensuu, E., Munck, P., Setänen, S., Lipsanen, J., Huhtala, M., Lapinleimu, H., & Stolt, S. K. (2021). Associations between language at 2 years and literacy skills at 7 years in preterm children born at very early gestational age and/or with very low birth weight. *Children*, 8(6), 510. <https://doi.org/10.3390/children8060510>
- Johnson, E. O., & Breslau, N. (2000). Increased risk of learning disabilities in low birth weight boys at age 11 years. *Biological Psychiatry*, 47(6), 490–500. [https://doi.org/10.1016/S0006-3223\(99\)00223-1](https://doi.org/10.1016/S0006-3223(99)00223-1)
- Kalmár, M., Csiky, E., Gervai, J., Kovács, A., Kucseráné Gráf, R., Medgyesi, P., ... & Ney, K. (2008). Az értelmi fejlődés, a viselkedésszervezés egyidejű és longitudinális összefüggésmintázatai a perinatális rizikó és a környezeti feltételek függvényében: koraszülött és időre született gyerekek követése iskoláskorig. In *Concurrent and longitudinal patterns of mental and behavioural development in function of perinatal risk and environmental background: follow-up of preterm and full-term children into school age*. OTKA Kutatási Jelentések | OTKA Research Reports. <http://real.mtak.hu/id/eprint/1168>
- Kas, B., & Lőrík, J. (2024). Fejlődési trendek és variancia a korai magyar nyelvsajátításban. In Svindt, V. & Bóna, J. (szerk.) *Általános Nyelvészeti Tanulmányok 36. Tanulmányok az anyanyelv-elsajátítás köréből*. Akadémia Kiadó, Budapest.
- Kas, B., Lőrík, J., Sz. Vékony, A., K. Kasziba, H. (2010). A korai nyelvi fejlődés új vizsgálóeszköze, a MacArthur-Bates Kommunikatív Fejlődési Adattár (KOFA) bemutatása és validitási vizsgálata. *Gyógypedagógiai Szemle*, 38, 114–125. http://www.epa.hu/03000/03047/00049/pdf/EPA03047_gyosze_2010_2_114-125.pdf
- Kas, B., Lőrík, J., & Bertalan, R. F. (2017). A korai nyelvi-kommunikációs fejlettség új mérőeszköze, a MacArthur-Bates Kommunikatív Fejlődési Adattár 3.(KOFA–3) alapjai és gyakorlati alkalmazási lehetőségei. *Logopédia*, 2(1), 41–56.
- Kas, B., & Lukács, Á. (2020). „Hogy mondjam?” – A nyelvfejlődési zavar jelensége és hatása a fejlődésre. *Anyanyelv-pedagógia*, 13(3), 5–22. <https://doi.org/10.21030/anyp.2020.3.1>
- Kelly, D. J. (1998). A clinical synthesis of the „late talker” literature: Implications for service delivery. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 29(2), 76–84. <https://doi.org/10.1044/0161-1461.2902.76>
- Kenyhercz, F., & Nagy, B. E. (2022). A new perspective: Establishing developmental profiles of premature infants based on Bayley-III scores at age 2. *Applied Neuropsychology: Child*, 11(2), 125–132. <https://doi.org/10.1080/21622965.2020.1771338>
- Kenyhercz, F., Sveda, B., & Nagy, B. E. (2020). Koraszülöttek kétéves kori pszichomotoros fejlettsége a leggyakoribb krónikus utóbetegségek tekintetében. *Orvosi Hetilap*, 161(5), 183–192. <https://doi.org/10.1556/650.2020.31630>
- Kertesi G, & Kézdi G. (2012). About the differences between the test results of Roma and non-Roma students and the reasons for these differences. *Journal of Economic Literature*, LIX: 798–853.
- Kolb, B., & Whishaw, I. Q. (2009). *Fundamentals Of Human Neuropsychology*. Worth Publishers.

- Kovachy, V. N., Adams, J. N., Tamaresis, J. S., & Feldman, H. M. (2015). Reading abilities in school-aged preterm children: a review and meta-analysis. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 57(5), 410–419. <https://doi.org/10.1111/dmcn.12652>
- Kő N., Mészáros A., Rózsa S., Kálózi-Szabó Cs., & Nagy B. (2017a). *Bayley Csecsemő és Kisgyermek Skálák, Harmadik Kiadás. Hazai tapasztalatok, vizsgálati eredmények és normák*. OS Hungary Tesztfejlesztő Kft., Budapest.
- Kő N., Mészáros A., Rózsa S., Kálózi-Szabó Cs., & Nagy B. (2017b). *Bayley Csecsemő és Kisgyermek Skálák, Harmadik Kiadás. Technikai Kézikönyv*. OS Hungary Tesztfejlesztő Kft., Budapest.
- Lauterbach, M. D., Raz, S., & Sander, C. J. (2001). Neonatal hypoxic risk in preterm birth infants: the influence of sex and severity of respiratory distress on cognitive recovery. *Neuropsychology*, 15(3), 411. <https://doi.org/10.1037/0894-4105.15.3.411>
- Lawn, J. (2012). Born too soon: The Global Action Report on Preterm Birth. https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/44864/9789241503433_eng.pdf
- Lewis, B. A., Singer, L. T., Fulton, S., Salvator, A., Short, E. J., Klein, N., & Baley, J. (2002). Speech and language outcomes of children with bronchopulmonary dysplasia. *Journal of Communication Disorders*, 35(5), 393–406. [https://doi.org/10.1016/S0021-9924\(02\)00085-0](https://doi.org/10.1016/S0021-9924(02)00085-0)
- Loeb, D. F., Imgrund, C. M., Lee, J., & Barlow, S. M. (2020). Language, motor, and cognitive outcomes of toddlers who were born preterm. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 29(2), 625–637. https://doi.org/10.1044/2019_AJSLP-19-00049
- Marlow, N., Wolke, D., Bracewell, M. A., & Samara, M. (2005). Neurologic and developmental disability at six years of age after extremely preterm birth. *New England Journal of Medicine*, 352(1), 9–19. <http://doi.org/10.1056/NEJMoa041367>
- Martínez-Nadal, S., & Bosch, L. (2021). Cognitive and learning outcomes in late preterm infants at school age: a systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(1), 74. <https://doi.org/10.3390/ijerph18010074>
- McBryde, M., Fitzallen, G. C., Liley, H. G., Taylor, H. G., & Bora, S. (2020). Academic outcomes of school-aged children born preterm: a systematic review and meta-analysis. *JAMA Network Open*, 3(4), e202027–e202027. <http://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2020.2027>
- Morisset, C. E., Barnard, K. E., & Booth, C. L. (1995). Toddlers' language development: Sex differences within social risk. *Developmental Psychology*, 31(5), 851. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.31.5.851>
- Mukerji, A., Shah, V., & Shah, P. S. (2015). Periventricular/intraventricular hemorrhage and neurodevelopmental outcomes: a meta-analysis. *Pediatrics*, 136(6), 1132–1143. <https://doi.org/10.1542/peds.2015-0944>
- Nagy, A., Beke, A. M., Gráf, R., & Kalmár, M. (2017). Extrém kis súlyú koraszülöttek kisgyermekkorai fejlődése és a fejlődés háttértenyezői. *Alkalmazott Pszichológia*, 17(3), 37–56. <https://doi.org/10.17627/ALKPSZICH.2017.3.37>

- Nagy, B. E., & Kenyhercz, F. (2021). Adaptive behavioral, social-emotional, and neurodevelopmental outcomes at 2 Years of age in Hungarian preterm infants based on Bayley III. *Developmental Neurorehabilitation*, 24(1), 18–24. <https://doi.org/10.1080/17518423.2020.1764651>
- Newman, J. B., DeBastos, A. G., Batton, D., & Raz, S. (2011). Neonatal respiratory dysfunction and neuropsychological performance at the preschool age: a study of very preterm infants with bronchopulmonary dysplasia. *Neuropsychology*, 25(5), 666. <https://doi.org/10.1037/a0023895>
- O'Driscoll, D. N., McGovern, M., Greene, C. M., & Molloy, E. J. (2018). Gender disparities in preterm neonatal outcomes. *Acta Paediatrica*, 107(9), 1494–1499. <https://doi.org/10.1111/apa.14390>
- Ohuma, E. O., Moller, A. B., Bradley, E., Chakwera, S., Hussain-Alkhateeb, L., Lewin, A., ... & Moran, A. C. (2023). National, regional, and global estimates of preterm birth in 2020, with trends from 2010: a systematic analysis. *The Lancet*, 402(10409), 1261–1271. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(23\)00878-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(23)00878-4)
- Ong, W. J., Seng, J. J. B., Yap, B., He, G., Moochhala, N. A., Ng, C. L., ... & Chong, S. L. (2024). Impact of neonatal sepsis on neurocognitive outcomes: a systematic review and meta-analysis. *BMC Pediatrics*, 24(1), 505. <https://doi.org/10.1186/s12887-024-04977-8>
- Partanen, L. (2021). *Communication, narration, and reading and spelling skills in primary school-aged children born with fetal growth restriction*. [Doctoral Dissertation, University of Oulu]. <https://urn.fi/URN:ISBN:9789526229003>
- Pérez-Pereira, M. (2021). Prevalence of language delay among healthy preterm children, language outcomes and predictive factors. *Children*, 8(4), 282. <https://doi.org/10.3390/children8040282>
- Preston, J. L., Frost, S. J., Mencl, W. E., Fulbright, R. K., Landi, N., Grigorenko, E., ... & Pugh, K. R. (2010). Early and late talkers: school-age language, literacy and neurolinguistic differences. *Brain*, 133(8), 2185–2195. <https://doi.org/10.1093/brain/awq163>
- Ream, M.A., Lehwald, L. (2018). Neurologic Consequences of Preterm Birth. *Curr Neurol Neurosci Rep*, 18(48). <https://doi.org/10.1007/s11910-018-0862-2>
- Rescorla, L. (1989). The Language Development Survey: A screening tool for delayed language in toddlers. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 54(4), 587–599. <https://doi.org/10.1044/jshd.5404.587>
- Rescorla, L. (2002). Language and reading outcomes to age 9 in late-talking toddlers. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2002/028\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2002/028))
- Rescorla, L., Roberts, J., & Dahlsgaard, K. (1997). Late talkers at 2: Outcome at age 3. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 40(3), 556–566. <https://doi.org/10.1044/jslhr.4003.556>
- Richards, J. L., Drews-Botsch, C., Sales, J. M., Flanders, W. D., & Kramer, M. R. (2016). Describing the shape of the relationship between gestational age at birth and cognitive development in a nationally representative US birth cohort. *Paediatric and Perinatal Epidemiology*, 30(6), 571–582. <https://doi.org/10.1111/ppe.12319>

- Rice, M. L., Taylor, C. L., & Zubrick, S. R. (2008). Language outcomes of 7-year-old children with or without a history of late language emergence at 24 months. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 51(2), 394–407. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2008/029\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2008/029))
- Rutter, M., Caspi, A., Fergusson, D., Horwood, L. J., Goodman, R., Maughan, B., ... & Carroll, J. (2004). Sex differences in developmental reading disability: new findings from 4 epidemiological studies. *Jama*, 291(16), 2007–2012. <http://doi.org/10.1001/jama.291.16.2007>
- Sansavini, A., Guarini, A., Justice, L. M., Savini, S., Broccoli, S., Alessandrini, R., & Faldella, G. (2010). Does preterm birth increase a child's risk for language impairment? *Early Human Development*, 86(12), 765–772. <https://doi.org/10.1016/j.earlhumdev.2010.08.014>
- Sansavini, A., Favilla, M. E., Guasti, M. T., Marini, A., Millepiedi, S., Di Martino, M. V., ... & Lorusso, M. L. (2021). Developmental language disorder: Early predictors, age for the diagnosis, and diagnostic tools. A scoping review. *Brain Sciences*, 11(5), 654. <https://doi.org/10.3390/brainsci11050654>
- Sansavini, A., Pentimonti, J., Justice, L., Guarini, A., Savini, S., Alessandrini, R., & Faldella, G. (2014). Language, motor and cognitive development of extremely preterm children: modeling individual growth trajectories over the first three years of life. *Journal of Communication Disorders*, 49, 55–68. <https://doi.org/10.1016/j.jcomdis.2014.02.005>
- Sentenac, M., Benhammou, V., Aden, U., Ancel, P. Y., Bakker, L. A., Bakoy, H., ... & Zeitlin, J. (2021). Maternal education and cognitive development in 15 European very-preterm birth cohorts from the RECAP Preterm platform. *International Journal of Epidemiology*, 50(6), 1824–1839. <https://doi.org/10.1093/ije/dyab170>
- Sentenac, M., Johnson, S., Charkaluk, M. L., Sjöppanen, A. V., Aden, U., Cuttini, M., ... & Zeitlin, J. (2020). Maternal education and language development at 2 years corrected age in children born very preterm: results from a European population-based cohort study. *J Epidemiol Community Health*, 74(4), 346–353. <https://doi.org/10.1136/jech-2019-213564>
- Singer, L. T., Siegel, A. C., Lewis, B., Hawkins, S., Yamashita, T., & Baley, J. I. L. L. (2001). Preschool language outcomes of children with history of bronchopulmonary dysplasia and very low birth weight. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 22(1), 19–26. <https://doi.org/10.1097/00004703-200102000-00003>
- Singleton, N. C. (2018). Late talkers: Why the wait-and-see approach is outdated. *Pediatric Clinics*, 65(1), 13–29. <https://doi.org/10.1016/j.pcl.2017.08.018>
- Skiöld, B., Alexandrou, G., Padilla, N., Blennow, M., Vollmer, B., & Ådén, U. (2014). Sex differences in outcome and associations with neonatal brain morphology in extremely preterm children. *The Journal of Pediatrics*, 164(5), 1012–1018. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2013.12.051>
- Stolt, S., Klippi, A. N. U., Launonen, K., Munck, P., Lehtonen, L., Lapinleimu, H., & Haataja, L. (2007). Size and composition of the lexicon in prematurely born very-low-birth-weight and full-term Finnish children at two years of age. *Journal of Child Language*, 34(2), 283–310. <https://doi.org/10.1017/S0305000906007902>

- Szele A. Sz. (2023). *Koraszülött gyermekek korrigáltan 1 és 2 éves pszichomotoros fejlődési jellegzetességei: prospektív kohorsz vizsgálat*. [Doktori disszertáció, Debreceni Egyetem]. <https://dea.lib.unideb.hu/items/74727ca3-6f0a-4e86-a29a-7507e4835006>
- Szele, A. S., & Nagy, B. E. (2017). A bántalmazás és a koraszülés összefüggései a kétéves kori pszichomotoros fejlődés tükrében. *Orvosi Hetilap*, 158(25), 976–983. <https://doi.org/10.1556/650.2017.30772>
- Taskila, H. L., Heikkinen, M., Yliherva, A., Välimaa, T., Hallman, M., Kaukola, T., & Kallankari, H. (2022). Antenatal and neonatal risk factors in very preterm children were associated with language difficulties at 9 years of age. *Acta Paediatrica*, 111(11), 2100–2107. <https://doi.org/10.1111/apa.16501>
- The jamovi project (2023). *jamovi* (Version 2.3.28) [Computer Software]. Retrieved from <https://www.jamovi.org>
- Tseng, W. L., Chen, C. H., Chang, J. H., Peng, C. C., Jim, W. T., Lin, C. Y., ... & Taiwan Premature Infant Follow-up Network. (2023). Risk Factors of Language Delay at Two Years of Corrected Age among Very-Low-Birth-Weight Preterm Infants: A Population-Based Study. *Children*, 10(2), 189. <https://doi.org/10.3390/children10020189>
- Twilhaar, E. S., Wade, R. M., De Kieviet, J. F., Van Goudoever, J. B., Van Elburg, R. M., & Oosterlaan, J. (2018). Cognitive outcomes of children born extremely or very preterm since the 1990s and associated risk factors: a meta-analysis and meta-regression. *JAMA Pediatrics*, 172(4), 361–367. <http://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2017.5323>
- Uria-Avellanal, C., Marlow, N., & Rennie, J. M. (2013, August). Outcome following neonatal seizures. *Seminars in Fetal and Neonatal Medicine*, 18(4), 224–232. WB Saunders. <https://doi.org/10.1016/j.siny.2013.01.002>
- Van Lierde, K. M., Roeyers, H., Boerjan, S., & De Groote, I. (2009). Expressive and receptive language characteristics in three-year-old preterm children with extremely low birth weight. *Folia Phoniatrica et Logopaedica*, 61(5), 296–299. <https://doi.org/10.1159/000238401>
- van Noort-van der Spek, I. L., Franken, M. C. J., & Weisglas-Kuperus, N. (2012). Language functions in preterm-born children: a systematic review and meta-analysis. *Pediatrics*, 129(4), 745–754. <https://doi.org/10.1542/peds.2011-1728>
- van Westering-Kroon, E., Huizing, M. J., Villamor-Martínez, E., & Villamor, E. (2021). Male disadvantage in oxidative stress-associated complications of prematurity: a systematic review, meta-analysis and meta-regression. *Antioxidants*, 10(9), 1490. <https://doi.org/10.3390/antiox10091490>
- Varga, Z., Garami, L., Ragó, A., Honbolygó, F., & Csépe, V. (2019). Does intra-uterine language experience modulate word stress processing? An ERP study. *Research in Developmental Disabilities*, 90, 59–71. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2019.04.011>
- Varga, Z., Ragó, A., Honbolygó, F., & Csépe, V. (2021). Disrupted or delayed? Stress discrimination among preterm as compared to full-term infants during the first year of life. *Infant Behavior and Development*, 62, 101520. <https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2020.101520>
- Wachtel, E. V., Zaccario, M., & Mally, P. (2015). Impact of respiratory morbidities on neurodevelopmental outcome of late preterm infants. *American Journal of Perinatology*, 1164–1168. <https://doi.org/10.1055/s-0035-1551673>

MELLÉKLETEK

1. melléklet. Az átlagos és megkésett kognitív fejlődésű (ÁK és MK) csoportok összehasonlítása a perinatális rizikófaktorok mentén

Paraméterek	Átlagos kognitív fejlődésű csoport (ÁK) (<i>n</i> = 63)	Megkésett kognitív fejlődésű csoport (MK) (<i>n</i> = 22)	<i>p</i>	<i>r</i>
Gesztációs kor (hét)	30,03 ± 2,57	27,91 ± 2,94	0,004	-0,41
Születési súly (gramm)	1318,17 ± 446,58	1083,82 ± 428,33	0,029	-0,32
Édesanya életkora (év) ^a	33,82 ± 5,45	30,17 ± 8,64	0,285	-0,3
Anya végzettsége	0–8 osztály: 1 szakképzettség érettségi nélkül: 3 érettségi: 15 egyetemi/főiskolai diploma: 36	0–8 osztály: 4 szakképzettség érettségi nélkül: 3 érettségi: 6 egyetemi/főiskolai diploma: 4	0,002	
Apa végzettsége	0–8 osztály: 2 szakképzettség érettségi nélkül: 4 érettségi: 19 egyetemi/főiskolai diploma: 26	0–8 osztály: 3 szakképzettség érettségi nélkül: 6 érettségi: 8 egyetemi/főiskolai diploma: 1	< 0,001	
Szülés módja (császármetszés) ^b	56 (88,9%)	19 (86,4%)	0,673	

Paraméterek	Átlagos kognitív fejlődésű csoport (ÁK) ($n = 63$)	Megkésett kognitív fejlődésű csoport (MK) ($n = 22$)	p	r
Apgar-értékek				
1 perces ^c	7,24 ± 1,84	5,9 ± 2,3	0,014	-0,35
5 perces ^d	8,84 ± 1,17	8,1 ± 1,14	0,005	-0,39
Invazív légzéstartámogatás (nap) ^e	2,67 ± 7,93	4,76 ± 7,83	0,251	0,14
Noninvazív légzéstartámogatás (nap) ^f	10,11 ± 13,57	14,1 ± 14,58	0,286	0,16
Légzéstartámogatás összesen (nap) ^g	12,78 ± 16,93	18,86 ± 20,01	0,346	0,14
RDS ^h	40 (63,5%)	15 (68,2%)	0,602	
Szepszis ⁱ	10 (15,9%)	6 (27,3%)	0,197	
BPD ^j	7 (11,1%)	6 (27,3%)	0,072	
IUGR ^k	15 (23,8%)	5 (22,7%)	1,000	
Újszülöttkori görcs ^l	4 (6,4%)	5 (22,7%)	0,033	
IVH ^m	7 (11,1%)	5 (22,7%)	0,150	
NEC ⁿ	8 (12,7%)	2 (9,1%)	1,000	

Jegyzet: A leíró értékek átlagként ± szórás vagy a résztvevők számában (százalékos gyakoriság) reprezentáltak. A p érték a Mann–Whitney- és Fisher-féle egzakt tesztek szignifikanciaszintjét, az r érték a Mann–Whitney-teszt hatásméretét jelöli. Dőlt és félkövér formátumban szerepelnek a szignifikáns ($p < 0,05$) eredmények.

Rövidítések: RDS, respirációs distressz-szindróma; BPD, bronchopulmonális diszplázia; IUGR, intrauterin növekedési visszamaradás; IVH, intraventrikuláris haemorrhagia; NEC, necrotizáló enterocolitis.

^a n (átlagos kognitív fejlődésű csoport) = 22, n (megkésett) = 6

^b n (megkésett kognitív fejlődésű csoport) = 20

^c n (átlagos kognitív fejlődésű csoport) = 62, n (megkésett kognitív fejlődésű csoport) = 21

^d n (átlagos kognitív fejlődésű csoport) = 61, n (megkésett kognitív fejlődésű csoport) = 21

^{e–g} n (megkésett kognitív fejlődésű csoport) = 21

^h n (megkésett kognitív fejlődésű csoport) = 21

^{i–n} n (megkésett kognitív fejlődésű csoport) = 20

MÓDSZERTANI ÁTTEKINTÉSEK

A RORSCHACH PERFORMANCE ASSESSMENT SYSTEM (R-PAS) IGAZSÁGÜGYI ALKALMAZÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

SZABÓ-MÚHELYI Viktória
viktoria.muhelyi@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: A klinikai szakpszichológia alkalmazott területei közé tartozik az igazságügyi pszichológia, a szakértői munka végzése. A magyar szakértői tevékenység során kiemelt szerepe van a Rorschach-próbának, azonban egységes módszertani ajánlásokat nem találni a magyar szakirodalomban. Ennek ellenére a tintafolt-teszt az elmúlt évtizedekben számos kutatás tárgyát képezte a nemzetközi irodalomban, és az irányelvekkel összefüggően megjelent az igény a teszt evidence-based használatára. Az exneri hagyományokat megújító, azok empirikus megvizsgálásával foglalkozó kutatócsoport 12 évvel ezelőtt publikálta a Rorschach Performance Assessment System (R-PAS) alapjait, módszertanát. Jelen tanulmány célja ezen szisztéma igazságügyi alkalmazásának ismertetése. Bemutatásra kerülnek az igazságügyi munkára vonatkozó nemzetközi ajánlások, a Rorschach-próba evidence-based igazságügyi használata, valamint a hazai szakértői vizsgálatok során előforduló leggyakoribb kérdések R-PAS rendszeren alapuló megválaszolása. A tanulmány felhívja a figyelmet a Rorschach-próba korszerű használatára, egyúttal segítséget jelenthet a magyar igazságügyi szakértőknek.

Kulcsszavak: Rorschach, R-PAS, igazságügyi szakértés, igazságügyi klinikai szakpszichológia

BEVEZETÉS

A klinikai szakpszichológia egyik alkalmazott területe az igazságügyi pszichológia, a szakértői munka végzése [ld. legfontosabb jogszabályokat: 2016. évi XXIX. tv. az igazságügyi szakértőkről, 9/2006. (II. 27.) IM rendelet az igazságügyi szakértői területekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai

feltételekről, és a 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet az igazságügyi szakértői működésről]. A Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara (MISZK) az 5/2020. Módszertani levelében határozza meg az igazságügyi klinikai és mentálhigiéniai felnőtt és gyermek szakpszichológia szakértői tevékenységének részleteit (Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara, 2020). A módszertani levél kiemelt jelentőséget tulajdonít

a Rorschach-próbának, lehetőséget teremt az egy éven belüli ismételt tesztfelvételle, azonban – szakértői szempontból indokolható módon – nem részletezi a teszt értelmezésének keretrendszerét, a vizsgálati kérdéshez kapcsolódó mutatókat, skálákat. Jelen tanulmányban a Rorschach-teszt igazságügyi alkalmazhatósága és evidence-based használata áll a fókuszban.

A RORSCHACH-PRÓBA EMPIRIKUS MEGALAPOZOTTSÁGA

A tesztet Hermann Rorschach svájci pszichiáter dolgozta ki, majd publikálta 1921-ben, mint „formaértelmezési” próba: a vizsgálati személynek jelentés nélküli foltoknak kell jelentést adnia (Mérei, 2002). A Rorschach-próba alapvetően egy klinikai pszichodiagnosztikai módszer, számos fontos információt megtudhatunk az adott ember személyiség-, viselkedés- és gondolkodásbeli (pl. pszichózis, személyiségzavar, impulzuskontroll zavara, trauma, stb.) jellemzőiről (Csigó, 2018). Megjelenése óta, az elmúlt száz évben a módszert rendszeresen alkalmazzák, és habár ezalatt több kritika érte (Garb, 1999; Wood et al., 2001), napjainkban is igen népszerű teszt. A személyiségfelmérésekkel foglalkozó nemzetközi szervezet (Society For Personality Assessment) 2005-ben kiadta hivatalos álláspontját (white paper), amelyben összegezván az akkori kutatási eredményeket úgy nyilatkoztak, hogy a Rorschach-próba hasonló reliabilitással és validitással rendelkezik, mint más, általánosan elfogadott személyiségvizsgáló eljárás. A fentiekben túl kiemelik, hogy felelősségteljes használat mellett a teszt megfelelő és megalapozott eredményeket tud mutatni (Board

of Trustees of the Society for Personality Assessment, 2005).

Miután a teszt létjogosultsága tisztázott, a következő kérdés az, hogy hogyan lehet a Rorschach-próbát jól használni. Az utóbbi évtizedekben a terápiás intervenciók mellett a pszichológiai vizsgálatok is egyre növekvő szerepet kaptak az evidence-based gyakorlat szempontjából (Bornstein, 2017; Otto & Heilbrun, 2002). A szakmai ajánlások alapján a hatékony felmérés alapja nem csupán a megfelelő, sztenderdizált mérőeszköz használata, hanem a klinikai gyakorlat, tapasztalatok és páciens jellemzőinek (nem, életkor, szociokulturális, vallási és egyéb fontos tulajdonságok) figyelembevétele (American Psychological Association, 2006). Emellett az evidence-based pszichológiai vizsgálat során változatos információforrásból származó adatok kerülnek integrálásra, valamint a vizsgált probléma kontextuális, a funkciók kategorikus és dimenzionális értelmezése is megtörténik (Wright et al., 2022).

A nemzetközi és hazai Rorschach-gyakorlatot összehasonlítva jelentős eltérést láthatunk a kiértékelés és az értelmezés alapjául szolgáló szisztémában. A nemzetközi szakirodalomban az 1970-es évektől kezdve az Exner-féle keretrendszerben (Comprehensive System) történő értelmezést ajánlják (Exner, 1974), mert fő jellemzője az empirikus alátámasztottság, számszerűsítés, aminek a segítségével lehetőségünk van kutatási hipotézisek megválaszolására, diagnosztikus kategóriákban való gondolkodásra (Császár-Nagy, 2020a). A fentiek ellenére azonban az európai szakemberek a hagyományos, Hermann Rorschach alkotta módszertant tekintik meghatározónak, így hazánkban mind az egyetemi pszichológusképzésben, mind

a klinikai szakpszichológus képzésben az ezen alapuló Mérei-féle keretrendszer számít alapvetőnek (Császár-Nagy, 2020b). A Rorschach-próba magyar sztenderdjét 1989-ben publikálták (Vargha, 1989), amely revíziója 2007–2014 között, közel 10 évvel ezelőtt készült (Molnár, 2020). A szerző és kutatócsoportja szerette volna a nemzetközileg is elismert exneri rendszer magyar alapjait lerakni, azonban úgy látták, hogy a Mérei-féle és az Exner-féle rendszer között áthidalhatatlan különbségek vannak, így ettől végül eltekintettek (Molnár, 2020).

A RORSCHACH TELJESÍTMÉNY ÉRTÉKELÉS RENDSZER (R-PAS)

Az elmúlt évtizedekben nemzetközi szinten tovább nőtt az igény az evidencia alapú vizsgálatok iránt, amelynek eredményeként kifejlesztették az exneri rendszer megújításán alapuló Rorschach Teljesítmény Értékelés Rendszert, az „R-PAS”-t (Meyer & Eblin, 2012). A „teljesítmény” kifejezés hallatán a szakemberek többsége az intelligencia felmérésére irányuló eljárásokra gondolhat, azonban fontos tisztázni, hogy ez jelen esetben a vizsgálati személy teszthelyzet közben nyújtott idiografikus működésének komplex értékelését jelenti: „azt látni, amit a személy tesz, nem pedig azt, amit elmondása szerint tesz” (Meyer et al., 2023, p. 1.). Ez az új értelmezési keretrendszer teljes mértékben evidenciákon alapul, nemzetközi szintű, folyamatosan frissített normatív adatbázissal rendelkezik. A referenciaadatokon túl az R-PAS egy kézikönyv formájában segít az egységes vizsgálatvezetés, jelölés és értelmezés elsajátításában. Részletes példákkal illusztrálja egy jel küszöb alatti, illetve afeletti

értékét, egységes terminológiát és betűkódokat használ (Meyer et al., 2023). A Mérei-féle rendszert használóknak újdonságot jelenthet az úgynevezett válasz–szám optimalizált (R-Optimized) tesztfelvétel, amely révén jelentős mértékben csökken annak az esélye, hogy a jegyzőkönyv értelmezhetetlen a túl kevés vagy túlzottan bonyolult, a túl sok válaszsám miatt (Nagy & Császár-Nagy, 2020).

A jelölések, mutatók az exneri rendszeren alapulnak (amelyből az R-PAS csak azokat tartotta meg, amelyek bizonyos mértékig empirikusan megalapozottak), vagy olyan új változók, amelyek érvényességét az elmúlt évek kutatási eredményei bizonyítják. Az eredmények értelmezése során a magas validitással rendelkező mutatók, skálák, sztenderd pontok az „1. profiloldalon” szerepelnek, míg a „2. profiloldal” azokat a változókat mutatja be, amelyeknek habár van némi klinikai alátámasztottsága, de gyengébb pszichometriai mutatókkal rendelkeznek (Meyer & Eblin, 2012). A szerzők a pontszámok dimenzionális megközelítését preferálják a kategorikus megközelítés helyett: ha egy adott sztenderd pontérték 90 alá (25. percentilis) vagy 110 felé (75. percentilis) esik, tehát minél inkább eltér az átlagtól, annál jobban tér el a páciens adott attribútuma a tipikustól, ami súlyos esetben klinikai problémához, patológiához vezethet. Az R-PAS megalkotása során az is célja volt a munkacsoportnak, hogy az új normák kevésbé legyenek túlpatologizálóak, mint a korábbiak (Meyer et al., 2023). Hazánkban az utóbbi pár évben láthatunk törekvéseket arra, hogy a szakemberek megismerjék az R-PAS-t: megjelentek ismertető közlemények (Császár-Nagy, 2020a; Nagy & Császár-Nagy, 2020), az R-PAS kézikönyv hivatalos

magyar verziója (Meyer et al., 2023), illetve 2021 ősztől hivatalos magyar R-PAS képzést szerveznek (R-PAS®, 2023).

Az R-PAS, mint új átfogó keretrendszer, lehetőséget teremt arra, hogy a Rorschach-próbát a lehető legkorszerűbben és empirikusan megalapozottan használják a szakemberek. A következő kérdés az, hogy hogyan lehet egy olyan speciális területen, mint az igazságügyi pszichológia, a lehető legadekvátábban használni. Habár a Rorschach-próba egy klinikai mérőeszköz, általánosságban elmondható, hogy igazságügyi keretek között is segíthet feltárni az egyén személyiségének szerveződését, gondolkodásának jellegzetességeit, realitáshoz való viszonyát, illetve ezek sérülését (Weiner, 2013).

Ahogy azonban fentebb kifejtésre került, a nemzetközi irányelvek a pszichológiai vizsgálatra, felmérésre is evidence-based ajánlásokat fogalmaznak meg (American Psychological Association, 2006). Kiemelendő Piotrowski (1996) közel harmincéves közleménye, amelyben négy ajánlást fogalmaz meg a Rorschach-próba igazságügyi területen való alkalmazására:

- fontos az adatok megfelelő kiértékelési rendszerben történő elemzése (lásd még Ackerman, 2010),
- az eredményeket más tesztekéből és klinikai megfigyelésből származó tapasztalattal is alá kell támasztani,
- a teszt erősségeire és limitációira egyaránt tekintettel kell lenni,
- a teszt kiértékelését végző szakember legyen jártas a téma régi és friss szakirodalmában.

A nemzetközi szakirodalomban kifejezett ajánlásokat találhatunk az igazságügyben használt pszichológiai vizsgálóeljárásokkal kapcsolatban (American

Psychological Association, 2013; Archer et al., 2016)

- az alkalmazott mérőeszköz legyen szterderdizálva,
- rendelkezzen elfogadható validitási és reliabilitási mutatókkal,
- eltérő szociokulturális háttérrel rendelkező vizsgálati személyek esetén is jól használható legyen, valamint
- rendelkezzen normatív (klinikai és nem klinikai) adatokkal az eredmények értelmezése érdekében.

A mérőeszköz sajátosságain túl igazságügyi területen való munkára a nemzetközi irodalomban a több módszeres megközelítést (multi method assessment = MMA) ajánlja (Erard, 2017), ami a fentebb hivatkozott Piotrowski (1996) közleményben megfogalmazottakkal hasonlóan a különböző forrásokból nyert adatok integrálását hangsúlyozza. Egy mérőeszköz, akár önkitöltős kérdőív vagy teljesítményteszt, lehet akár mennyire korszerű, önmagában nem képes az igazságügyi szakértői kérdésre választ adni. Ideális esetben tehát minden adatot szisztematikus megközelítésben kell integrálni (megfigyelések, interjúk, kihallgatási jegyzőkönyvek, egészségügyi dokumentációk, tanúvallomások stb). A szakirodalom alapján (Erard, 2017) ennek a megközelítésnek két fő előnye van. Az első, hogy az átfogó felmérés révén egy sokkal teljesebb képet kapunk a vizsgálati személyről, mintha csak önkitöltős teszteket alkalmaznánk. A második, hogy sokféle információforrásból sokféle adat származik, amelyek között gyakran ellentmondásos értékek is szerepelnek. Habár ez nehézséget jelenthet a szakvélemény elkészítése során, a kutatások alapján az egymásnak ellentmondó információk szintetizálása olyan kognitív feldolgozást igényel, amely figyelmesebb

és alaposabb, tehát a tesztadatok kritikusabb és átgondoltabb feldolgozásához járul hozzá (Erard, 2017).

AZ R-PAS A HAZAI IGAZSÁGÜGYI SZAKÉRTŐI MUNKÁBAN

A legújabb evidence-based ajánlások alapján a fentiekben bemutatott R-PAS megfelelő keretrendszerként szolgálhat az igazságügyi munkában. A továbbiakban viszont kérdés lehet, hogy a különböző ügýtípusokhoz, vizsgálati kérdésekhez kapcsolódóan vannak-e jelzésértékű mutatók, pontszámok, szakirodalmi javaslatok. Ennek a megválaszolására a módszertani levélben (MISZK, 2020) tárgyalt legfontosabb vizsgálati kérdések és a hozzájuk kapcsolódó R-PAS mutatók kerülnek bemutatásra (az egyes mutatók kiszámítása és részletes ismertetése nem képezi jelen tanulmány tárgyát, ezekről a magyar kézikönyvből [Meyer et al., 2023] tájékozódhatnak a szakemberek). A kamara módszertani levele (MISZK, 2020) a szakértői tevékenység részleteit a következő nagyobb kategóriákban foglalja össze: VI./3.: Büntető eljárások; VI./4.: Családjogi eljárások; VI./5.: Kártérítési perek és sérelemdíjra irányuló eljárások; VI./6.: Pályaalkalmassági vizsgálatok; VI./7.: Egyéb hatósági eljárások. A következőkben ezek kerülnek részletes ismertetésre.

Büntetőjogi eljárások

A büntetőjogi eljárásokban az igazságügyi pszichológus szakértők felé feltett leggyakoribb kérdések közé tartozik a személyiség szerkezet, a kognitív képességek, érzelmi élet és ehhez kapcsolódó jellemzők felmérése (MISZK, 2020). Viglione

és munkatársai (2022) munkája alapján az akár adaptív, akár maladaptív személyiségvonások felmérése olyan R-PAS mutatók értelmezése segíthet, mint a Complexity, MC, M, TP-Comp, SevCog, FQ-%, WD-%, YTVC', ODL%, MAP/MAHP, AGC. Ezen mutatók széles spektrumot tudnak mutatni a vizsgálati személy pszichés erőfeszítéseiről, alkalmazkodóképességéről, mentalizációs képességről, a gondolkodás jellegzetességeiről, kapcsolódási készségeiről (Meyer et al., 2023). A fentiek mellett vannak olyan kódok, amelyek együttese kifejezetten mentális zavar jelenlétét (EII-3, TP-Comp, WSumCog, SevCog, FQ-%, WD-%, MOR, YTVC', SC-Comp), traumát (EII-3, YTVC', MOR, AGC) vagy a logikátlan, zavart gondolkodást, torzult valóságészlelést (Complexity, M, TP-Comp, WSumCog, SevCog, FQ-%, WD-%) jelzik (Viglione et al., 2022).

Büntetőügyekben fontos szempont lehet a beszámítási képesség vizsgálata, amely a hazai gyakorlatban az igazságügyi elmeorvos szakértő kompetenciájába tartozik, de igazságügyi klinikai szakpszichológus segítségét is gyakran igénybe veszik társszakértőként (Domokos, 2018; 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet). Így a pszichodiagnosztikai vizsgálatok eredményei, különösen a fent részletezett mutatók segíthetik a szakértőket a döntéshozatali munkában. Az R-PAS Percepció és gondolkodási problémák tartomány alá tartozó változók árnyalt képet tudnak mutatni valóságészlelésről, gondolati dezorganizációról (TP-Comp, WD-%), pszichotikus szintű fogalomalkotási, érvelési vagy gondolat-szervezési hibákról (SevCog). Ezek mellett azonban fontos kérdés lehet a disszimuláció, konfabuláció vagy egyéb olyan motiváció feltárása, ami az eredmények

torzítását célozza. Ehhez már önmagában a válaszsám megfigyelése is hasznos lehet, főleg, ha válaszsám-optimalizált (R-Opt) tesztfelvétel történik. Érdeemes megnézni a biztatások (Pr) számát, mert ha azok hatására is alacsony válaszsám található a jegyzőkönyvben, az motivált torzítás vagy szorongás által vezérelt védekező manőver jele is lehet (Meyer et al., 2023).

A fentiek mellett büntetőügyi vizsgálatok során irányulhat kérdés a vizsgálati személy pszichoszexuális fejlődésére, érzelmi-indulati életére és interperszonális jellemzőire. Az R-PAS Reprezentáció a szelfről és másokról tartományába tartozó mutatókból számos jellemzőre következtethetünk az egyén interperszonális működését illetően. Az egyik ilyen az ODL%, amely jelzi az implicit függésre utaló attitűdöket, amelyek megnyilvánulhatnak mind az oralitásra, a dependenciára, illetve ezek perceptuális tagadására irányuló válaszok formájában (Meyer et al., 2023). A kapcsolati működés jelzései továbbá az emberreprezentációk (GHR, PHR) és a viszonyok egészséges (autonóm) vagy patológiás minősége (MAH-MAP), illetve ezek arányai MAP/MAHP (Meyer et al., 2023).

Igazságügyi keretek között, különösen büntetőügyekben az egyik legfontosabb kérdés lehet a vizsgált személy indulati élete, agresszivitása, impulzivitása. Egy friss irodalomkutatás (de Ruiter, 2021) során a fenti kérdésekre vonatkozóan három mutatót vizsgáltak:

- az agresszív kódok (tartalmak, mozgás, illetve további exneri agresszióval kapcsolatos kódok);
- a fehér válaszok (mennyisége, minősége);
- valamint a forma és színdominált válaszok aránya.

A tanulmányban összegzett eredmények alapján az agresszív tartalmak (AGC) megjelenése pozitív prediktora számos antiszociális személyiségvonásnak, míg a morbid tartalom (MOR) a borderline személyiségvonások szignifikáns előrejelzője. A legújabb nemzetközi irodalom (Viglione et al., 2022) szintén az AGC menti értelmezést javasolja, mert a forenzikus és normatív mintákban összehasonlítva az agresszív mozgás (AGM) nem mutat szignifikáns különbséget. Az AGC nevű változó jelzi azokat a tartalmakat, amelyek veszélyesek, károsak vagy rosszündulatúak. Megjelenésük a jegyzőkönyvben jelezhet egyrészt az agresszióval, hatalommal való azonosulást, másrészt ennek egy társadalmilag elfogadhatóbb megjelenési formáját (versengés, foglalkozásválasztás), vagy harmadrészt az agressziótól való félelmet, esetleg a két véglet közti ingadozást (Meyer et al., 2023). Emellett az elmúlt évek kutatásai megerősítik, hogy az agresszív tartalmak megjelenése nem egyértelműen csak agresszív késztetésekre, antiszociális viselkedésre, hanem az áldozattá válástól való félelemre is utalhat (de Ruiter, 2021). A változó értelmezésekor fokozottan fontos szerepe van a kontextuális információk elemzésének, mert a pozitív benyomáskeltésre való törekvés során elképzelhető, hogy a vizsgálati személy el tudja fojtani, vagy esetleg tagadja az agresszív érdeklődést, hogy kevésbé agresszívnek mutassa be magát (Viglione et al., 2022).

Az agresszív kódok mellett a fehér árcára adott válaszok és a forma-színválaszok aránya is több kutatás tárgyát képezte. Megfontolandó lehet a szín és formadominált válaszok arányát értékelni (FC:CF+C), mert a mutató szignifikáns kapcsolatban áll az érzelmi impulzivitással (Mihura et al.,

2013). Habár a fehér válaszok hagyományosan az oppozíciót, makacsságot jelezhetik, ennek ellenére Mihura és munkatársai (2013) nem találtak szignifikáns kapcsolatot a kettő között.

Esetvignetta

Corine de Ruiter (2021) tanulmányában bemutat egy esetet: a 20 éves, zárkózott és félénk egyetemista fiú emberölés miatt került börtönbe, illetve igazságügyi kivizsgálásra. A fiú a vele egy házban élő lányhoz próbált közeledni, aki azonban nem kívánt romantikus kapcsolatba lépni vele. Ez a visszaütés tovább fokozta az amúgy hónapok óta tartó depresszív tüneteit, öngyilkos gondolatait, ami hatására elhatározta, hogy szuicidálni fog. Nagy mennyiségű alkohol fogyasztását követően felment a lányhoz, egy késsel több sérülést okozott a lánynak, aki az életéért könyörgött a fiúnak. Ez váratlanul kizökkentette őt, amelyet követően felszaladt a tetőre, mentőt hívott a lányhoz, ezután szuicidálni akart, de nem tudta megtenni. Végül a rendőrség fogta el a közeli vonatállomáson. A Rorschach-próba alapján gondolkodási és észlelési zavarokra vonatkozó mutatói (EII-3, TP-Comp, WSumCog, SevCog, WD-%) egy vagy két szórással is az átlag felettiek voltak; illetve elmosódott határok, éretlen és maladaptív emberreprezentációk, valamint szegényes érzelmszabályozási készségek jelzései voltak láthatóak. Az átfogó pszichodiagnosztika során kiderült, hogy a súlyos érzelmszabályozási nehézségei voltak, emellett depresszív és obszesszív-kompulzív személyiségjegyek is felfedezhetőek voltak.

Családügyi eljárások

A családügyi eljárások során a leggyakoribb kérdések a szülői felügyelet megoszlására, kapcsolattartási szabályozásokra, gyermekelhelyezésre, nevelési alkalmasságra és örökbefogadásra irányulnak (MISZK, 2020). A módszertani levél alapján a nevelésre való alkalmasság azt jelenti, hogy a személy rendelkezik az érzelmi, gondolkodási és viselkedésszabályozási, alkalmazkodási képességekkel, érzelmi gazdagsággal és a realitáshoz való viszonya megtartott.

Viglione és munkatársai (2022) összefoglaló tanulmányából ismét nagy jelentősége van a gondolkodás és valóságészlelés minőségét jelző mutatóknak (Complexity, M, TP-Comp, WSumCog, SevCog, FQ-%, WD-%), viszont itt kiemelendő továbbá a feszültségtűrés és stresszel való megküzdés színvonalát mutató mérőszámok fontossága.

Az R-PAS profil Stressz- és distressz tartományában szereplő változók jelezhetik a stresszel való maladaptív megküzdés olyan formáit (m, Y, YTVc'), mint az ingerültség, diszfória, tehetetlenség, szorongás. Az előzőek mellett az embermozgások (M) és a súlyozott színválaszok (MC) aránya is jelzésértékkel bír: a pszichológiai aktivitás, az erőforrások és megküzdés minőségéről adhat támpontokat (Meyer et al., 2023). A szülők és gyermek viszonyának felmérése érdekében itt is fontos szerepe lehet az interperszonális stílus feltárásában hasznos mutatók (ODL%, MAP-MAH, MAP/MAHP) értelmezésének (Viglione et al., 2022).

Kártérítési perek, sérelemdíjra irányuló eljárások

Kártérítési perek esetén általában az igazságügyi pszichiáter szakértő az elsődlegesen bevont szakember, de traumához, érzelmi veszteséghez, közúti balesethez kapcsolódóan pszichológus szakértőre is szükség lehet. Ilyen esetekben a leggyakoribb vizsgálati kérdések arra irányulnak, hogy a vizsgálati személy pszichés státuszában megjelenik-e valamilyen zavar, amely a történetekkel (pl. hozzátartozó vagy egészség elvesztése, maradandó fogyatékoság) összefüggésben állhat (MISZK, 2020).

A Rorschach-teszt önmagában nehezen bizonyítja egy trauma tényét, sokkal inkább lehetőséget teremt arra, hogy a vizsgált személy (az önkítöltős kérdőívekkel szemben) indirekt módon kommunikálja az esetleges traumával kapcsolatos képzeteket, gondolatokat, érzelmeket (Csigó, 2018). Viglione és munkatársai (2012) egy korábbi munkájukban a trauma vizsgálatához kapcsolódóan öt szempontot javasolnak:

- kognitív beszűkülés,
- trauma vonatkozású képzetek,
- trauma vonatkozású kognitív zavarok,
- stresszreakciók és
- disszociáció.

Esetvignetta

Egy friss esettanulmányban (Morales & Viglione, 2023) olvashatunk egy veterán férfiről, aki emberrablás és szexuális erőszak miatt komplex és átfogó igazságügyi vizsgálaton vett részt. A férfival több interjú, alapos megfigyelés, önkítöltős tesztek és Rorschach-próba felvétele is történt. A szerzők az eredményeket a traumához

kapcsolódó változók (Viglione et al., 2012) mentén elemezték, és súlyos poszttraumatisztikus jegyeket (traumához kapcsolódó képzetek, az emberi kapcsolatok zavara, disszociáció, távolítások, valóságtesztelés zavara) találtak. A tanulmány szerint a trauma tünetei a vizsgált személy önkontrolljának és döntéshozási képességeinek csökkenéséhez, disszociációhoz, sérült valóságészleléshez, valamint az érzelmszabályozás zavarához vezethettek, ami hatására a férfi a bűncselekményt elkövette (a PTSD mellett a vizsgált személy disszociatív személyiségzavar diagnózist is kapott).

A fentiek mellett a balesetekhez, traumákhoz kapcsolódó vizsgálati kérdéseknél kifejezetten nagy jelentősége van a pre-morbid személyiségnek, ezért minden előző vizsgálati eredmény hasznos lehet (korábbi vélemények, társadalmi aktivitás, tanúvallomások). A Viglione és munkatársai (2022) által készített összefoglaló tanulmány alapján az R-PAS eredmények a múltra és jövőre irányuló kérdések tekintetében akkor lehetnek informatívak, ha az adott változó stabil, és más információforrások is megerősítik (pl. zárójelentések, korábbi teszteredmények).

A balesethez, traumához kapcsolódó vizsgálat esetén tehát a személyiségszerkezetre vonatkozó fentebb kifejtett mutatókon kívül érdemes lehet a stresszkezeléshez, rezilienciához kapcsolódó változókat értékelni (MC, AGC, EII-3, YTVC', MOR, ODL%, MAP/MAHP vagy MAP-MAH), valamint felmérni az esetleges szuicid rizikót, öndesztruktív tendenciákat (SC-Comp; (Meyer et al., 2023). Amennyiben bebizonyosodik a károsodás a szakértő maga is javasolhatja a pszichoterápia szükségességét (MISZK, 2020).

Egyéb eljárások

A módszertani levél a fentebb részletezett leggyakoribb eljárások mellett egyéb eseteket is említ, ahol pszichológus szakértőre is szükség lehet. Egyrészt a 6/2020. (V. 25.) IM rendelet alapján a kamarai levél lehetővé teszi, hogy bizottsági tagként igazságügyi pszichológus szakértő is részt vegyen bírói pályaaalkalmassági vizsgálat elvégzésében. Másrészt egyéb hatósági kirendelés során közlekedésben való részvételre való képesség vagy bizonyos munkakörök betöltésére való alkalmasság vizsgálatában is felkérhető klinikai szakpszichológus szakértő. A pályaaalkalmassági vizsgálatok során a pszichológus szakértőnek azt kell vizsgálnia, hogy az adott személy kellő biztonsággal és felelősséggel képes részt venni a munkájában, például a közlekedésben.

A műszeres vizsgálatok (figyelemteszt, monotóniatűrés, intelligencia stb.) mellett a személyiség olyan aspektusait kell elemezni, mint az önkontroll, az alkalmazkodóképesség minősége, az érzelmi és indulati élet, az agresszióra való hajlam, a felelősségtudat és a pszichés kifáradás (Bálint, 2020). Ezek vizsgálatához érdemes az R-PAS stresszkezeléshez és feszültségtűréshez, gondolkodáshoz, valóságészleléshez és döntéshozási képességekhez kapcsolódó, valamint az agresszivitással foglalkozó mutatóit értékelni (Complexity, M, MC, TP-Comp, WSumCog, SevCog, FQ-%, WD-%, EII-3, YTVIC, MOR, ODL%, MAP/MAHP, AGC).

ÖSSZEFOGLALÁS

A fenti bekezdések alapján jól látható, hogy a különböző eljárástípusok során a személy számos pszichés jellemzője vizsgálható. Ezek között lehetnek átfedések, illetve lehet, hogy egy kérdés egy specifikus attribútumra vonatkozik. Az 1. táblázat a gyakran vizsgált pszichés konstruktumokat és a hozzájuk tartozó R-PAS mutatókat foglalja össze. A táblázat saját szerkesztés, Viglione és munkatársai (2022) publikációja alapján készült.

Az előzőekben részletezettekén túl bármilyen helyzetben előfordulhat, hogy a szakértői vizsgálat során a vizsgálati személy pozitív benyomáskeltésre, disszimulációra vagy éppen ellenkezőleg, negatív képeltetésre, szimulációra törekszik. Az önbevalláson alapuló, papírceruza tesztekkel szemben a Rorschach-változók kevésbé vannak kitéve ezek befolyásoló hatásának (Viglione et al., 2022).

Összefoglalva elmondható, hogy az alábbi ajánlások figyelembevételével érdemes dolgozni, ha igazságügyi szakértés során Rorschach-próba felvétele történik (American Psychological Association, 2013; Erard, 2017; Piotrowski, 1996; Viglione et al., 2022):

- Az Amerikai Pszichológiai Társaság (2013) irányelvei alapján gondos és képzett használat mellett a Rorschach-próba alkalmas igazságügyi kontextusban való alkalmazásra.
- A nemzetközi (főleg Egyesült Államok) tapasztalatok alapján a bírók nem tesznek különbséget az egyes Rorschach-keletrendszerek között. A rendelkezésre álló szisztémák közül az R-PAS a leginkább empirikusan alátámasztott, így alkalmazása a leginkább elfogadható.

1. táblázat. Igazságügyi szakértés során gyakran vizsgált pszichológiai konstruktumok és a hozzájuk kapcsolódó R-PAS változók.

Saját szerkesztés, forrás: Viglione és munkatársai (2022)

Vizsgálati konstruktumok	R-PAS változók
(Mal)adaptív személyiségvonások	Complexity, MC, M, TP-Comp, SevCog, FQ-%, WD-%, YTVC', ODL%, MAP/MAHP, AGC
Mentális zavar jelenléte	EII-3, TP-Comp, WSumCog, SevCog, FQ-%, WD-%, MOR, YTVC', SC-Comp
Gondolkodási, észlelési zavar jelenléte, valóság-észlelés pontossága, döntéshozási képességek	Complexity, M, TP-Comp, WSumCog, SevCog, FQ-%, WD-%
Feszültségtűrés, stresszel való megküzdés, reziliencia	MC, AGC, EII-3, YTVC', MOR, ODL%, MAP/MAHP vagy MAP-MAH
Emocionális distressz, hangulatzavar, diszfóriás hangulat, reménytelenség	EII-3, WSumCog, SevCog, YTVC', m, MOR, SC-Comp, AGC
PTSD, trauma	EII-3, YTVC', MOR, AGC
Agresszióval való foglalkozás	AGC
Interperszonális stílus	ODL%, MAP-MAH

- Ahogy semmilyen más pszichológiai teszt, a Rorschach-próba sem használható egy tiszta és egyértelmű, ügyhöz kapcsolódó kérdés nélkül.
- Ahogy más pszichodiagnosztikai vizsgáloeljárások, úgy a Rorschach-próba is a vizsgált személy (például gyanúsított) bizonyos tulajdonságainak, személyiség szerkezetének feltárására alkalmas, nem pedig konkrét bűncselekmény bizonyítására.
- Szakvélemény készítése során minden lehetséges adatforrásból származó információ integrálására kell törekedni. Így az R-PAS alapján nyert adatokat is más tesztekéből és klinikai megfigyelésből származó tapasztalattal is alá kell támasztani.
- Az R-PAS alapján született véleménynek tartalmaznia kell a változók és az összefüggések korlátait, limitációit.
- Az R-PAS nem elfogadható igazságügyi környezetben abban az esetben, ha

a vizsgálatvezető nem eléggé képzett, ha nem megfelelő a vizsgálat lebonyolítása és értelmezése, vagy ha nincs releváns, pszichológiai konstruktumhoz kapcsolódó kérdés.

Habár az elmúlt években számos esettanulmányt publikáltak, amelyben erőszakos bűnelkövető (Nørbech, 2020), esetleg gyilkos vagy sorozatgyilkos (Morales & Viglione, 2023; Schug, 2022); akár családjogi eljárásban gyermek és a szülők (Lee, 2018) R-PAS jegyzőkönyve, profilja kerül ismertetésre, a keretrendszer eddigi legnagyobb hátránya, hogy forenzikus normatív adatai csak gyermekelhelyezési perekből származnak. Kutatások alapján az érintett szülők esetén a legtöbb mutató átlagos értéket mutat, azonban két változót találtak, ami jelentőséggel bírhat: a pozitív benyomásra való törekvés melletti rossz formaválaszok, illetve a kooperatív interakciók és az elfojtott agresszív tartalmak gyakori megjelenése jelzésértékű lehet (Viglione et al., 2022).

Ez egyrészt hasznos lehet a magyar szakembernek, mert hazánkban is kiemelt jelentősége van a klinikai szakpszichológus szakértői vizsgálatnak a gyermekelhelyezési eljárásokban (Hegedűs, 2022). Másrészt felhívja a figyelmet arra, hogy mind nemzetközi, mind hazai szinten fontos lenne újabb

normatív adatokat gyűjteni további klinikai és nem klinikai populációkból. Újabb kutatások és adatgyűjtés által tovább lehet optimalizálni, árnyalni a teszt empirikus megalapozottságát és alkalmazhatóságát.

SUMMARY

POSSIBILITIES FOR THE APPLICATION OF THE RORSCHACH PERFORMANCE ASSESSMENT SYSTEM (R-PAS) IN FORENSIC SETTINGS

Background and aims: The applied fields of clinical psychology include forensic psychology, the conduct of forensic assessment. The Rorschach test has a special role in Hungarian forensic examination, but there are no standard methodological recommendations in the Hungarian literature. Nevertheless, the Rorschach Inkblot Method has been the subject of several research in the international literature in recent decades, and in the context of the guidelines, there has been a demand for evidence-based use of the test. The research group that renewed the Exnerian tradition and carried out various empirical research, published the foundations and methodology of the Rorschach Performance Assessment System (R-PAS) 12 years ago. The purpose of this paper is to describe the application of this system in the forensic context. It presents international recommendations for forensic work, the evidence-based forensic use of the Rorschach test, and the R-PAS-based answers to common questions in forensic assessments. This paper raises awareness of the evidence-based use of the Rorschach test and could be practical aid to Hungarian forensic experts.

Keywords: Rorschach, R-PAS, forensic examination, forensic clinical psychology

IRODALOM

- Ackerman, M. J. (2010). *Essentials of forensic psychological assessment*. John Wiley & Sons.
- American Psychological Association. (2006). Evidence-based practice in psychology. *The American Psychologist*, 61(4), 271–285. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.4.271>
- American Psychological Association. (2013). Specialty guidelines for forensic psychology. *The American Psychologist*, 68(1), 7–19. <https://doi.org/10.1037/a0029889>

- Archer, R. P., Wheeler, E. M. A., & Vauter, R. A. (2016). Empirically supported forensic assessment. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 23(4), 348–364. <https://doi.org/10.1111/cpsp.12171>
- Bálint, T. (2020). A végleges hatályú járművezetéstől eltiltás alóli mentesítés – különös tekintettel a rendkívüli pályaalkalmassági vizsgálatra. *Jogi Fórum Publikáció*. <https://www.jogiforum.hu/publikacio/2022/03/21/a-vegleges-hatalyu-jarmuvezetestol-eltiltas-aloli-mentesites-kulonos-tekinettel-a-rendkivuli-palyaalkalmassagi-vizsgalatra/>
- Board of Trustees of the Society for Personality Assessment. (2005). The status of the Rorschach in clinical and forensic practice: An official statement by the Board of Trustees of the Society for Personality Assessment. *Journal of Personality Assessment*, 85(2), 219–237. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa8502_16
- Bornstein, R. F. (2017). Evidence-Based Psychological Assessment. *Journal of Personality Assessment*, 99(4), 435–445. <https://doi.org/10.1080/00223891.2016.1236343>
- Császár-Nagy, N. (2020a). Quo vadis Rorschach-teszt? A Rorschach-próba múltja, jelene, krízisei, megújulása és jövője. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 75(1), 13–32. <https://doi.org/10.1556/0016.2020.00003>
- Császár-Nagy, N. (2020b). A Rorschach-próba hazai útja. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 75(1), 33–44. <https://doi.org/10.1556/0016.2020.00004>
- Csigó, K. (2018). *A Rorschach-teszt klinikai alkalmazása*. Medicina Könyvkiadó Zrt.
- de Ruiter, C. (2021). The Rorschach and violent crime. *Rorschachiana*, 42(2), 175–195. <https://doi.org/10.1027/1192-5604/a000134>
- Domokos, A. (2018). A belátási képesség a büntetőjogban. In Domokos, A. (Ed.): *5 éves a Büntető Törvénykönyv*. (pp. 39–49). Acta Caroliensia Conventorum Scientiarum Iuridico-Politicarum XXIII. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és jogtudományi Kar.
- Erard, R. E. (2017). Multimethod forensic assessment using the Rorschach in personal injury evaluations. In Erard, R. E., & Evans, F. B. (eds.): *The Rorschach in multimethod forensic assessment: Conceptual foundations and practical applications* (pp. 160–193). Routledge.
- Exner, J. (1974). *The Rorschach: A Comprehensive System*. Wiley.
- Garb, H. N. (1999). Call for a moratorium on the use of the Rorschach Inkblot Test in clinical and forensic settings. *Assessment*, 6(4), 313–318. <https://doi.org/10.1177/107319119900600402>
- Hegedűs, Á. (2022). A szakértő szerepe a személyi állapotot érintő perekben. *Belügyi Szemle*, 70(9), 1763–1792. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.9.3>
- Lee, S. M. (2018). Using R-PAS in family law cases. In Mihura, J. L., & Meyer, G. J. (eds.): *Using the Rorschach Performance Assessment System® (R-PAS®)* (pp. 246–281). Guilford Press.
- Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara. (2020). *A Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara 5/2020. Számú Módszertani levele az igazságügyi klinikai és mentálhigiéniai felnőtt- és gyermek szakpszichológia egyes szakértői vizsgálatairól*. (Hatályos: 2020.12.04. napjától) Letöltve 2023.10.06. <https://misk.hu/index.php/tudastar/kamarai-modszertani-levelek>
- Mérei, F. (2002). *A Rorschach-próba*. Medicina Könyvkiadó Rt.

- Meyer, G. J., & Eblin, J. J. (2012). An overview of the Rorschach Performance Assessment System (R-PAS). *Psychological Injury and Law*, 5(2), 107–121. <https://doi.org/10.1007/s12207-012-9130-y>
- Meyer, G. J., Viglione, D. J., Mihura, J. L., Erard, R. E., & Erdberg, P. (2023). *Rorschach Teljesítmény Értékelés Rendszer R-PAS®*. Medicina Könyvkiadó Zrt.
- Mihura, J. L., Meyer, G. J., Dumitrascu, N., & Bombel, G. (2013). The validity of individual Rorschach variables: Systematic reviews and meta-analyses of the comprehensive system. *Psychological Bulletin*, 139(3), 548–605. <https://doi.org/10.1037/a0029406>
- Molnár, F. (2020). A magyar Rorschach-rendszer revíziója és az új, sine morbo standard. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 75(1), 73–85. <https://doi.org/10.1556/0016.2020.00007>
- Morales, T. I., & Viglione, D. J. (2023). Using Quantitative and Qualitative Rorschach Data within a Multi-Method, Forensic Assessment of Dissociative Posttraumatic Stress Disorder. *Psychological Injury and Law*, 16(2), 116–140. <https://doi.org/10.1007/s12207-022-09453-1>
- Nagy, Z., & Császár-Nagy, N. (2020). Az R-PAS (Rorschach Teljesítményértékelő Rendszer) bemutatása. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 75(1), 67–72. <https://doi.org/10.1556/0016.2020.00006>
- Nørbech, P. C. B. (2020). Sadomasochistic Representations in a Rage Murderer: An Integrative Clinical and Forensic Investigation. *Journal of Personality Assessment*, 102(2), 278–292. <https://doi.org/10.1080/00223891.2018.1506459>
- Otto, R. K., & Heilbrun, K. (2002). The practice of forensic psychology: A look toward the future in light of the past. *American Psychologist*, 57(1), 5–18. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.57.1.5>
- Piotrowski, C. (1996). Use of the Rorschach in Forensic Practice. *Perceptual and Motor Skills*, 82(1), 254–254. <https://doi.org/10.2466/pms.1996.82.1.254>
- R-PAS®. (2023). *Workshop history*. <https://r-pas.org/WorkShops/WorkshopHistory>
- Schug, R. A. (2022). Personality disorder traits, Rorschach performance, and neuropsychological functioning in the case of a serial killer: The importance of a multilevel approach in the assessment of personalities associated with extreme and repetitive violence. *Journal of Personality Assessment*, 104(4), 559–571. <https://doi.org/10.1080/00223891.2021.1942023>
- Vargha A. (1989). *A magyar Rorschach Standard táblázatai*. Tankönyvkiadó.
- Viglione, D. J., de Ruiter, C., King, C. M., Meyer, G. J., Kivisto, A. J., Rubin, B. A., & Hunsley, J. (2022). Legal admissibility of the Rorschach and R-PAS: A review of research, practice, and case law. *Journal of Personality Assessment*, 104(2), 137–161. <https://doi.org/10.1080/00223891.2022.2028795>
- Viglione, D. J., Towns, B., & Lindshield, D. (2012). Understanding and using the Rorschach inkblot test to assess post-traumatic conditions. *Psychological Injury and Law*, 5(2), 135–144. <https://doi.org/10.1007/s12207-012-9128-5>
- Weiner, I. B. (2013). The Rorschach Inkblot Method. In Archer R. P., & Wheeler, E., M., A. (eds): *Forensic uses of clinical assessment instruments*, 2nd ed. (pp. 202–229). Routledge.

- Wood, J. M., Teresa, P. M., Garb, H. N., & Lilienfeld, S. O. (2001). The misperception of psychopathology: Problems with the norms of the comprehensive system for the Rorschach. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 8(3), 350–373. <https://doi.org/10.1093/clipsy.8.3.350>
- Wright, A. J., Pade, H., Gottfried, E., Arbisi, P., McCord, D., & Wygant, D. (2022). Evidence-based clinical psychological assessment (EBCPA): Review of current state of the literature and best practices. *Professional Psychology: Research and Practice*, 53. <https://doi.org/10.1037/pro0000447>

Alkalmazott jogszabályok

- 9/2006. (II. 27.) IM rendelet az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről
- 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet az igazságügyi szakértői működésről
- 6/2020. (V. 25.) IM rendelet a bírói pályalkalmassági vizsgálatról

ARANYI GÁBOR
BALINT KATALIN EVA
BOLODÁR ANNA
DEÁK-KOVÁCS TÍMEA
GYÖMBÉR NOÉMI
KAS BENCE
KISS KITTI MÁRIA
KOVÁCS ANDRÁS BÁLINT
NAGY ANETT
NAGY ESZTER

SZERZŐINK

NAGY KATA
P. REMETE ESZTER
PAPP-ZIPERNOVSZKY ORSOLYA
PUSZTAI TÍMEA
SCHRÖTER PETRA
SELMECI HAJNALKA ESZTER
SZABÓ MIKLÓS
SZABÓ-MŰHELYI VIKTÓRIA
VARGA ZSUZSANNA